

CIAŁO (8146) *sb n*

a oraz o jasne (w tym w a 124 r. błędne znakowanie).

sg *N* ciało (1455). ◇ *G* ciała (2347). ◇ *D* ciała (312). ◇ *A* ciało (1713). ◇ *N a*. *A* ciało (1). ◇ *I* ciałem (622); -em (24), -ém (1), -(e)m (597); -em : -ém *MurzHist* (1 : 1). ◇ *L* ciele (1093), ciale (1), ciała (1); ciele : ciale : ciała *GlabGad* (34 : 1 : -), *BielKron* (35 : - : 1); ~ -e (68), -é (5), - (e) (1019); -é *OpecŻyw*, *MurzNT*, *Calep*, *SkarKazSej*; -e : -é *Oczko* (8 : 1). ◇ *V* ciało (11). ◇ *pl N* ciała (135). ◇ *G* ciał (146); -ã- (131), -a- (1) *KochMuza*, -(a)- (14). ◇ *D* ciał(o)m (9), ciałam (3); -(o)m *BibRadz*, *BielKron*, *SienLek*, *RejAp*, *SkarJedn*, *ArtKanc* (2), *WujNT*; -ãm *Oczko* (2); -(o)m : -ãm *KuczKat* (1 : 1). ◇ *A* ciała (227). ◇ *I* ciała (37), ciałmi (3); -y : -mi *SkarŻyw* (5 : 2), *SkarKaz* (1 : 1). ◇ *L* ciałach (12), ciel(e)ch (12); -äch *HistAl*, *BiałKat*, *SkarŻyw* (6), *LatHar*; -(e)ch *BielŻyw*, *SienLek*, *RejPos*, *RejPosWstaw*, *SkarJedn* (2); -äch : -(e)ch *BielKron* (1 : 2), *GrzegŚm* (1 : 1), *WujNT* (1 : 3); ~-äch (6), -ach (6); -äch *HistAl*, *BielKron*, *GrzegŚm*; -ach *BiałKat*, *LatHar*, *WujNT*; -äch : -ach *SkarŻyw* (3 : 3). ◇ *V* ciała (1). ◇ *du N* (*cum nm*) ciele (1) *SarnStat* 1002. ◇ sg *G a*. *pl A* ciała (4).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVIII w.*

1. *Organizm ludzki, zwierzęcy lub roślinny; corpus Murm, Mącz, Cn; membra Mącz; caro, folliculus Cn* (7090) : *BierRaj* 20 [2 r.]; ięstem ia z ciałá/Ktore moiá mátká miálá *BierEz* B2v; A tak go podniozwlý gwáltownie/ w wykowaná opokę prędko s krzyżem wpuścili/ aże fie ciało wlfytko ftrząfło *OpecŻyw* 140, 9, 9v, 73v, 101v, 126 (24); *ForCnR* D4v, E2; *PatKaz I* 4, 11 [2 r.], 17v; yze zadne czyalo nyebylo godne boftwo nofzycz yeno czyalo maryey *PatKaz II* 82v, 20v [2 r.], 24v [2 r.], 31, 39, 46v (19); *PatKaz III* 89, 110v, 116, 117v, 145, 145v [2 r.], 153; Apoplexia dum totum corpus id malum invasit, [...] Kyedy wlfytko powyetrzem zarázone cyálo yeft. *Murm* 68, 65; Iadowi broní rozlewać fie po ciele. *FalZioł* *4c; Włofność też ma wołółowy [!] ięzyk/ wypadzać fciała kolere y melankoliá *FalZioł I* 18b; Ciału zdrowemu thuczność dawaiá *FalZioł III* 19b; [*terpentyna*] fwiertz b fpadza y z głębokich miestcz ciała ciągnie ku sobie wilkności *FalZioł III* 28c; Cetus ięft riba morzka [...] Gębę ma w ciele wielką y iawną/ ale w niey dziuri ciałne fą *FalZioł IV* 31b; Siedmafte przenagabanie lekko rodzenia/ bolenie w ciele mathczynym na wirzchnich członkoch/ Iako około żoładka/ na bokoch/ w pleczech/ w grzbiecie. *FalZioł V* 18b; iż bańki więczey czyfcia ciało ode krwi złey *FalZioł V* 60; Ale w zawod fie wyfcigać, albo gwáltownie ciało mordować: ięft złe, bo ciało fprawuie kuzarażeniu powietrza. *FalZioł V* 65; trawi nieczyfłtoć y zagrzewa ciało *FalZioł V* 77, ++7f, ††c [2 r.], ††d [4 r.], *2c, *3c (123); dyabli fą żywi cicho, á wezwani cichożywowie (iako y ludzie) rozumem domyflni, ducha cirpiącego, ciała powietrznego, bytu wiecznego *BielŻyw* 91, 70, 101, 137, 138 [2 r.]; Czemu mięfo w ferczu ięft fuche á mnieyfe famo w sobie, niżli infzego ciała mięfo. *GlabGad* E3v; ale tilko fam pokarm ięft takowy przez ktore⁸⁰ wzfítka fiła w ciele mgleie y ciało vmiera *GlabGad* F4v, B, C6, Dv, D2, D3v (61); *WróbŻołt* I7v, L6v, M8, X2, ee6, vv; Bo fndaz namnieyfla kofć ciałá moiego ięft wliczbie twoiey *RejPs* 206v, 165v, 214v; *LibMal* 1544/86; Dziękuie m twey fwiętey miłofci zaten pokarm y picie ktoris raczył nam ziednac y dac kupożiwaniu y pośfileniu ciała nafze⁸⁰ *SeklKat* D2, C4v, Dv, O3v; *RejKup* d7v, m3, n3, q7v, r4 [2 r.], r7, x2v; wlfzak poki żywot będzie panowach [!] w ciałach walzych/ koni niczlicznych doftaniemy *HistAl* D2v; wielki Cefarzu połowicá ciałá kthora ma podobieńftwo vmárłego człowieká ktorás widział/ známionuie ciebie *HistAl* M8, H8v, I5v [2 r.], Kv,

K8; *MurzHist* Hv, I4v, M; *MurzNT Matth* 5/29, 30, 6/22 [2 r.], 23, *Luc* 11/34 [3 r.]; ponyeważ bog duch yeft/ który cyáła nye ma/ á żadne myeyśce go nye ogarnya. *KromRozm II* n, q, r3 [2 r.]; Bo w cyele ine myeyśce ma głowá/ ine plecy/ żywot/ ręce/ nogi/ pálce/ inákłfy też śpołob/ inślá śpráwę *KromRozm III* F6v, A7v, A8, B3, D4v [2 r.], D5 (21); *BielKom nlb* 4, D8v; *GliczKsiąż* H4v, N5v; nieczuie thákich mocy y śil w ochorzálem cíele swoim/ iákie przed tym miał w kwitnączey młodości *LubPs* A3; Práwie nędzne vftá moje przyśchły do ciáła mego. *LubPs* X3v, A3v, A4v, B3v, F2, H (18); áby ták obrácánim koła ciáło złoczyńce ku wypowiedźzeniu prawdy było ciągniono. *GroicPorz* iiv; Vkáłz mi profzę cie? gdzie może być [...] Więtsze kochánie ciáła fwego? iáko ieft w Kláśtorzech? *KrowObr* 140, B4v, 116, 128v, 172v, 178v, 190; Iuż wiesz iáko lie ciáło pośpolicie rodzi/ Iuż też wiesz iáko roście/rufzalie y chodzi. *RejWiz* 117, 31, 52, 62 [2 r.], 94v, 106 (27); a wślyftko ciáło Orłowe zápałało lie *Leop* 4.*Esdr* 12/3 [*idem BibRadz*]; Iákośz powśtáwáią vmárli? w iákimże cíele przyydá? *Leop* 1.*Cor* 15/35; Niekoźde ciáło ieft iednośtáyne ciáło/ ále inákłśe v ludzi/ inákłśe v bydłat/ inákłśe v pthakow/ inákłśe v ryb *Leop* 1.*Cor* 15/39 [*przekład tego samego tekstu WujNT*], B4v, 4.*Esdr* 8/8, 12/17, *Prov* 14/30, *Ez* 10/12 (16); *RejZwierz* 134; Wálze powiełci śá podobne popiołowi/ á ciáła wálze śá podobne ciáłom gliniánym [*tergoribus lutii*]. *BibRadz Iob* 13/12, I *6v, 103d *marg*, *Iob* 6/7, I 276a *marg*, *Iob* 6/12 (22); *Goski* *2 [2 r.]; Mántikorá/ w Indiey/ máiąc trzy rzędy zębów/ twarz człowieczą á ciáło Lwie. *BielKron* 8v; Przykazał też Pan Bog/ áby żadny do domu Bożego nie chodził/ który nie ma ciáła zdrowego *BielKron* 36v, 2, 2v [3 r.], 8v, 36v, 52 (15); *GrzegRóżn* E3v, F4v; *Medicina*, to ieft/ kunśt leczenia/ ieft zaprawdę ku wiedzeniu piękny/ y ku zdrowiu ciáł pożyteczny *KwiatKsiąż* I4v, Cv, C3v, Dv, M4, N2 (10); *KochSat* B4; Capite censi, Vbodzi á nędzni ludzie/ kórzi nád ciało śwe nić więcey nie maya. *Mącz* 37c; Corpus affligit senectus, Stárość ciáło nędzi. *Mącz* 130b; Corpus rigens, Krzepkie/ mocne tęgíe ciáło. *Mącz* 356b; Corpus bene constitutum, Ciáło zdrowe/ dobrego przirodzenia. *Mącz* 413b; Dolor omnia membra pervagatur, Rozchodzi lie po wślyftkim cieie. *Mącz* 473c, 11b, 12d, 53c, 106b, 114c (15); *OrzQuin* P4v [2 r.], Y2v, Z2v; *SarnUzn* F7; Ciáło to náłze śmiertelne ktore z niemymi źwierzety mamy pośpolite/ ze Czterzech Zywiółow iáwnych śpráwioné ieft. *SienLek* 1; Lekárze/ dáli Náukę: iáko ciáło pełnić/ iáko ie zálye próźnić/ álbo czyścić. *SienLek* 12v; Gdy fye náijelz/ niehnet prácu/ á wiedz miaré śwemu ciáłu *SienLek* 13v; Niektorzy ich innym lekárśtwem pozbyć niemogli áż źmijowego ciáła śrzodek/ który ieft nieiádowity/ ten przypráwiwśly ku iadłu dawáli onym co gnidy mieli *SienLek* 49v; Pośtrzał ieft kośtny wrzód/ od ktorého fye kość/ od śtáwu do śtáwu páda/ od kthorého pádánia gdy zemrze kość/ wielką biédę czyni w cíele niźlifye przez mięśo ná wierzch przedrze *SienLek* 131, 1v, 2v, 9v [2 r.], 10, 11 (70); *RejAp* AA7v, 2v, 31, 31v, 32v (14); tákże y w náłzym cieie/ członki wślytki śpráwuia lie thák iáko im śerce każe. *GórnDworz* Gg, F8, G4v, K2, T, V4v (16); *HistRzym* 55, 65v, 117, 120v; Ciáło Pána Kriśtuśowe thoć záprawdę nie może być rościágnione iáko mgłá po niebie/ ále iáko tu na świecie w fwey pośtáci było/ tákże y ieft *RejPos* 78; Bo rozumieśz gdy párfzywy członek vźrzyśz v piękneho ciáła/ iz nie máła obrzydę czyni ciáłu onemu. *RejPos* 172, 14, 33, 39, 43, 88 (31); *RejPosWiecz*² 91v; *RejPosWiecz*³ 99; A prawdźiwy naród Abráhámów my ieśtelmy/ ácz nie z ciáła cíeleśny: ále z obiethnice duchowny. *BiałKat* 186; ták iz ón Chryśtus wćiele śwym był nierozdźzielny Bóg/ y człowiek: y ciáło iego ciáło Boże było. *BiałKat* 328v, 11, 101, 133, 173v, 176 (27); Radniey

włóż włofienicę włafną twego ciáálá/ Niżliby gdzie na pychę drogich pożyczáá *BielSat* Dv [*idem BielRozm* 24]; *GrzegŚm* 17, 20, 29; *HistLan* B2v; *KuczbKat* 10, 40, 55, 95, 110 (14); gdyż ferce iefth iáko woyt wżytkiego ciáálá/ kthore ine członki wżytki fnádnie wfpokoić może. *RejZwierc* 141, 1v, 14, 62v, 73 [2 r.], 73v (17); á że fpołeczność máteryálnego Ciáálá Chriřtuřowego w duřze nářze/ przez ořwieceńie Duchá ř. przyřć niemoże/ przećiw Miřtrzowi řwemu wćzyć řmieią. *WujJud* 177, 70v, 71, 71v *marg*, 86, 171v (19); A iř głowá nádewřzyřtkim ciáálem trzyma zwierzchnořć/ y od głowuy bierze ciáálo řywot řwoy/ y duchem iey bywa řządzono/ od głowuy wzrořć y pomnořenie wřzelákie idřie/ y iednář tylko iefth głowá iednego ciáálá/ máiąc řlobá nierozdřielná řłuźebnořć *WujJudConf* 121–121v, 23v, 24, 79, 250v, 251v (11); *RejPosRozpr* cv; *RejPosWstaw* [21²], [110²]v; Bo duřzá káźdego ciáálá we krwi iefth *BudBib Lev* 17/11, *Lev* 17/14 [3 r.], *Iob* 6/12, 7/5, *Is* 50/6, *Ez* 10/12 (13); *HistHel ktv*; *BudNT Luc* 12/4, *Rom* 8/3, *1.Cor* 7/28, *2.Cor* 4/11, *Gal* 6/14 [12] (10); Stára to Papiefka brednia [...] mowić o wćieleniu řie Syná Bořego/ y o wćzynieniu łobie ciáálá *CzechRozm* 34, 34, 38v [2 r.], 39 [3 r.], 39v, 44v [3 r.] (36); Dřię y Winem y iedzenie^m/ ciáálá fáme przez řię pałáiące rořtykáią *ModrzBaz* 54v, 3 [4 r.], 11 [2 r.], 13, 20, 21v (26); *SkarJedn* 2, 12, 14, 155, 272 [2 r.]; z chorób káźda/będřie áłbo zwierzchnia/ áłbo wněřzna [...] Bo áłbo od głowuy *per nervos* poydřie/ po wřzyřtkim ćiele/ áłbo w ktoryle káť ciáálá wpádnie [...] áłbo od řercá zápalenia/ á z zaburzenia krwi/ ciáálo rozgrzeie *Oczko* 12v, 3v, 5, 12v [4 r.], 13 [5 r.], 13v [2 r.] (75); *KochPs* 55, 203 [2 r.]; Ale Paulá tákiey powřciágliwořć byłá/ iřz [...] y ciáálo wielkimi pořty zemdlilá. *Skarřyw* 141; okołó kilá dzieřięt ludzi/ krorych [!] ciáálá ćzář drećżył/ ćzářty wyganiáiąc zlećzył. *Skarřyw* 311; ciáálo moie niećzyřtořć řłuźyć niemoże: ále męćzeńřtwu może. *Skarřyw* 342; bo nákoniec odrzeżywáá niektore mięřo zćiáálá řwego *Skarřyw* 580, 2, 4 [2 r.], 51 [4 r.], 56 [2 r.], 69 (52); *KochTr* 20; *StryjKron* 134; Otoř to pewna niechćieli zář z řtárymi Heretykámi *fantasticum corpus*, obłudy iákiey/ á nie włáfnego ciáálá/ ábo ciáálá/ iáko inřzy mowili/ duchownego w Chriřtuřie zmyřláć/ ktoreby on miał przedřym w niebie/ niř na řiemię zřtápił *CzechEp* 345,14, 30, 75, 100, 142 [3 r.] (26); *CzechEpPOř**; *NiemObr* 46, 47, 83, 115, 138, 141, 144 [5 r.]; WRóć mi řerce Iádwigo [...] Bo poprawdřie fáme go řercá/ krom ciáálá/ Niebaczę řebyř iáki pořytek miáłá. *KochFr* 42, 57, 78; *KochDz* 105; *ReszPrz* 7, 76, 79 [2 r.], 80, 81; *ReszHoz* 137; *ReszList* 180; *WerGořć* 214; *WerKaz* 286; *WisznTr* 9, 10 [2 r.], 15, 16 [2 r.], 30; *BielSjem* 31; A fébrá wřiáwřzy raz moc/ wřtáwnie gorzáłá/ Sufząc krew y wilkořći řtrořkánego ciáálá. *KochPam* 87; *KochPieř* 8; *PudłFr* 50; *ArtKanc* A19, D17v, E8v, E9, K2 (9); *BielRozm* 24; *GórnRozm* A2, 14; *KmitaPsal* A4v; Asomatos – Cziáániemaiacy. *Calep* 102b; Corporeus – Cziáálo na łobie maiący. *Calep* 262b; Incorporeus – Bez cziáála. *Calep* 523a, 262b, 469a, 605b; *GostGosp* 4; *Phil* R3, S2; *GórnTroas* 14, 37; Žyły iuř wřřchły/ krew iákyby nie byłá/ Z wřzelákiey władzey ciáálo obnářylá. *GrabowSet* A4; Nędznym y zemdlony[m]/ zdrowia nie znam w ćiele *GrabowSet* O4, B3, F3 [2 r.], K4v, Pv, R4v, S; *OrzJan* 19, 20, 30; *LatHar* [+11], +++, 24, 99, 135 (31); Tę roznořć tylko řywi máią z wmarłemi/ Ze onych ciáálá chodzą/ á tych leżą w řiemiu. *KołakCath* C; *KołakSzcześl* C4v; *RybGęřli* C4v, D; Bo co iefth fundáment w budowániu; to iefth głowá w ćiele/ krol w kroleřtwie/ á gořpodarz w domu. *WujNT* 68; Abowiem iáko ciáálo iednoř iefth/ ále członkow má wiele; á wřzyřtkie członki ciáálá iednego choć ich wiele iefth/ wřzákře řá iednym ciáálem: tákře y Chriřtus. *WujNT* 1.*Cor* 12/12; Ciáálo řzáráńcze/ ktore iefth brzuch/ znáczy haeretyki brzuchowi poddáne/ nieprzyiáciele pořtow *WujNT* 860, *przedm*

37, *Matth* 5/30, 31, 6/22, s. 24 *marg* (112); Gdyż to iest iákoby *lex naturae*: że dálzéz członki w cieie winné brónić ciáálá y *vitalia membra*. *SarnStat* 131, 1002; *SiebRozmysl* H2; *PowodPr* 37 [6 r.], 38, 69; Prawdziwe ciáło małz/ á po wodzie w nim chodźifz. *SkarKaz* 160b; Byłmy ná chrzcie zaráz bráli nieśmiertelność ciáł náłznych/ niktby z miłości ku Chryštułowi [...] do chrztu ś. nie przytąpił. *SkarKaz* 205b; W bełtyách z ciáálá fię dułzá ktorą żyią rodzi/ y z ciáłem vmiera *SkarKaz* 208a, 40b, 119b, 121b, 159a, 160b (30); *CiekPotr* 64; *GosłCast* 39; Tam vciechá ozdoba/ y niezliczna rołkołz/ Zdięłá mnie po wżem cieie/ włfyzawłzy ten głos. *PaxLiz* C3v, B2v; Gdyby w cieie oko chciáło ftać gdzie ręká/ y ięzyk gdzie nogá/ y ręká gdzie żołądek: byłby wielki nierząd *SkarKazSej* 677a, 664a, 669b [2 r.], 672b, 676a *marg*, b (14); *KlonWor ded* **3v [4 r.], 57, 74.

W połączeniu z zaimkiem dzierżawczym zastępuje odpowiedni zaimek osobowy (np.: w cieie moim = we mnie) [ciało + zaimek (100), zaimek + ciało (25)] (125): *OpecŻyw* 93, 109v, 139v; Ach miły panie) toć niemáłz zdrowia w cieie moim. *WróbŻołt* 37/4 [przekład tego samego tekstu 37/8, *LubPs* K3v, *Leop* [2 r.], *KochPs* 55, *LatHar* 162 [2 r.], 609], 37/8; A fńadz niemáłz nic cáłego w cieie moiem co by niedrzáło przed ftráchem gniewu twoiego *RejPs* 57, 99v, 184; *SeklKat* K2, Yv; *RejKup* k6v, Q, Sv; *KromRozm I* O4; *LubPs* A3v, G3v, K3v; *KrowObr* 141v, 142; Bo y gdyłmy przyłłli do Mácedoniey/ żádnego odpoczynku nie miáło ciáło náłłe/ álełmy cierpieli włfeláki vcíłk *Leop* 2.Cor 7/5 [idem *BudNT*, *WujNT*], *Ps* 27/7, 37/4, 8, *Eph* 2/14, YY4v; *BibRadz Eccli* 51 *arg*, *Gal* 4/14; *BielKron* 79, 250; Prostituo, Nierząd płodzemy/ dawam [!] fwe ciáło ná nieczifstóć dla pieniędzy, ut meretrices. *Mącz* 413d; *HistRzym* 55v [3 r.], 57, 79v, 89v; *RejPos* A4, C4v, 5, 43, 100 (12); co Kryłtus rozumiał [!] y przez ony łłowá: Ciáło moie dam zá żywot światá. *GrzegŚm* 26; *KuczbKat* 255; *RejZwierc* 151v, 167v; Po krzcie nie miełzka/ grzech w cieie náłzym/ ále pochop ku grzechowi. *WujJud* 77 *marg*, 77, 90, 93, 233v, Mmv, Mm2; *WujJudConf* 63, 77, 77v, 90, 90v, 102; *BudNT* 1.Cor 13/4 [3], 2.Cor 7/3 [4], *Gal* 4/14, *Eph* 2/15; *CzechRozm* 206v; *PaprpPan* Gg2; *KarnNap* G; *ModrzBaz* 33, *KochPs* 55; *SkarŻyw* 2, 120, 372, 492, 560, 573; *CzechEpPorz* **; *NiemObr* 162; Y moié téz choré ciáło/ O ten żywot iuż dba máło. *KochMROt* B4; *ReszHoz* 127; *WerKaz* 286; *WisznTr* 12; Ano Pan fwe święte ciáło/ dał, áby zá nas cierpiało *ArtKanc* D8v, D8v, E15v, N7; *GrabowSet* P2, S3v; Przeraż boiáźnią ciáło moie: bom fię łádw twych lękał *LatHar* + 3, [idem 608], 56, 162 [2 r.], 210, 434, 608, 609, 618 [2 r.]; Bo wiem że nie miełzka we mnie/ to iest/ w cieie moim/ dobre. *WujNT Rom* 7/18, s. 20, *Rom* 6/12, 12/1, s. 566 [2 r.], 1.Cor 13/3 (20); Y pádli ciáły twemi przed onym Krolem *SkarKaz* 519b, 121b; *SapEpit* A4.

W charakterystycznych połączeniach: ciało bujne, chore (3), jedno (26), ochorzałe, praw(dziw)e (13), schorzałe, śmiertelne (24), własne (18), wsze (4), wszy(s)tko (136), zachorzałe, zdrowe (13); choroba ciała; obraza na cieie; w cieie Bog (13), żyw(y) (5); ciało chorzeje (2), czyści się (2); ciało (prze-, wy-)purgować (wypurgowane) (9), psuć (3), sprawić (10), (u-, wy-)czyścić (9), (u-, wy-)suszyć (8); z ciała purgować, wyczyści(a)ć (2), wyganiać (5), wymiatać, (wy)pędzić (wypędzać) (10), wywodzić (9); na cieie nosić (5), obrazić, poczuć (2), uczuć, umrzeć; po cieie rozchodzić się (rozeście) (4), rozlewać się (2), szyrzyć się; w cieie być (będący) (30), chodzić (6), czynić (7), mieszkać (4), objawić się (objawiony) (9), okazać się (7), (u)cierpieć (7), zjawić się (5), żyć (11).

Przysłowie: A lepiej iłz pálec boli Niłz włłfytko ciáło w niewoli *RejRozpr* F4v.

Zwroty: peryfr. »od ciała pielgrzymem być; pielgrzymowanie z ciała« = *umrzeć* (1 : 1): *BiałKaz* D3v; *Wolę od ciała pielgrzymem^m być/ to iest z niego wynidź/ á z Chrytufem być obecnym.* *SkarKaz* 635a.

»ciało ćwiczyć« (2): *KwiatKsiąż* P3; *Przed nálezym wiekiem/ kiedy był iáki śláchecki ziazd/ tedy ná kftałt szermierzow/ zápalnictwem / poćifkaniem rzeczy ciężkich/ bieganiem závodu/ ciála fwe ćwiczyli/ áby byli do potrzeby woienney fpołobnieyfzemi.* *PowodPr* 73.

»na cieie karać, karan« [*szyk zmienny*] (1 : 3): *UstPraw* B, E4; *RejPos* 102; tedy fkázuiemy go/ áby był ná cieie karan [*multandum decernimus in corpore JanStat* 690]. *SarnStat* 118.

»miłować jako (własne) ciało (swoje), część własnego ciała swego« [*szyk zmienny*] (7 : 1): *SeklKat* K2; *RejPos* 43, 230v; *KuczbKat* 255; *KarnNap* G; *ModrzBaz* 33; *WerKaz* 286; *Tákci y mężowie powinni fá miłować żony fwoie/ iáko fwoie ciála* [*virī debent diligere uxores suas, ut corpora sua*]. *WujNT Eph* 5/28.

»ciało przyjąć, wziąć (*a. brać*); ciało wzięte« [*o Chrystusie*] [*szyk zmienny*] (22 : 15; 4): *OpecŻyw* 185v; *PatKaz II* 30v, 31, 41v; *PatKaz III* 89 [4 r.], 102v, 106v, 116v [2 r.]; *TarDuch* Dv; *MurzHist* F; *Onći fam iest/ ktory tzłowietzeństho nález bes grzechu przyiawfzy ná fie tofz ciáło wzięte/ z náture nálezey/ zá nas offiárował* *KrowObr* 51 v; *Mienili tež Krytufá z wiátru ciáło wzyąc* *BielKron* 160v, 19, 134v, 150, 155; *SarnUzn* B2v, F7; *HistRzym* 6, 127v; *BiałKat* 291, 321; *SkarJedn* 308; *SkarŻyw* 2; *CzechEp* 180, 202; *ReszPrz* 79; *ArtKanc* A19v; *GrabowSet* K, Pv; *LatHar* 11, 272, 353, 405; *WujNT* 716, 825; *PowodPr* 11.

»(w) ciało, ciałem (przy)oblec (*a. przyobłoczyć*); ciałem (przy)obleczony, odziany« [*o Chrystusie*] [*szyk zmienny*] (4 : 4; 2 : 1): *OpecŻyw* 185v; *A ná drugim mieyfcu powieda że Boża Ifhtność ciáło przyobłoklá* *GrzegRóżn* 13; *RejPos* 303; *RejPosRozpr* b3v; *SkarŻyw* 120; *CzechEp* 75, 142 [2 r.], 144; *ArtKanc* B19v; *ále nie vkázuią Syná iego y ták ponizonego y ciálem nálezym odzianego Bogá.* *SkarKaz* 518a.

»przyść (*a. przychodzić*) w cieie, w ciało; przyście w cieie, w ciało« = *wcielić się* [*o Chrystusie*] [*szyk zmienny*] (32 : 12; 1 : 1) : *PatKaz III* 106; *MurzNT* 218v *marg*; *KrowObr* 65v [4 r.]; *BudNT przedm* c2 [4 r.], c2v [2 r.]; *CzechRozm* 38v [5 r.], 39, 39v, *3v; *Druga Ian ś. Antychriftowfkich gońcow kácerzow kładzie/ tę nieomylną próbę/ ktorzyby przeli iż Chriřtus przyřzedł w cieie/ ábo w ciáło iáko indziey wykłáda.* *CzechEp* 343, 322, 343, 344 [7 r.], 345; *NiemObr* 162 [6 r.], 163; *Káždy duch ktory wyznawa iż Iefus Chriřtus przyřzedł w cieie* [*in carne venisse*] z Bogá iest *WujNT* 1.*Ioann* 4/2 [*idem BudNT, KrowObr* 65v], s. 306, 825, 2.*Ioann* 7, s. 829 *marg*; *SkarKaz* 487a, 488a.

»(u)ci(e)rpiec na cieie« [*szyk zmienny*] (8): *TarDuch* B; *SeklPieś* 15v; *RejPos* 106; *iáko chcefz: mozeřz rozumieć y o męce cieieľnéy: ktorá ná wfzyřtkim cieie ćirpiál* *BiałKat* 91v; *KarnNap* E2v; *WerGość* 209 [2 r.]; *WujNT* 546.

»w ciało wcielić się« [*o Chrystusie*] (2): *ArtKanc* N6v; *Domyřlić fię było trudno iż Bog w ciáło fię ludzkie wfcielił.* *SkarKaz* 117a *marg*.

»wziąć (*a. brać*), przyjąć na się ciało« [*szyk zmienny*] (16 : 6): *O anielfcy duchowie/ wziawřfy ná fie ciála pláćzcie* [*!*] *OpecŻyw* 151, 161; *RejPs* 144v, 172v; *RejKup* Z; *KromRozm II* x4; *BibRadz* 351b *marg*; *BielKron* 134; *GrzegRóżn* O2; *SarnUzn* F4; *RejPos* 106, 115v, 148; *KuczbKat* 30; *CzechRozm*

44v; *SkarŻyw* 408; ale przytym mocnie ftoią/ iż przed tym niż ciało człowiecze ná fię przyiął nigdzie nie był. *ReszPrz* 76; *ReszList* 146; *ArtKanc* A4, L8v; *WitośLut* A6v; *SkarKaz* 7a.

peryfr. »wynić, wyjście z ciała; rozdzielić się, rozłączyć się z ciałem« *itp.* = *umrzeć* [*szyk zmienny*] (34): *OpecŻyw* 20; *BielŻyw* 137; Każdy człowiek tu fтворzony Ma wolny czas za żywota [...] A gdy fyę sźciałem rozdzielił Iuż nadzieje tam niewielie Aby sobie miał czem pomocz *RejKup* Aa; *MurzHist* S4; wolimy precz wynidź z ciiała [*peregrinari a corpore*]/ á idź do Páná mieszkác. *BibRadz* 2.*Cor* 5/8; Iuż fie ia mużę s ciałem fwym rozłączyć *BielKron* 48, 141v; *RejAp* 124v, 125v; Iż day mi fie rozdwoić moy miły Pánie s ciałem z moim/ ábych był rychło s tobą. *RejPos* 321v, 110; *BiałKat* 103v; Tám Święty Ian [...] z ciężkiego więzienia ciiała tego po wielkich pracách y mękách ná ochłodę wieczną polzedł. *SkarŻyw* 90; Ale prośił Páná Iezufa Philip/ áby mu dał twarzy fwey zá wyścim z ciiała oglądanie *SkarŻyw* 385; Y polecáiąc fię Pánu Bogu [...] z ciałem fię wfobotę rozstał *SkarŻyw* 473; Wyfzła z ciiała roku Pánkiego 1213. *SkarŻyw* 584, 74, 115, 196 [2 r.], 198, 207, (13); *ArtKanc* D13v; *LatHar* 88; Dla pewney nádzieie przyfzley chwały prágną Apoštołowie rozwiązać fię z ciałem *WujNT* 2.*Cor* 5 *arg.*, 2.*Cor* 5/8; *WysKaz* 45; *SkarKaz* 3b, 552b, 553a, 635a.

peryfr. »zostać w cieie« = *żyć* (1): Y iestem ściśnion ze dwu ftron: prágnąc żebym był rozwiązany był z Chriftufem/ coby dáleko lepiej. ale zoftać w cieie [*permanere in carne*]/ potrzebniey iest dla was. *WujNT Philipp* 1/24.

»ciało w czystości zachować« (2): á kto mnima/ áby mogły ferdeczne pánieństwo záchowác/ chocia iefzcze ciało w czyfłości záchowály [*utcunque corpore castae sint et integrae*]? *ModrzBaz* 54v; *WujNT* 872.

»zdrow(y) być na cieie« [*szyk zmienny*] (3): *BielŻyw* 3; *RejPos* 81; Téż máią báczyć/ iefli iest zdrowy ná cieie [*si est sanus corpore JanStat* 438] *SarnStat* 758.

Wyrażenia: »bydłęce, zwi(e)rżęce, zwierzęcia ciało« [*szyk 4 : 3*] (3 : 2 : 2): *KromRozm III* D5; *BielKron* 121 v; Abowiem Rzeczpołpolita iest/ iákoby iedno zupełne zwierzęciá ktoregokolwiek ciało [*corpus alicuius animantis unum*] *ModrzBaz* 3, 100; iłz ná niey nie bydłęce ciiała/ áni człeká proftego/ áni Aniołá/ ale łamego fyná iego namilźzego Bogá z Bogá ofiárowáne było. *SkarŻyw* 271; *Calep* 416b; *WujNT* 1.*Cor* 15/44.

»ciało z ciała« (2): Thákże Kryfthus żowie ciiałem s ciiała człowieká grzełznego/ śmierthelnego *GrzegŚm* 53, 33.

»część (a. cząstka) ciała« [*szyk 24 : 2*] (26): *FalZioł* V 34, 58v; *RejPs* 57v; *KromRozm III* D5, E7; *KwiatKsiqz* K4v; Femen, ferendo, vel a flexu potius, Wnętrzna á zádnia część mięśifta ciiała poczawfzy od kroku aż do kolan *Mqcz* 120c; Membrum, Członek/ yedná cząftká ciiała. *Mqcz* 214d, 12d, 104b; *RejPos* 230v; Pięć lat temu álbo łześć/ iáko náłzi krotfze łzáty niż połtronni poczęli nośić/ ták iż niewftydzą fię vkázowác onych części ciiała [*corporis partes*]/ ktore máią być zákryte. *ModrzBaz* 51, 36v, 50; *Oczko* 12, 12v, 25v, 34, 37v; *Calep* 536b; *Phil* G3, R3; *OrzJan* 19; *LatHar* 265, 292; *WujNT* 152.

»członek ciała, w cieie« [*szyk 35 : 5*] (26 : 12): a tak nie tylko oczýma/ ale wfyfytкими członki ciała fwégo/ flzami krwawymi za nás plakál *OpecŻyw* 102; *FalZioł* V 7v, 33v; *GlabGad* F; *HistAl* K, Kv; *KromRozm III* B2, D5; *Leop Matth* 5/29; ANáftázyus Papież [...] wfótawił aby żadny nie był na

kápłáńskie doftoieństwo bran/ ktoryby nie miał ípełná człónkow íwoich w cieie. *BielKron* 158; *Mącz* 12d; *RejPos* 206v, 262, 281; *RejPosWiecz*² 92; *RejPosWstaw* [110²]v; Pięknie záprawdę y Páweł/ záleciwłzy rozmaíte dáry/ ktoremi człónki iednego ciáá [membra corporis unius] ozdobione fá [...] żeby káždy to łobie rozmyśláł/ iáko mu wiele Bog dáł *ModrzBaz* 45v, 29v, 57v, 122; *SkarJedn* 155; *Oczko* 22v; *SkarŻyw* 321; *MWilcHist* G2v; *CzechEp* 338; *Phil* L; *LatHar* 199; *WujNT Rom* 12 arg, 4, 1. *Cor* 12 arg, 12, 22, 23; *SarnStat* 131; *VotSzl* C2; *SkarKazSej* 671b, 683b, 698b.

»ciało człowiecze (a. człowieczeńskie), ludzkie« [szyk 88 : 21] (81 : 28): *BierEz* R2; *OpecŻyw* 161; *PatKaz III* 89; *Mymer*¹ 24; Epitimum vywodzi fciała człówieczego ípalone wilgotności melankoliczne *FalZioł* I 50a *5f, I 12a, 42b, 74a, 95b (17); *GlabGad* E; *RejPs* 172v; *SeklKat* Y2v; *HistAl* F6v, K, Kv; *MurzHist* F; *KromRozm III* D5, F6v; *LubPs* gg6; *KrowObr* 120; Bog dáł Aniołom ciáá ludzkie do czáfu *BibRadz* I 9c marg, I 9c marg, 333d marg; *BielKron* 108, 134; *GrzegRóżn* O2; *Mącz* 29a, 383d; *SienLek* 1, 3, 12, 15, 23v (9); *GórnDworz* B3, L16v; żebyś mufiáł o nim iáko o iákim zmyflonym á nie włáfnym prawdziwym człówieczeńskim cieie rozumieć. *RejPos* 88v, 101v, 281; *RejPosWiecz*² 92 [3 r.]; *KuczbKat* 30, 275; *RejZwierc* 3v [2 r.], 75, 78v, 197v; *ModrzBaz* 29v, 37v, 50, 57v; Y vkázował im z podobieństwá ná cieie ludzkim/ iáká iedność y zgodá w kościele Bożym być ma *SkarJedn* 155, 14, 58; *Oczko* 10v, 25v; *SkarŻyw* A3v, 2, 92, 136, 353, 441; *CzechEp* 203; *NiemObr* 30, 44, 45, 46, 47; *ReszPrz* 76; *GórnRozm* L3v, M3v; *KochWr* 25, 29; *Calep* 416b; *Phil* L, R3; *GrabowSet* O4v; *WujNT* 307, 440; *WysKaz* 18; *PowodPr* 37, 49; *SkarKaz* 39a, 117a, 122b, 204h, 488a; *VotSzl* A2v; *SkarKazSej* 676a, 682a, 689a [2 r.] [*Skarga* 17 r. ciało ludzkie, 1 r. ciało człowiecze].

»dużość ciała« [szyk 2 : 1] (3): Bo ieden chce przewyżłzać gładkością/ drugi ciáá dużościá [viribus corporis] *ModrzBaz* 56; y tákowym częłtym ćwiczeniem dużość ciáá [et crebra exercitatione tum vires corporis roburque] záchowáią *ModrzBaz* 118, 136v.

»duży [= silny] na cieie« (1): Drugdy dni iedenaście [...] nieiádlá nic: [...] á tak pierwłzego dnia iáko oftátniego/ duża na cieie zoftawáá *SkarŻyw* 580.

»w cieie máły, maluczki na cieie« (1 : 1): *SkarŻyw* 111; *ZNiwá* mego pierwłzy kłos niofęc niedoyrzáły/ Oycze drogi/ bom w cieie íam íeft do tąd máły. *SapEpit ktv*.

»młode ciało; młodość ciáá« [szyk 7 : 2] (7; 2): Też ciáá młode iako fá dzieci [...] więczy niźli ynych ludzi přędczeyłze fá ku zarazeniu *FalZioł* V 61; *SkarŻyw* 1, 14, 136, 142, 297; w dzień Wielkonocny/ czáfu kwitnácey młodości ciáá twego: kiedyś też niewinnie ná śmierć był ofádzony *LatHar* 290; *SkarKaz* 209a; *SapEpit* A2.

»niewinne ciało« [o Chrystusie] [szyk 5 : 3] (9): O nafs mily ítworzycielu/ długo morzyles ciało twe niewinne *OpecŻyw* 38, 37, 53v; *RejPos* 87, 105v [2 r.], 168; *BiałKat* 173v; *ArtKanc* N15v.

»ciało panieńskie« [o Chrystusie i Marii] [szyk 4 : 1] (5): *OpecŻyw* 100v; *RejZwierc* 197; O Pánie vkázyłz/ miłóšierdze [!] íwe džíł/ Zbáwicielá twego/ z ciáá pánieńkiego. *ArtKanc* A11; *LatHar* 298; á íego [Chrystusa] náświétłzé ciáło pánieńkie obnáżył/ y do íłupá niemiłóšciwie przywiázáli *SiebRozmyśł* I2v.

»(prze)świéte ciało« [szyk 36 : 10] (46): *OpecŻyw* 37, 53v, 100v, 101v, 105v (12); *PatKaz II* 20v; Íż cierpiáł y tzuł wielką y okrutną mękę w tżónkach y wítawiech ciáá íwego náświétłzego. *KrowObr* 49v; *RejAp* 9; *RejPos* 79v, 88 [2 r.], 90, 100, 103 (20); *WujJud* 175; Gdy świéte íey ciáło goráczką

wfufzone było: około łozkã obtoczonym przyaciãłom/ ty oštãtnie łłowã mowilã *SkarŻyw* 195, 397; *MWilKHist* G2v; *WisznTr* 18; *ArtKanc* D8v, D19v; *WujNT* 195, 330; *SiebRozmysl* B3, I2v.

»stare ciało« (2): gdyż (iãko fie tu powiedziãł) miłość w ftãrym ciãle niema mieścã *GórnDworz* Kk7; *GórnTroas* 75.

peryfr. »winien ciało w ziemię« = *winien umrzeć* (1): Owa ktokolwiek winien ciãło w ziemię Da chwałę pãnu *KochPs* 32.

peryfr. »złozenie ciãła« = *śmierć* (1): Pãweł Apoštoł wfpomina/ iz dwieścã siedmdzieścãt y fześć dułz w okręcie mu dãrowano [...] á po złozeniu ciãłã/ gdy poczãł być z Chryštufem/ ná ten czãs wftã zãmknã *LatHar* 330.

»ciało żywe« [*szyk 2 : 1*] (3): ktore ácz łãmy w łoby nã fã żywe/ ále yednãk poki fye cyãłã żywego dzyerzã/ fã częsci y prãwe człõnki cyãłã onego *KromRozm III* D5, D5v; *KochPam* 88.

Szeregi: »ciało a człõnki człõwiecze« (2): *Mãcz* 238b; ále melãnkolia iefth iãkaś lipkość á kljowãthość po ciãle á po człõnkoch człõwieczych rozlana *RejZwierc* 3v.

»ciało i (a)bo człõwieczeństwo« [*szyk 3 : 1*] (4): *SarnUzn* F7; y tãm w nãey dziewięc miefięcy/ iãko w iedney klozie miefzkał/ niź łobie domek/ ábo iãko oni mowilã przybytek ku miefzkãniu/ to iefth człõwieczeństwo ábo ciãło fprãwił *CzechRozm* 157; *CzechEp* 302; *SkarKaz* 487b.

»ciało i natura« [*szyk 4 : 1*] (5): *PatKaz II* 30v, 41v; *PatKaz III* 89; O nieogãrniona miłości ktorã nas P. Bog wczcił/ gdy nam dãł Synã fwego/ w ciãło y nãturę nãłzë. *SkarKaz* 489a,7a.

»(nie) osoba a (ani, albo) ciało« (4): Iz bog nãe ma ołoby ani ciãłã *RejWiz* 111v *marg*, 111v [2 r.], Cc6.

»ciało i żywõt« [*szyk 1 : 1*] (2): czegokolwiek wzywamy w pokãrmie y w infzych rzeczãch ciãłu y żywõtowi łluzãcych *KuczbKat* 405, 325.

Wyrażenia przyimkowe: »na ciãle« (48): *LubPs* L; Y tudziełz wyfchłõ źrzodłõ krwie iey: y poczułã ná ciãle [*et sensit corpore Vulg*] że byłã vzdrowiona od choroby. *Leop Mar* 5/29 [*idem WujNT*]; *BibRadz Eccli* 44/20, 2.*Cor* 4/10; Paralysis, Latine dissolutio, Zãrãżenie powietrzem/ chromotã ná ciãle. *Mãcz* 277a; *RejPos* 101v, 211, 255, 262; *BudNT* 2.*Cor* 4/10 [2 r.], *Gal* 6/19 [17]; zãbijë kto/ ábo obrãzi ná ciãle drugiego: tedy to znãk pewny iefth woley y duchã Bożego. *CzechRozm* 239v, 219v; *SkarJedn* 59; boiãc fię/ áby iñni ná ciãle łlãbzy/ chcãc go nãłładowãć/ śmierci łobie przyczynã nie byli. *SkarŻyw* 29, 201, 336, 403, 581; *CzechEp* 100: *GórnRozm* H3; *Calep* 342a; *GórnTroas* 72; *WujNT Mar* 5/29, 1.*Cor* 6/18, 1.*Petr* 2/24; *PowodPr* 67; *SkarKaz* 384b; *PaxLiz* B2v, B3. Cf »cierpieć na ciãle«, »na ciãle karać«, »zdrowy być na ciãle«, »duży na ciãle«, »maluczki na ciãle«.

»w ciãle« = *za życia, jako człowiek, osobiście, we własnej osobie* (211): tako ti ktorzi yefscze fã wcyelye yako ij oni ktorzi odpocziwayã wzyemy. ziwe raczil rzadzyc nawyedzyc *BierRaj* 17; *OpecŻyw* 90; *PatKaz I* 4; *PatKaz III* 101; *TarDuch* B4v; *WróbŻolt* cc; *RejKup* f4v; *MurzHistSekl* ktv; *LubPs* P2v; *KrowObr* 10 [2 r.], 178v, 231v; *Leop Iob* 19/26, *Eccli* 41/14; Dufãiãc tedy zãwfię/ y wiedzãc że ieftefmy przychodniãmi w ciãle (*marg*) To iefth/ poki żywiemy ná świccie (-)/ ieftefmy od Pãnã dãleko. *BibRadz* 2.*Cor* 5/6; Znamci człõwiekã w Kryfthufie przed czternaścãiã lat (iefli w ciãle nie wiem/ iefli nie w ciãle/ nie wiem [*sive in corpore, nescio: sive extra corpus, nescio*]/ Bogci wie) ktory był zãchwycon áż do trzeciãgo niebã. *BibRadz* 2.*Cor* 12/2 [*przekład tego samego tekstu WujNT*], I

336a marg, 2. Cor 12/3 [2 r.], II 120c marg, 130c marg; Ták wierzę y wiedzyeć dawam/ Bogá w cieie być wyznawam. *BielKron* 134v, 2, 133v, 466v [2 r.]; *GrzegRóżn* A4, C2, D2, F, H4v, Lv, M; *Prot* C2; á iáko długo w tym tho śmiertelnym cieie będziefz/ miey fkruchę w łercu. *HistRzym* 65v, 51 v; *RejPos* 136, 149, 149v, 261v; *BiałKat* 103v [2 r.], 291, 303v, 306, 328v; *GrzegŚm* 15; Náoftátek/ z gliny ták człowieká w cieie łpráwił/ áby y nieśmiertelnym był/ y vćierpienia żadnego nie czuł *KuczbKat* 20; *WujJud* 70; *RejPosWstaw* [21³]v [2 r.]; *HistHel* D2v; *BudNT przedm* b8v [2 r.], c6, k. Kk3 [2 r.]; Godziło łie było koniecznie pierwey w to weyźrzcę/ y to wyroznmieć/ co to ieft/ chodzić w cieie/ być w cieie: przyść w cieie: ćierpieć w cieie: żyć w cieie: przemiefzkáć ábo zetrwáć w cieie: zá dni ciááá łwego: wypełniać co w cieie: widzieć czyie oblicze w cieie: być pogány w cieie etc. iáko połpolicie ták o Chriřtułie/ iáko y o infzych ludziách/ piłmo ś. mowi *CzechRozm* 39, 38v, 39 [4 r.], 39v [2 r.], 40 [2 r.], *, **5; PRáwym murem ieft [...] wřzytkiemu kořciołowi Bożemu/ tęń dziwny słupnik/ powietrzny męczennik/ ziemłki w cieie Anioł *SkarŻyw* 31; Wczym ták był gorący/ iłz częřtokroć od łiebie odchodzić w cieie łię być nie iáko nieczuiąc/ y od łmyłłow cieiełnych odchodząc. *SkarŻyw* 202, A5, 1, 113 [3 r.], 114, 119 (18); Tworcę włzech rzeczy widziem w iego máieftacie/ Czego wy w cieie będąc prózno vpátrzącie. *KochTr* 22; *CzechEp* 3, 142, 144, 257, 344 [4 r.]; *NiemObr* 162; *ReszList* 151, 180, 182; *WerGořc* 209; *PudłFr* 65; *ArtKanc* A9v, B11v, I3v, N17; A ia ciebie chwalić Boże nie przeřtánę/ Tu w cieie y ondźie kędy z duchy łtánę. *GrabowSet* C2v, P2v, X2v; *LatHar* 689 marg; Bo y tę załługę káždy łobie/ poki tu żył w cieie/ záłłżył y wypráwił: áby mu te rzeczy po łmierci pomogły: ktore nie iednáko wřzytkim pomagáią/ dla rořnořci żywotá/ ktory kto wiodł w cieie. *WujNT* 633, 187, 306, 307, *Rom* 7/5, s. 551 (25); *WysKaz* 5; Ale ráczy biezeli [...] á nie tylo myřli ále y oczy łwoie náłycić Bogiem w cieie chćieli. *SkarKaz* 519a, 4b, 45b, 119b, 160b, 204a (31). Cf »przyść w cieie«, »zostać w cieie«, »w cieie mały«.

W przem (54) : Ale to on mowił o kořcieie ciałá łwego ktore on z mártwych po trzech dniach po łkażeniu łwego ciałá zbudził/ czego onij iako cieiełnij nierozumieli. *OpecŻyw* 73; *OpecŻywPrzedm* C3v; *WróbŻołt* oo4; *RejKup* q6v; *HistAl* G6; *Diar* 67; *BielKom* B3v; Bo ieflichmy my łą ciááem á wiernemi członki Pána łwego/ tedyć teź ty boleřci á trudnořci [...] włáfnie náleży wycierpieć y wiernem członkom iego. *LubPs* A5, G2v; *LeovPrzep* G2v [2 r.], G3; *HistRzym* 93; *RejPos* 226v; *RejPosWiecz*² 95v; *RejPosWiecz*³ 97v; A Bowień ieden kłtałt przyiáioł ieft/ w kthorym łie záwiera dobry/ cnotliwy/ wierny/ á nieomyłny przyiáciel/ ktory iuź máło że zá iedno ciáło drugiemu przyiácielowi policzon być nie może. *RejZwierc* 89, 22, 47; *KochPs* 182; Zebyłmy powiáda: nie tylo miłostíą z nim/ ále rzeczywieřcie złáčení/ y w ciáło iego obroceni byli/ to łię łtáie przez pokarm/ ktory nam zořtáwił. *SkarŻyw* 91, 91 [3 r.]; *NiemObr* 116; Smutne *Hamadriades* dułze łeřnych drzęniow/ Odeřły ciáł drzewiánych y dąbrownych cięniow. *KlonŻal* Bv, C2v; *ReszPrz* 4; *GrabowSet* O2 [2 r.]; Rácz pořwięcić kořcioł ciááá náłzego/ á ná mieřkánie tobie oddáne obroćić. *LatHar* 31; A ktorzy łą Chriřtułowi/ ciáło łwe vkrzyřzowáli z namiętnořciámi y z pořáđliwořciámi. *WujNT Gal* 5/24, 1. Cor 6/16, s. 590 marg, 604, *Gal* 6/13, Yyyyyv, Bbbbb2, Ccccc3; Dźiř w Rzymie zwyćiężonym Rzym niezwyćiężony/ (To ieft ciáło w łwym ćieniu) leży pogrzebiony. *SzarzRyt* D2v.

Wyrażenie: »w jednym cieie« (4): ktory zdwoich vtzynił iedno/ y żydy y pogány w iednym cieie Pánu Bogu przez krzyřz. *KrowObr* 181; *Leop Eph* 2/16; *CzechRozm* 78v; Aza niewieřcie/ iź ten co łię

złącza z wżetecznicą/ sítáie fię iednym ciálem? Abowiem (mowi) będą dwá w iednym cieie *WujNT* 1.*Cor* 6/16.

Wyrażenie przyimkowe: »w cieie« (13): Przetofz thedy pámiętayćie/ żeście y wy niegdy byli Pogány w cieie *Leop Eph* 2/11, *Philipp* 3/3, 4 [2 r.]; Ktorzykolwiek chcą fię wam podobác w cieie; ci was przymufzáią obrzezowác fię *WujNT Gal* 6/12; Iefli kto infzy zda fię wfác w cieie; więcey ia. Obrzezány ofmego dniá/ z narodu Izráelſkiego/ z pokolenia Beniáminowego / Zyd z Zydow/ wedle zakonu Pháryzeufz *WujNT Philipp* 3/4 [*idem Leop*], *Philipp* 3/3, 4, s. 689 marg. Cf *Wyrażenie*.

Przen (367) :

a) *O kościele i chrześcijanach* (247) : *SeklKat* Qv; *KromRozm I* O3v [3 r.]; Abowim tákowy fámeo Kryftuła/ który go fluchác kazał/ á ktorego cyáło ten to koſcyoł yeft/ nye flucha *KromRozm II* t2, x4v; *KromRozm III* D3, D5, D8, E4, E6v (14); To fą fludzy do koſciołá ſwiętego krzeſćijáńſkiego dáni od Duchá Świętego. Nie dla proznowánia/ nie dla Reguł/ albo wftaw Papielkich ſtrzeżenia [...] ále [...] dla zbudowánia ciáłá Kryftuſowego. *KrowObr* 36v, 12v, 36v, 37, 201; *Leop Eph* 1/23, 3/6; *BibRadz Eph* 4/12, 16 [2 r.]; *SarnUzn* E5; *RejAp* AA8; *RejPos* 172; Táke też w koſciele w tym cieie Páná Kryftuſowym/ widzimy być nie tylko żywe członki/ ále też y martwe/ iákoby wrzody. *RejPosWiecz*² 92, 92 [8 r.], 94, 94v [4 r.]; *BialKat* 363v; *KuczbKat* 75, 165; *WujJud* 93v, 100, 221, 236v [2 r.]; *WujJudConf* 100, 116, 250v [2 r.]; Aleć y Páweł í. mowiac o fluzebnoſci ku ktoremu końcowi ieft od Páná Bogá poftánowiona/ nie zámilczáł iednoſci ciáłá Koſciołá Krzeſćijáńſkiego *RejPosRozpr* c, c [2 r.], c2; *RejPosWstaw* [110²], 143v [2 r.]; *CzechRozm* 78, 249v; Grekowie wielką á frogą ránę w tym iednym cieie Chryftuſowym/ odcinánim wiele członkow od niego/ wczynili. *SkarJedn* 154, 2, 5, 10, 11, 13 (26); *SkarŻyw* 91, 166; boć Christus żadnego nie potrzebuie Papy do zboru ſwoiego. Vmie on, głowá będąc, rządzić ſwoie ciáło: ktore iest zborom iego *CzechEp* [406], 42, 169, [406] [2 r.]; Gdy bowie^m mowimy o Głowie zborowey/ muſimy taką głowę wyftawić/ iákicy to ciáło potrzebuie. *NiemObr* 44, 30, 43 [2 r.], 44 [2 r.], 45, 46 [2 r.]; Iednoftáynoſć wáſzá w powſzechney wierze chrzeſćijáńſkiej/ iednym nas ciálem wczyniła/ zá czym áni głowá od ciáłá/ áni ciáło od głowy oderwáme [!] być nie może. *ReszPrz* 3, 9 [2 r.], 16, 105; *WerKaz* 287; *ArtKanc* N8; *WSzechmogący* wieczny Boże/ ktorego Duchem wſzytko koſcielne ciáło bywa poſwięcone y rządzone/ wyfluchay nas *LatHar* 625; Aby ludzie o tym vpewnieni byli/ iż wſzyſcy ktorzy fą w klátwie/ fą w mocy y w dzierzáwie ſzátáńſkiej [...] ſkoro ſentencyą przełożonych koſcielnych/ od ciáłá iego y Sákrámentow y od obcowánia wiernych Kátholikow bywáią oddzieleni *WujNT* 588, 20, *Ioann* 2 arg, 21, s. 358, 369 (25); *SkarKaz* 606a; *SkarKazSej* 682b, 687b.

W charakterystycznych połączeniach: *ciało Chrystusa, Krystusowe* (58), *jedno* (45), *kościelne* (2), *kościola* (11), *kościolowe, pańskie* (2), *zboru; ciała jedność* (12), *(z)budowanie* (10).

Zwroty:»być jednym ciałem, jedno ciało« [szyk zmienny] (10 : 4): *KromRozm I* O3; *KromRozm III* F5v, G3v; *KrowObr* 48, 201; *BibRadz* 1.*Cor* 10/17; *WujJud* 56, 234; A gdzieby żyd w Chriſtułá wwierzywfzy/ obrzeſki pilnowác miał: á infzyby bez niey przeftawáli/ tedyby iednym ciálem nie byli. *CzechRozm* 78; *KarnNap* D3v [2 r.]; táke wiele nas ieft iednym ciálem w Chriſtuſie [*unum corpus sumus in Christo*]/ á wſzyſcy z ofobná iedni drugich członkami. *WujNT Rom* 12/5, 1.*Cor* 10/17, Yyyyyv.

»sta(wa)ć się jedno ciało, jednym ciałem, jednego ciała« [szyk zmienny] (4 : 3 : 1): *KromRozm II* t4; *KromRozm III* B2v, Q3v; *RejPos* 90; *LatHar* 194; *WujNT* 604; Jednym ciałem wszyscy się staliśmy ciała Pańskiegożywając. *SkarKazSej* 672b marg, 672b.

»w jedno ciało krzcić się, jednoczyć się, złączać się, zstać się; w jedno ciało spojenie, skupienie, zjednoczenie; w jedno ciało okrzczony« [szyk zmienny] (2 : 1 : 1 : 1; 3 : 1 : 1; 2): przez tę wiarę pierwszą/ złączamy się w jedno ciało s Panem Iezu Kryštofem/ który tak przez Proroką mowi. *KrowObr* 142v; *RejPosWiecz*² 94 marg; *GrzegŚm* 36; przez czternaście miesięcy namawiając się/ y wolnie w miłości gadając/ taką wnią/ zjednoczenie/ y w jedno ciało spojenie Chrześcijaństwa uczynili *SkarJedn* 268, A2v [3 r.], 2, 404; *SkarŻyw* 91; Ponieważ w jednym Duchu my wszyscy w jedno jesteśmy (marg) ciało K. G. (-) okrzczeni [in unum corpus baptisati sumus] *WujNT* 1. *Cor* 12/13, Zzzzz3v.

Wyrażenia: »cielesne ciało« (1): tak y my w cielesne ciało jego/ to jest/ w obcowanie Pana Chrystusowe [...] bywamy przemienieni. *ReszPrz* 58.

»członek ciała« = *membrum corporis* *Modrz*, *Vulg* [szyk 24 : 7] (31): *KromRozm III* G3v; *KrowObr* 12, 12 [2 r.], 12v; *GrzegRóżn* F4v; *RejPos* 107v, 113v, 166v, 172, 262; *RejPosWiecz*² 91v, 94; *BiałKat* 38v; *KuczbKat* 225 [2 r.]; iako y Paweł ś. piše: Ze jesteśmy członkami ciała jego *WujJud* 252, 101; *RejPosRozpr* c; *RejPosWstaw* [143³]; *CzechRozm* 190v; *KarnNap* D3v; *ModrzBaz* 100; *SkarJedn* 15; *WerKaz* 286; *LatHar* 286; Dziwna wnia ábo zjednoczenie między Chrystusem á kościołem jego: y wielka pociecha Kátholikom/ tegoż ciała członkom *WujNT* 610, 625, *Eph* 5/30, β. 789; *SkarKaz* 383b.

»ciało duchowne« [szyk 14 : 4] (18): *KromRozm III* B7v; *KuczbKat* 215; *WujJud* 121v, 152, 228v; Abowiem iako zbor wiernych duchowne ciało jest Chrystusowe/ tak też głową inakż by niemoże *WujJudConf* 121v; *CzechRozm* 77v, 190v [3 r.]; *KarnNap* D3v; [*Rzeczpospolita*] jest/ iako ciało duchowne Zboru [*corpus hoc mysticum ecclesiae*]/ do Chrystusa Pana/ á do jedney głowy swej przyłożone. *ModrzBaz* 100; *SkarJedn* 257; *NiemObr* 29, 34, 46 [2 r.]; *WujNT* 368.

»w jednym cieiele« = *in uno corpore* *PolAnt*, *Vulg* (6): *BudNT Eph* 2/16; troiacy są ludzie/ ktorzy się zowią Chrześcijań/ w kościelney społeczności y w jednym cieiele Chrystusowym nie są/ Kátechumeni albo ogłoszeni/ Heretycy á odzłczępiency. *SkarJedn* 42, 41, 157; *WujNT Eph* 2/16, *Col* 3/15.

Szeregi: »ciało duchowne to jest Chrześcijanie« (2): *KuczbKat* 215; A Iurisditia lepák/ ściąga się na duchowne Ciało Pana Chrystusowe/ to jest na wszyscy Chrześcijań. *WujJud* 152.

»ciało to jest (a, i) kościoł« [szyk 9 : 2] (11): *KromRozm I* B3; A przeto takye chore y martwe członki/ to jest źli á przezreni na potępyenye współek z dobrymi są w tym ciele á kościele/ á prawemi/ ácz nye żywemi/ członkami jego. *KromRozm III* D5, D3, D8, E, F5v; *BiałKat* 38v; *WujJud* 258; *WujJudConf* 122v; *SkarJedn* A2v; *CzechEp* 165.

b) *O państwie* (85) : *LeszczRzecz* A5v [3 r.]; *OrzQuin* P2; *Prot* D; Otoż s paná iako z głowy/ á s flácty/ y s polpólstwá iako s członkow/ ftánęłoby całe jedno ciało/ nád którym ciałem pierwszą zwierzchność niechaiby miał Krol *GórnDworz* Hh5v; A tego kto niebaczy/ iż temu komu wszystko ciało [*corpus*] poruczono/ niegodzi się o jednych członkach ftáranie mieć/ á drugie opuśczać [...] więtfzą wolność jednem obywatelom swym/ niżli drugim dáwać *ModrzBaz* 18v, 19v, 101; tak iż iuż

iáko té Pánstwą nie są dwie cíele/ ták téż dwie Rzeczypoř. byđż nie mogą: ále iedná Rzeczypořolita z tych Narodów łpoiona *SarnStat* 1002; Naprzód co łie przednieyřzych Artykułóv dotycze/ które z tych dwu Narodów Polřkiégo y Litewřkiégo czynią ieden lud/ y iedno cíáło: á temu cíáłu iednę głowę/ y iednego páná Królá/ y iednę tákież Rádę łpolną przydáią. *SarnStat* 1011; tę ziemię y Křięřtvo Kiiowřkié przerzeczonéy Koronie ábo królestwu Polřkiému/ iáko piérwřzemu prawdźiwému á włáfnému cíáłu iey á głowie w łpółeczność [...] przywrácamy *SarnStat* 1058, 1011, 1020 [2 r.], [1023], 1027, 1037 (29); *PowodPr* 38 [2 r.]; Ták y w Rzeczypoř: vchylánim łię ieden drugiemu czyni łię piękna zgodá y iedno cíáło/ y oná nierownoř poddánořciá łię głáđzi y miárkuie. *SkarKaz* 676a, 672b, 676a, b, 682a [2 r.], b [2 r.] 698b [2 r.].

W charakterystycznych połączeniach: chore, jedno (25), własne (10), wszystko (4), zdrowe ciało.

Zwroty: »jednym ciałem być« (1): áby wolna Litwá bęđąc/ mogłá z wolna [!] Polřká złączóná być/ ták iákoby z nią iednym cíáłem bęđąc/ iedno řerce [...] miałá *OrzQuin* P2.

»w jedno ciało zrořć (a. zrastać) się, spoić, zgromadzić się, złączyć; w jedno ciało spojony, złączony; zjednoczenie w jedno ciało« [*szyk zmienny*] (3 : 1 : 1 : 1; 2 : 1; 2): *OrzQuin* Q4; wřzyřtki Xięřtwá Ruřkie rozerwáne y rozno rozłzárpáne z nowu dzielnořciá łwoiá w iedno práwie cíáło łpoił/ złączył/ y w Monarchiá áłbo w Iedinowładřtvo po łtáremu przywiodł *StryjKron* 210; *ActReg* 95; Abowiém tym łpořobem rozne nácię/ y różné pánřtwá/ y łtany różné weřpółek rychłéy iedno poczynáią rozumieć/ y w iedno á nierozdźielné cíáło przez łpoienié y zlepienié iednych Praw zwykłý łie zchadzáć y zráłtác [*in unum quoddam et individuum corpus facillime reduci posse JanStat* 762], *SarnStat* 111, 1001, 1002 [2 r.], 1011, 1013; Ziemie y křięřtwá wielkie ktore łię z koroná ziednoczyły/ y w iedno cíáło zrořły/ odpádná *SkarKazSej* 673b, 676a.

Wyrażenia: »członek w cieie, ciała« = *membrum corporis* *Modrz* (3 : 2): *ModrzBaz* 19v, 77v [2 r.]; Koroná tá ty łtany iáko członki w cíele twoim závždy miałá: Duchowny/ Senatorřki/ źołnierřki/ mieyřki/ orácki ábo kmiocy. *SkarKazSej* 682a, 676a.

»ciało krolestwa, korony« (6 : 1): *OrzQuin* Q4; Téż Ziemie przerzeczoné pod nářzym pánowaniém y cíáłem krolestwá Polřkiégo [*regni Poloniae corpore JanStat* 902] bęđącé w ich ográniczeniu bęđziemy záchowywáć/ bronić *SarnStat* 1118, 27 [2 r.], 116, 1117; *SkarKazSej* 682a.

»ciało Rzeczypospolitej« [*szyk 9 : 1*] (10): *ModrzBaz* 45v, 77v; *ActReg* 136; *PowodPr* 37; Tá mátká łkupilá wam do iednego cíálá Rzeczypoř: ták łzerokie y zacne narody *SkarKazSej* 666a, 669b, 682a, 689a; *KlonWor ded* **3, **3v.

Szeregi: »ciało, korona polska« (1): ážby piérwéy łego Królewřkićy M. [...] y temu nierozdźielnému cíáłu Koronie Polřkiéy przyięę vczynił. *SarnStat* [1023].

»ciało to jest (i) Rzeczpospolita« (2): Abowiém domy Szlacheckie/ członkami są Rzeczypoř: á gdy te członki vtratámi niřcziéią/ tedy cíáłu/ to iest Rzeczypoř: dobrze byđż nie może. *GórnRozm* L3; *SarnStat* 1004.

c) O małżeństwie (33) : Czemuřz ty tedy ten wyrok Ducha Świętego y to iedno cíáło/ thárgałz [...]? Izali niepámiętałz/ iáko Páweł Święthy małżeńřtvo zowie táiemnicá wielką *KrowObr* 221; że Máryey głowá był/ łozef: iáko małżonek: łkoro od pořlubienia iey łobie zá żonę: á oná z nim łpolnořć

miálaá ciálaá iednego/ choćiałz iefzczę z nią nie miefzkał/ ani iey vznał. *CzechRozm* 159; *WerKaz* 303; *SkarKazSej* 690a.

W charakterystycznym połączeniu: jedno ciało (33).

Zwroty: »być jedno ciało« (6): Iednak wałza pańska miłofc (ktory iefth druga część fwey mążonki: gdiż mąż á żona są iedno ciało) za łaską bożą na świcie zołtał wiele ludziem ku pociefze. *WróbŻółtGlab* A3v; *SeklKat* Kv; *KromRozm III* E6v; *Leop Mar* 10/8; A przetoż opuści człowiek oycá fwego y mátkę fwą/ á przyłączy się ku żenie fwey/ thák iż będą iedno ciála [et caro una erunt]. *BibRadz Gen* 2/24; *WujNT Matth* 19/6.

»być dwoje ((oba)dwaj) w jednym cielem, (jako) jedno ciało, jednym ciałem, w jedno ciało, o jednym cielem« [bibl. *Mar* 10/8, *Matth* 19/5] [szyk zmienny] (9 : 4 : 2 : 3 : 1): *KromRozm III* E6v [2 r.]; *KrowObr* 221 [2 r.]; *Leop Mar* 10/8; Właśna wftawá ftanu małżeńfkiego tá iefth/ áby dwá w iednym cielem byli *BibRadz I* 3b marg; *BielKron* 1v, 3v; *RejPos* 42; *CzechRozm* 153; *WerKaz* 282, 286; Dla tego/ opuści człowiek oycá y mátkę/ y przyłączy się ku żenie fwey: y będą dwoje w iednym cielem [erunt duo in carne una], (Marg) w iedno ciála. G. to iest, zá iednego człowieka. (-) *WujNT Matth* 19/5, *Mar* 10/8, s. 160 marg [2 r.], *Eph* 5/31, s. 678 marg.

»jednym ciałem stawać się« [szyk zmienny] (4): *CzechRozm* 153 [2 r.]; áby/ iáko wefpołek żywot wiodá/ ták też wfzytkie rzeczy miedzy sobą fpolnie w miłofci znafzáli/ á iednem się ciálem z ftawáli [unamque carne efficiant]/ to iefth/ człowiekiem iednym/ iednego fercá y yedney woli *ModrzBaz* 32v; *ArtKanc* V2v.

d) Prawda wiary chrześcijańskiej (1): Niechayże was tedy nikt nie fádzi w pokármie ábo w pićiu/ ábo w części święta/ ábo w náftaniu księżycá/ ábo fzábbátow: ktore są cieniem rzeczy przyfzłych/ lecz ciála iefth Chriftufowo [corpus autem Christi]. *WujNT Col* 2/17.

e) O prawach (1):

Wyrażenie: »ciało prawa« (1): WSzytkie práwá przerzeczonné/ My Alexánder z łáfki Bożey Krol [...] zebrálfmy: które przypifáne ciálu práwá [iuri corporis *JanStat* 139] fkazálfmy w ziemi Krákówfkiéy zá vchwałá onéy ziemie dżierzeń na wieki. *SarnStat* 60.

α. Tułów, często razem z kończynami w przeciwstawieniu do głowy lub innych członków; truncus *Murm*; *truncus corporis* *Mącz* (33): *Truncus media pars corporis a collo usque ad ingvina* [...] Wfytko cyála od fchiye aż do nog przez rąk. *Murm* 56; Iefth dziw okrutny morzki: iako y ziemny/ nie ma fkrzidl iako ziemny ma/ długi ogon ma zakrzywiony/ głowę ma iako iego ciało potrzebuie *FalZioł* IV 33a; Potym ciągnąć [!] aże fie wfzytko ramię wfzyczyni/ a gdy fie tak vkaże/ tedy ie odciąć od ciała z oną ręką. *FalZioł* V 34, II 9c, III 35d, V 34 [2 r.], 35v; bo rownie gdyż fprawce od poddanych odftępuią iakoby głowa od ciała odftąpiła á ciało bez niey wniwec by fie obrociło *BielŻyw* 84, 84, 137; Czemu zwierzęta niektore iako ryby, węże, etc. nie maia fzyie. (-) Bowiem takowe niemoti nie maia też fercza, preto [!] też nie potrzebuia takowego rozłączenia głowy od ciała. *GlabGad* D2; Ręka z palczami krotfza niż ciało potrzebuie będzili nieiako miáfsza, vkazuie dowcipnego ale przechyrę, potwarcę y nicwiernego [!] *GlabGad* P2, B3v [2 r.], Dv [2 r.], D2, D8, E5v, P2 [2 r.]; *GliczKsiqż* D5v; *GroicPorz* iiv; *Leop* 4.*Esdr* 11/45; *Truncus corporis*, Ciála krom głowy. *Mącz* 467a; *Oczko* 15v, 24v; *KlonWor* 75 [2 r.].

W charakterystycznym połączeniu: wszystko ciało (9).

W przen (2) : Z drugiey strony zaś/ niebo ná górę wywodzi Drugie pół wieńcá/ y część ośtátnią ogoná Długiéy Hydry: á przytym mocnégo Chyroná Ciáło/ y znaczną głowę KochPhaen 22, 23.

a. *Tkanka mięsna, mięso, miękkie części organizmu ludzkiego lub zwierzęcego; corpus Murm, BartBydg, Mącz; membrum Mącz, Calep; caro Mącz (397) : OpecŻyw 102, 126v; Murm 78; HistJóz A4v; Vomicae, sunt tumores purulenti in corpore, a vomendo dicti, zakazenye cyala z zastrzelyenya BartBydg 173; Też proch kokornakow [...] wyciąga ściała drewna y łtrzały FalZioł I 11a; bolenie kthore chodzi po cieie y pożiłach: wśmierza FalZioł I 94d; Też łok Szawiny z miodem zmieszany/ wyszłufa nieczyśłtości zagniłe z ran y s kroft łmrodliwych ktore pfuią ciało zdrowe gryząc ie á iedząc. FalZioł I 130a; od prochnienia y zagniłosci ciała broni FalZioł II 10d; bowiem kości łprochniałe á łkażone wyciąga y ciało łkażone łpada precz/ á tak fiftułę zgoiłz. FalZioł III 3c; POwiedaiá iz wesz zciała łie rodzi/ á dziurkami przez łkorę wylazi FalZioł IV 16c; Trzecie aby była zupełnego ciała/ ani barzo łtufta/ ani barzo chuda. FalZioł V 36, ††c, ††3a, *c, *4b, I 10a [2 r.] (54); Czemu ciało płuc łest rzadkie á iako gębka dziurkowate. GlabGad E; Ciało grube á twarde albo łęgie, mocnego też znamionoie [!]/ łmiałego y robotnego GlabGad P5v, E, E2 [2 r.], E3v, H4 [2 r.], P5v [2 r.], P6 źp; LubPs 23; GroicPorz hhv, iiv, ii2; KrowObr 200, 200v; áby iadł człowiek ciáło łyná łwego/ y ciáło corki łwoiey. Leop Bar 2/3, Iob 19/20, 22, Is 9/20, Zach 11/9; KwiatKsiąź O; Apostema [...] Suppuratio, vel abscessus, Puchliná/ álbo/ Náđecie/ To yeft/ Gdy skóra od ciála odłtanie. Mącz 12d; Corpus pro sola carne ponitur. Ut. Vires et corpus amisi, Cicer. Moc á siłym zgubił/ y opadłem ná cieie/ nic mię niezostáło yedno skóra a koścy. Mącz 66b; Si quae habitior est paulo pugilem esse aiunt, Yelli która ciało przitłufzcz ma powiedayá żeby łie łzermierzem być godziła. Mącz 151b; Torus item, Mieśłfte ciało gdzie máło kości á wiele mięłá. Mącz 460a, 32a, 39a, 102a, 298b, 384a; A z Ryb/ Morłkie gorłze niż Rzeczne [...] iáko łá Szczupaki/ okunie/ Płtrągi/ Łofołye łłize y inne ryby łęgiego ciála SienLek 7v; Kiedy pod łkorą częśłto łye ciáło rułza [...] Ograżkę przełtáiacą známionuie. SienLek 20v; Ludzie chudzi/ więcej krwi máią. Telowici/ więcej ciála SienLek 32v; Ktory koń łłábego ciála łest/ á ciáło mu ná połłádku zwłfnie/ ten nie rad łłusćieie. SienLek 187, 9, 9v, 21, 32v, 92v (25); y ácz nie to mięłem ciáło moie/ które widzićie/ łeść bęđdziećie BiałKat 313v, 273v; RejZwierc 197v; BudBib Ps 26/2; SkarJedn 5; Krwie w łobie nie czuię/ niemáłz ná mnie ciála/ Kości tylko biédné/ á łkóra zostála. KochPs 151; Gdy to mowił/ kazał Sędzia przynaglác/ á mocno drzeć ciáło z kości łego/ odmieniáiac Kátowniki na przemiáne. SkarŻyw 41, 91, 160, 188, 436 [2 r.], 460; WerGośc 252; KochSob 66; GórnTroas 41; LatHar 106, 167, 687; WujNT 287, Ioann 1/13, Apoc 17/16; WysKaz 46; Niełłychána w prawdzie rzecz áby krol poddáne ciáłem łwoim karmił. SkarKaz 159a, 159a [2 r.]; GosłCast 19; KlonWor **.*

W charakterystycznych połączeniach: ciało martwe, mięszsze, miękkie (5), słabe, łęgie (3), twarde (4), wszystko (5), słabe, łęgie (3); ciało gnoić (2), jeść (11), źreć (4); chodzić po cieie; karmić ciáłem (4); ciála gnicie (4), mięłkość (2), padanie (5), prochnienie (4), wzdęćie (2), zagniłość (4), zakażenie (2).

Zwroty: »przy cieie być« = być łłustym, łęgim (1): ále iz ná ten czas łák przy cieie nie łá [wielbłady]/ dzieie łię to cięłżkim łtrudzenim/ iz przez ty czterzy mięłiace włtáwicźnie łść mułiáły BielKron 332.

»ciało mnożyć (a. rozmnażać)« (4): *FalZioł* IV 57c; *GlabGad* C3, F4v; Wyczyściwłzy ránę/ iuż ią goić tymi máściámi/ ktore ciáło mnożá *SienLek* 147v.

»napełniać (a. napełnić) ciałem, ciało; ciała napełnienie« [szyk zmienny] (4 : 1; 1): *FalZioł* V116v; Potym Pan Bog puścił twárdy fen na Adámá/ á gdy zálnął/ wzięł iedno żebro z niego/ y nápełnił ciáłem [*clausit carnem*] mieyfce ono. *BibRadz Gen* 2/21 [przekład tego samego tekstu *BielKron* 1v, *WerKaz* 282]; *BielKron* 1v; Cyáło nápełnia máła praca/ częłte odpoczywánie. *SienLek* 4v; *Oczko* 33v; *WerKaz* 282.

»naraszczac (a. rościć) ciało, ciałem; uroszczenie *itp.* ciała; naraszczający *itp.* ciała, ciało; roście *itp.* ciało« [szyk zmienny] (8 : 4; 3; 5 : 3; 6): Długi śmolnik iest ocieraiący y zagrzewaiący/ á tak iest dobry w goieniu ran rościć wnich ciało. *FalZioł* I 9d, I 32d, 37b, 47a, 72a, 93a(26); *GlabGad* F5 [2 r.], H8.

»ciało ścieńczać (a. cieńczyć); ciało ścieńczeje *itp.*, ciała ubywa« (3; 3 : 1): *FalZioł* ††d, I 149a; *RejPs* 164; A zálye ciáło ciency/ w gorącey fyé Wánnie kąpác *SienLek* 5, 92; *KochPs* 169; przedsię co dzień/ to mu zdrowia/ y ciáła vbywá *NiemObr* 166.

»tuczyć ciało; ciało się tuczy« [szyk zmienny] (3; 1): Mięło wołowe przyrownam do inźzego bydła, iest na súłfze/ przeto krew grubą czyni ale tuczy ciało *FalZioł* IV 5b, ††c; *GlabGad* K; *SienLek* 91v.

»ciało wziąć (na się)« = przytyć [szyk zmienny] (3): *FalZioł* I 12b; A ktoryby iuż vbogi ciáło ná się wzięł/ y ku síłam zásię przyłzedł [*viros autem et corpus qui recuperavit*]/ ten do roboty niech będzie posłan *ModrzBaz* [38]v; *WyprPl* B3v.

Wyrażenia: »chude ciało, chudy na ciełe« (4 : 1): *FalZioł* V30; Zás álic śiedm krow innych wyłtępowało zá nimi fzczupłych y łzpetynych ná pozor bárzo y chudych ná ciełe [*tenues carne*] *BudBib Gen* 41/19.

»częstka ciała« (1):Lekarzłtwo gnoiące/ podług Auicenny, iest każące niektore częłtki ciała *FalZioł* V 102.

»ciało człowiecze, ludzkie« [szyk 4 : 3] (4 : 3): *FalZioł* IV 56a; *GlabGad* 114; rzeczeni Kánibales od płow/ bo iedzą ludzkie ciáła iáko pśi *BielKron* 441, 445, 461v; *Mącz* 223a; ábowiem ma wieprzowe mięło y wonią y śmákiem nieiáką włáfnóść ku ciáłu człowieczemu *SienLek* 6.

»grube ciało« (1): *FalZioł* V 60v *cf* »ciało pełne«.

»napuchnienie, puchlina ciała; ciało puchnie« [szyk zmienny tylko we frazie] (2 : 1; 2): *FalZioł* V 26v, 36, 37v, 41; Więc y płczołki robotne [...] Znáią też złodzieiá. Bo go iedzą nád Zwyczaj/ nie odeydzie cáło : Y żądłámi nátknione puchnie ná nim ciáło. *KlonWor* 12.

»ciałem obłożony« (1): Zafię iesthliby k temu barzo thłufsta albo ciałem zbytnie była obłożona niewiałtha Tedyby śnadniey takowey na licze leżec nakolanoch. *FalZioł* V 23d.

»ciało pełne« [szyk 1 : 1] (2): A tak bańki barzo máło śá vżyteczne ludziom ktorzy śá grubego á pełnego ciała *FalZioł* V 60v; *SienLek* 29.

»skor(k)a ciała, na ciełe« = *cutis carnis PolAnt*; *membrana Calep* (3 : 1): Czemu pierz, gorczyca, y inźze zioła gorące wnátrzu nie śzkodzą gdyż z wierzchu na fkorę ciała przyłożone przepalaia mięło iż śie od nich śpryżczy iáko śparzelina. *GlabGad* K2v; *BibRadz Lev* 13/2 [2 r.]; *Calep* 650b.

»szczupły ciałem, na ciełe szczupły« (1 : 1): Zás oto śiedm krow wychodziło [...] łzpetynych ná poyrzenie/ á ná ciełe śzczupłych [*tenues carne*] *BudBib Gen* 41/3, *Gen* 41/4.

»sztuka [= część] ciała« (1): Porwáli go [z uciętą ręką] ná Oflá/ á on ięcząc leżał: Bo łztuki ciááá fwego w onych drzwiách odbieżał. *KlonWor* 43.

»sztuka ciała« = *narośl* (1): Mola aliquando, Nieyáka łztuká ciááá niextáltowna która pod czas w żywocie niewieściem w Mácierziznie króm plemienia męskiego roście/ krá zowá niektorzi *Mącz* 229a.

»tłuste ciało; tłusty na ciele, ciałem; tłustość ciała« [szyk 4 : 3] (4; 1 : 1; 1): Niewiáftá ciááá tłuftego/ rádá dáwá żywotá fwoiego. *March*¹ A3; *HistJóz* B; *FalZioł* V 17b; *GlabGad* P5v; A ná ołtátku dzieśiáci dni zdało się poyzrzenie iych lepłze y tłufłze ciááá [pinguiore carne]/ niż włzech pácholąt/ ktore iádły potráwę krolewką. *BudBib Dan* 1/15, *Gen* 41/2, 18.

peryfr. »wieprzowe ciało« = *wieprzowina* (1): Lecż iefzeże nád to/ coby iedli náłzy Trzebá pomyślic o grochu o kálzy. Lecż chleb fundáment/ y wieprzowe ciááá/ Miey go niemáło. *KlonFlis* F.

Szeregi: »(nie) ciało, (i, a, ani) kość« [szyk 20 : 9] (29): *OpecŻyw* 169v; *GliczKsiąż* Cv; *KrowObr* 200; dothkniće się mnie á obáczćie/ boć duch niema ciááá áni kości [carnem et ossa]/ iáko widzićie że ia mam *BibRadz Luc* 24/39 [przekład tego samego tekstu *OpecŻyw* 169v, *KrowObr* 200, *RejPos* 114, *GrzegŚm* 54, 62, *RejZwierc* 197v, *CzechRozm* 55, *MWilcHist* K4 [2 r.], *WujNT*, *SkarKaz* 204a, 207a]; *RejPos* 114; *BiałKat* 276; *GrzegŚm* 54, 62; *RejZwierc* 197v [2 r.], 230; *WujJud* 252v [2 r.]; *CzechRozm* 55, 264; *Oczko* 34; *SkarŻyw* 141; *MWilcHist* K4 [2 r.]; *CzechEp* 148, 297, 315, 344, [414]; *WujNT Luc* 24/39; Z ciááá y z kości fwoich/ w człowieczéy ołobie/ Dzieciátkiem máłutkim/ nam/ Anyołom/ y łobie Ná świat wypuściłá? *SiebRozmyśl* F4; *SkarKaz* 161a, 204a, 207a.

»(nie) ciało, (i, a, ani) krew« [szyk 86 : 19] (105): *BierRaj* 21v; *OpecŻyw* 56v, 90v; *PatKaz III* 91v; CZarna czemierzicza [...] włythko ciało naprawia y krew thakież *FalZioł* I 46b, 110d; *GlabGad* C3, G6, H4; *SeklWyzn* E [2 r.], Xv, Y, Y2v; *RejKup* dd7v; *KrowObr* 48, 180, 181, 191v, 200v [3 r.], 201, 207v; nátychmiałt/ nie przyzwoliłem ciááá/ y krwi/ ánim fie wrocił do Ieruzálem [...] álem ífedł do Arábiey *Leop Gal* 1/16 [*idem WujNT*], 4.*Esdr* 15/58; że chceż napráwę wczynić fkáżonym á zániedbányim práwom náłzym/ tegoć ciało á krew w łercu W. K. zacności nie wczyniło/ ále łam tylko Duch Boży. *LeszczRzecz* A5 [*parafraza Matth* 16/17]; *RejFig* Ee2v [2 r.]; *BielKron* 2v; *GrzegRóżn* C2v [2 r.], L4 [2 r.]; *HistRzym* 9v [2 r.]; *RejPos* 33, 39, 87 [2 r.], 87v, 88 (23); *RejPosWiecz*² 91v, 95; *RejPosWiecz*³ 98, 99 [2 r.]; *BiałKat* 268v, 281, 316; *GrzegŚm* 43; *KuczbKat* 165; *WujJud* 172; *BudBib Eccli* 14/19; To lepak mowię bráćia/ iż ciááá y krew [caro et sanguis] krolełtwá Bożego odziedziczyć niemoże. *BudNT 1.Cor* 15/50 [przekład tego samego tekstu *RejPos* 152v, *GrzegŚm* 43, *WujNT*]; *CzechRozm* 28, 158, 159v, 163v [2 r.], 260, 263; *SkarJedn* 404; *CzechEp* 338; *NiemObr* 10, 12, 92, 96, 114; *ArtKanc* N7, N7v, N16; *GrabowSet* P3; *KochFrag* 47; *KołakCath* B4v; Błogołáwionyś iefł Symonie Bárioná bo ciááá y krew [caro et sanguis] (marg) Ciááá y krew, miáááo człowieká. Hebráífm. (–) nie obiáwiłá tobie/ ále Oćiec moy ktory iefł w niebieśiech. *WujNT Matth* 16/17 [przekład tego samego tekstu *OpecŻyw* 56v, *RejPos* 299v, 300v, *WujNT* s. 333], s. 333, 1.*Cor* 15/50, *Gal* 1/16, *Eph* 6/12, *Hebr* 13/4, Yyyyyv; *SkarKaz* 155b, 489a [2 r.]; *CzahTr* I2, I2v.

»ciało albo (i) mięso« [szyk 2 : 2] (4): *FalZioł* I 72a; *BielKron* 445; wodá zás [...] ták wilgość íwá zrzedzi/ że w cíele álbo y w mięśie zołtác niemoże *SienLek* Vv.

»skora i (a) ciało; ciało z skorą« [szyk 5 : 4] (8; 1): *GlabGad* K2v; *Membrum*, *Członek* [...] *Proprie*, *Ciało s skórą/ członki/ y kości nākriwáyące* *Mącz* 214d, 75d; *RejPos* 226v; *GrzegŚm* 3; *RejZwierc* 156v; *Intercus* – Czo miedzi skorą i ciałem ieft, załkorni. *Calep* 550a, 650a; *GrabowSet* Bv.

W przeni (4) : *Serce* fkromne iefth zdrowiem ciātu/ āle zazdrość ieft fprochnieniem kołciam. *BibRadz Prov* 14/30; *HistRzym* 65v [2 r.].

Szereg: »ciało a krew« (1): kogo małz słuchąc [...] á nie dáy fie zwodzić temu ciātu á krwi łwiātá tego *RejPos* 301v. [Cf. *znac.* 3 »ciało obumarłe« *BietSpr* 45].

b. *Zewnętrzna powierzchnia organizmu; skóra; corpus cutis* *Mącz*; *caro* *Murm* (457) : *ZapWar* 1504 nr 1961; *BierRaj* 21v; [żona *Marcholta* miała] ciało czarne á zmárłfczone/ cyccki łinye iākoby ołow/ palce miałá krotkie *March*¹ A2 [idem *March*³ T7]; *OpecŻyw* 22v, 24v, [79], [79]v, 102v (12); *PatKaz III* 120v; *Verruca pustula carnem exedens*. [...] *Pęchyrz* kážáci cyāło. *Murm* 65; *TarDuch* C5; ábowiem łwierzb y krołty fpadza s ciāła. *FalZioł* I 53c; *Theż* ciało czyni gładkie gdy fie łokiem tego giru namażefz/ ábowiem dziureczki ktore bywaią na cíele zamyka zatula/ á łtąd ciało czyni gładze. *FalZioł* I 96b; *Fortki* przechodne w cíele othwiera *FalZioł* I 113b; *Nafienie* tego ziele [...] włofi wymiata s ciāła *FalZioł* I 146c; *Sprawa* iedna ku vmywaniu łicza y rąk/ która pachnie á czyni ciało białe iako mleko. *FalZioł* II 20b; *A dla* tego mycie częłte/ łzath przemienienie y opieranie/ zwłáłzcza tych czo fie ciāła tykaią, *Włzi* mnożenia niedopusłzcza. *FalZioł* IV 16a, ††c [3 r.], ††d [3 r.], *5a [2 r.], [*7]v, I 1c (100); *BielŻyw* 82; *Pilfe* też *Auicenna* iż kto chce mieć czudną krałę na twarzy pożyway częłto fig bowiem one wywodzą krew z wnątrza załkorę á tak ciało będzie rumiane. *GlabGad* I6, A5v, B7, C4, L2v; *March*³ T7; *RejPs* 33, 181v; náłazł tám łudzie nágo chodzące/ ná ktorých ciāło włofmi obrołfe iāko na zwierzętach *HistAl* [I3], I6 [2 r.], K4v, M3; *MurzNT Matth* 26/12; *LubPs* K3v; *KrowObr* 226v; *Leop Lev* 14/9, 19/28, *Dan* 5/21, 10/6, *Mar* 14/8, *Hebr* 10/22; *KochZuz* A2v; *Nie dołyc* ci iż brudu/ trochę zmyiefz s ciāłá/ Iefli przedłię ná cnoćie/ przefuchá przywrzálá. *RejZwierc* 136, 141, 142; *Y obrzezowác* będżiefcie ciāło nieobrzesłki wálzey (*marg*) *Nie obrzesłki/ to ieft* łkorki która okrywa członek mężczyńłki. (–) *BibRadz Gen* 17/11, *Gen* 17/14, 23, 24, 25, *Lev* 12/3 (12); *Goski* *2, *2v; *Połłáli* tedy *Hifzpani* iednego młodziencá do nich/ nágo [...] ktorego ony niewiálty mácály/ dotykály/ dżiwuiąc fie iego białemu ciātu *BielKron* 447v, 26, 28v, 37v, 38v [2 r.], 261 (11); *KwiatKsiąż* Q; *Pori*, łatine *meatus*, *Dziurki* w cíele przes które pot wychodzi. *Mącz* 313a, 67a, 129a, 134c, 156d, 249b (11); *Oliwą* włzyłtko ciāło mázác *SienLek* 92, 18v, 29v, 32v, 34 [2 r.], 43 (15); *GórnDworz* P5; *HistRzym* 111; *RejPos* 31, 34/ 330v; *BiałKat* 86, 336; *GrzegŚm* 27 [3 r.]; *Abowiem* kto fie zdobi tymi krałomownemi łłowki/ bá rownie iākoby s cudney rękáwice białą rękę vkazał/ á ciało ine włzyłtko krołtawe *RejZwierc* 84v, 76v, 79v, 133v, 147v, 156v (14); *BudBib Gen* 17/14, 23, 24, *Lev* 14/9, 16/28 (8); *Obrzezanie* ciāłá mężczyńłkiego/ było pieczęćią obietnic y przymierza rzeczy ziemłkich y cíelełnych. *CzechRozm* **3, 79, 111v; *KarnNap* B; *ModrzBaz* 111v; *Oczko* 14v, 18, 20v, 22, 26, 28v, 29 [2 r.]; *frogim* trądem zaráżony ieft: iłz ná położenie palcá/ mieyłcá w cíele iego wolnego nie było. *SkarŻyw* 35, 21 [2 r.], 29, 31, 59, 63 (28); *MWilkHist* Lv; *Calep* 164b [2 r.], 1010b; *GórnTroas* 47, 57; *GrabowSet* Kv; *LatHar* 298, 689; *Oto* chułtki y fácełety/ ktore fie *Páwłowego* ciāłá dotykály/ cudá czyniły *WujNT* 477, *Matth* 26/12, s. 113, 123, *Mar* 14/8,

s. 186 (10); *SiebRozmyśl* C3, C3v, H2v; *WitosłLut* A3v, A4v; *SkarKaz* 386a, 516a, b; *PaxLiz* D2v; *PudłDydo* B2v.

W charakterystycznych połączeniach: *ciało białe* (4), *gładkie* (4), *napłetku* (3), *omyte* (2), *pryszczyc się*, *wszytko* (3); *ciała dotykać się* (7), *nieobrzeska* (6), *obrzezanie* (3), *omywanie (omycie)* (3), *pomazanie*, *spryszczenie*, *szkaradość*; z *ciała ścierać* (7), *wypądzac (spądzać)* (12), *wyganiać*, *wykorzeniać*, *wymiatac* (3), *zganiać*; *ciało (na-, po-)mazać* (14), *(u-, wy-)my(wa)ć* (12), *obrzez(ow)ać* (10), *(po-)ocierać* (4), *(o)płokać* (4), *purgować*, *spryszczać*, *(na-, po-)trzeć* (7); *przyłożyć do ciała*, *ku ciału*; *przyłożyć (przykładać, przyłożony) na ciało* (4); *chędogi* (2), *obrzezowaé się (obrzezanie, obrzezany)* (3), *rana* (9), *(z)raniony na ciełe* (3); *obrzezanie w ciełe*.

Wyrażenia: »część ciała« (2): *vmyią łobie połlednie części ciáá* *BielKron* 260, 127.

»ciało człowiecze, ludzkie« = *caro hominis* *Vulg*, *PolAnt* (5 : 2); *Leop Ex* 30/32; *BibRadz Ex* 30/32; A to pory zową dziurki łuptylne ktorych człowiek nie doyrzy w ciełe człowieczym/ á łnich włofy wyraftháią y poth wychodzi. *BielKron* 335v, 33v, 335v; *Mącz* 499d; *RejAp* 63v.

»gołe, nagie ciało; nagość ciała; goły na ciełe« [*szyk* 24 : 11] (17 : 11; 6; 1): *OpecŻyw* 107, 125v; *Iaskier* w mózdzierz u łthłuczony gdy będzie na gołe ciało przilożon: zrani ono miefcze *FalZioł* I 56a, I 37d, 124d, V 71; *MurzNT Mar* 14/51; *RejWiz* 120; *BibRadz Gen* 9/22, *Mar* 14/51; Száthy ochędożne nofzą długo/ łtrzegąc nágości iákicy ciáá vkázác. *BielKron* 259v, 32v, 100v, 107, 127, 420; *ProtStoj Ev*; *HistRzym* 110; *KuczbKat* 330; *SkarŻyw* 75, 166 [2 r.], 309, 411, 472, 580; *WerGośc* 217, 257; *Glabriones* – *Gołowalsowie*, goli na cziele. *Calep* 456a; *Chłop* gdy mu nákaże *Włodarz* álbo też *Vrzędnik* robotę/ á nie połlucha/ dom zámknąc/ co wynidzie chłofłá cztery plagi przez gołe ciáło/ y odrobić *GostGosp* 160, 28; *LatHar* 708; A niekory młodzieniec łzedł zá nim odziany prześcierádłem ná nágie ciáło [*nudo*] *WujNT Mar* 14/51 [*idem OpecŻyw* 107, *MurzNT*, *BibRadz*]; *CzahTr* Iv.

Szereg: »skora abo ciało« (1): *Pyerue* pytanye *yakye*y była *baruy* na łkorze abo na czyele *PatKaz* III 119.

Wyrażenia przyimkowe: »na ciełe« — *in carne* *Vulg*, *PolAnt* (100); *OpecŻyw* 146; *PatKaz* III 119 [2 r.]; *Nevus quodcunque signum in carne*. [...] *Známyę* ná cyelye *Murm* 64; *FalZioł* I 62d [2 r.], 96b, c, 151a, 156a (15); *BielŻyw* 170; á przeto one [*białęglowy*] nie tak bywaią kudłate na ciełe *GlabGad* B, P8; *RejPs* 58; *KrowObr* 144v; *Leop Lev* 14/8, *Rom* 2/28, *Eph* 2/11; *RejZwierz* 136; *BibRadz Gen* 17/13; *OrzRozm* E2; Nie czyńcie ná ciełe łwoim żadnych znákw albo káráktrow/ iáko *Pogáni* dzyáláią. *BielKron* 36v; Ty páńny były bárzo piękne ná wzrołf/ iedno czarnożołte ná ciełe *BielKron* 443; Są theż ludzie chędodzy ná ciełe/ bo wielokróć przez dzień w wodzie będzie łie *vmywał* włytek. *BielKron* 450v, 255, 256v, 257, 258v, 301v, 325v, 447; *Vestigia corporis*, *Nácechowánie*/ piátno/ znák ná ciełe. *Mącz* 490a, 101c, 145d, 240c, 492d; *OrzQuin* N2; *SienLek* 16, 22v, 23, 49, 129 [2 r.]; *RejPos* 31v, 32, 100v, 243v; *BiałKat* 13v, 373v; *RejZwierc* 76v, 237v; *BudBib Gen* 17/13, 25, *Eccli* 44/20; Niechay łie iáko chcą niewierni żydowie/ *Turcy* y *Tátárzy* obrzezuią ná ciełe/ á co nam do tego? *CzechRozm* 76v, 99v, 263; *PapRpan* Bv, Gg2v; ták było *frogie* ono bićie/ íłz rány ná ciełe/ y łiność trwály *SkarŻyw* 593, 3, 21, 29 [2 r.], 56, 92 (15); *StryjKron* 350; *ArtKanc* D17v, D18; *Calep*

753a, 806a; *LatHar* 273, 708; *WujNT Rom* 2/28, *Gal* 6/17; *SiebRozmyśl* D, E2, H2v, II4v; *KmitaSpit* A4v; *CzahTr* A3, 12. Cf »goły na ciele«.

»po ciele« (23): *OpecŻyw* [127]; *FalZioł* ††c, I 130d, V 41 v; Włofi też na ręku, wielkie znamię dawaia obyczaiow ludzkich á nie tilko na ręku ale thez po wżitkim cíele *GlabGad* P3; á liodmego dnia ogoli głowę swoię/ y brode/ y brwi y po włzyłtkim cíele [*ac totius corporis*] włofy *Leop Lev* 14/9; Ten lud wyfepny miał blizny palone po cíele/ od wierzchu głowy aż do łtop *BielKron* 443v, 27v, 37, 452v; Herpeta, morbus qui serpit, Wrzód który sie rozszerza po ciele yáko yeft fwierzbiączká y lifzáye po ciele. *Mącz* 155c, 166c, 188d, 208b, 388b, 499d; *SienLek* 91v, 136v; *SkarŻyw* 21, 483; *ArtKanc* D5v; *Calep* 381b.

c. *Wygląd zewnętrzny, wzrost, postawa* (64) : CzudnoŹcz czyala maryey panny łtąd byora *PatKaz III* 117v; bo yle zalezalo na criftuła myal czyalo yako małz nye yako obrzym any yako karzel nycz uyłfy yedno na ofzmy dlon uyelkych a na dzyeuyącz mnyeyłzych *PatKaz III* 118, 107v [2 r.], 118, 118v [2 r.], 121v; Mała ieft w ciele Iafkołka *FalZioł* IV 24c, V 49; Włzakoż ciało takie albo owakie, żadne albo cudne, znamionuie też dułżę dobrą albo złą *GlabGad* L8; Trzecia część o poznawaniu obyczaiow człowieczych według łpołobu iego ciała. *GlabGad* L7v, A2 [2 r.], N3; *KromRozm II* h2; (*marg.*) Máło ná cíele łłáchećtwo zależy. (–) Bo niewieleć łłáchećtwá ná cíele zależy/ By było napyękniefze/ gdy sie cnotá ieży. *RejWiz* 98v, Cc7v; nie pátrzę ia ná ludzkie vrody ani cudności ciála gdy przełóżeńłtwá rozdawam *BielKron* 65, 100; To ieft náuka przes ktoram przyrodzenie luckie łłćiála y oblicza poznáne bywa *KwiatKsiąż* B3v *marg.*, B3; *Mącz* 145c [2 r.]; Acz mu też wiele do tego pomaga vrodá/ kłtałthowne ciało/ dułżość/ męfka ćirpliwość/ y ine dobre przymioty. *GórnDworz* E6, X6, Bb5, L15 [2 r.], Mmv, Mm2v, Mm3v; *BielSpr* 2; *SkarŻyw* 456, 600; A/ by włzytko wyliczáć/ y dniaby nie łtáło/ Ták ieý dołtátećnie ieft we włzem piękne ciało. *PudłFr* 70; (ábowiem/ mowia/ liłtyć waźne łą y potężne: ále obecność ciála łłába/ y mowá wzgárdzona/) *WujNT 2.Cor* 9/10, s. 416.

W charakterystycznych połączeniach: ciało cudne (3), *kształtowne, piękne; ciała cudność* (2), *piękność*.

Przysłowie: Iż bywa wielkie ferce/ y przy małym cíele. *RejZwierz* 14v, 14v *marg.*; *PudłFr* 36 [ogółem 3 r.].

Wyrażenia: »ciało człowiecze« (1): iż tá Archá była według proporcyyey ciála człowieczego *BibRadz* I 4b *marg.*

»kształt w ciele, ciała kształt« = *corporatura Calep* (3 : 4): iż ten dworzánin/ ma mieć pięknią twarz/ y kłtałt w ciele *GórnDworz* D8v, D2v, Ev; *Calep* 262b.

»małe (a. maluczkie), niewielkie ciało« (5 : 4): ŁAlicza ełt zwierzę małego ciała, ale wielkiej łmiałołci y chytróci *FalZioł* IV 12c; *HistAl* C4, F2, H8; *RejZwierz* 14v [2 r.]; *PaprPan* L4v, Cc2v [2 r.]; *PudłFr* 36.

»postawa (a. podstata) ciała« [*szyk* 2 : 1] (3): *OpecŻywList* Cv; *Corporatio, et corporatura, Xtałt/ Stan/ á połtáwá ciála*. *Mącz* 66b; *Calep* 262b.

»(w)zrost ciała« (4): *Statura, Wzrołt ciála w łferz y w zwyłz*. *Mącz* 412c, 151b, 417c; ANtoninus álbo Antoniufz (bo prze mały wzrołt ciála łwego Antoninus był názwány) oyczynę miał łławną *SkarŻyw* 411.

»wysokość, wielkość ciała; wysoki w ciele« [szyk 2 : 1] (1 : 1; 1): przeto dufał Porus w wyfokości ciała swego/ która sie widziáła być ná pięć łokiet. *HistAl* H8; Celsus corpore, Wyfoki w ciele. *Mącz* 46d; *Calep* 1003b.

d. *Pierwiastek fizyczny w człowieku (przeciwiństwo strony duchowej); często oceniane ujemnie jako siedlisko żądz, zmysłowości, dolegliwości itp.; corpus, voluptas Mącz; caro BartBydg (1899) :* Bo dofkonalé blogoflawieństwo/ nieieft w niebie duffy bez ciała/ a to dlá żądzé/ którą má duffa ku ciału/ iijż też iuż boga maiątz/ ij ciało téż mietz żądá. *OpecŻyw* 179v, 5, 37, 60, 101, 163 (13); *OpecŻywPrzedm* C3v; *PatKaz I* 6v [3 r.], 16v [3 r.], 17 [2 r.]; *PatKaz II* 77, 84; *PatKaz III* 116v [2 r.], 117v; Carnisprivium, rospuszczenie cyala, rospusta *BartBydg* 23; Był też ten Plato cznotliwy barzo, á vmartwione w łobie miał ciało od żądzi cieleftnych. *BielŻyw* 81, 131, 137; *GlabGad* A2, L8, Mv, P7v; Raczy łcińnąc boiaznią twoią ciało moje/ bomci sie ia od ładow twoich lękał. [118/120] Ciało, to ieft żądze cieleftne. *WróbŻolt* pp2v, K7, nn6v, 118/25; *RejPs* 51v, 76v, 96, 177, 193v; *SeklWyzn* f2; *RejJóz* E5v *marg*, F6v, Q4; wiele takich ktorzy odrzuciwłszy vcziwe małzonki łwoie pfodtliwie znierządny mi niewiaftamy przebiwaią y czynią łciała łwego a przibytku ducha łwietego ciało kurewłkie *SeklKat* K3, K2 [3 r.], S2v, T, V3, Z3v; Wiere iak łię widzy duffy. By ieno do czału czyalo Powoly łię nabuialo. *RejKup* D, f7 [2 r.], 13, Mv, n7, p2v (17); Pyotr fáłłfywe proroki/ á nyeprawdźiwe miłtrze opifuye. Ktorzy zá ćyálem w żądzy nyeczyłtołci chodzą *KromRozm I* D2v, D3, D4, I2v [2 r.]; *MurzHist* M3, N2, N3v, O, S4; *MurzNT Matth* 6/25 [2 r.]; *KromRozm II* h3, m, mv, qv [3 r.]; *KromRozm III* B6, D2, D7; Ciało duchem nigdy nie może być/ Mułi według łwoiey krewkołci żyć *BielKom* G4, nlb 4, C3v, D2, E5v, E6v, F7; *GliczKsiąż* D5, P3v; *LubPs* M2, O2 *marg*, P, Rv, R6v *marg*, Y5, ffv; *SeklPieł* 31v; Abowiem małż łwego ćiała w mocy niema/ iedno żoná: I żoná takiełz iedno małż. *KrowObr* 140v [*przekład tego łwego łeksu WerKaz* 290, *WujNT* 1.*Cor* 7/4], 3v, 44, 63 [2 r.], 64, 116 [2 r.] (12); Otoż dułżę niewinną z Máiełtatu łwego/ Podawa iáko w łequełtr do ćiała márnego. *RejWiz* 117; Ale nam dał Pan rozum krygowe wędzidłó/ By ćiało nie buiáło/ iáko inłze byđłó. *RejWiz* 171; A ták nie chodź iáko woł tám gdzye ćiało ciągnie/ Boć zówđdy ná łwáwołá/ gdzye łie rołkołz łągnie. *RejWiz* 190, 18, 43v, 50, 54, 67v (52); *Leop Eccle* 5/ 5, 1.*Cor* 7/28, *Philipp* 3/21; *RejFig* Cc2v [2 r.], Ee3; *RejZwierz* 44v, 134, 135v [2 r.], 141v, 142 [3 r.]; Rzekł tedy pan Duch moy wiećnie łię ładem nie bęđzie obchodźić z człowiekiem gdyż ieft ćiało. (*marg*) Ciało iż łię rozumem nie rządzí (-) *BibRadz* *Gen* 6/3 [*przekład tego łwego łeksu BielKron* 4, *BudBib*], I *7, 2a *marg*, d *marg*, *Gen* 9/15, 16 (23); *OrzRozm* M4; Tákci Grizulfus dokońćzył łwego żywołá y z żoná/ kłora łie byłá mogłá obronić/ by nie to niezbedne ćiało łwierzbiące. *BielKron* 299; iż káźde Dulze kłore grzełzá/ ćiału gwoli grzełzá. Gdyż ćiału gwoli grzełzá/ tedy też ćiału vmieráią/ á ćiało nic inne^{go} nie ieft iedno źiemia. Gdyż tedy ćiało w źiemię łie obroći/ támże też Dułzá pokutowáć mułi gdziekłowiek w źiemí. *BielKron* 466v, nlb 5 [2 r.], k. 4, 4v, 80, 97v (27); *KwiatKsiąż* C3v, M; Receptaculum animi corpus, Ciało yeft zachowánie dułze. Ciało yeft przibytek dułzny. *Mącz* 36b; Voluptates frenare ac domare, Nie dáć ćiału łwey woley. *Mącz* 136c, 144b; *OrzQuin* V2; *SarnUzn* B8v; *SienLek* Iv, 42v; *RejAp* 41, 61, 168v, 169 [2 r.], 172v; wfiadł ná koń łwoj z więłżym łercem/ niź w łmiertelnym ciele być kłedy mogłó. *GórnDworz* Bb6v; otoż iáko kłedy łie ćłowiek w żywołie zácćnie pirowey zówđdy náłurá podłeifzą część/ to ieft ciało łformuie/ toż dopiro dułzá tám wnidzie *GórnDworz* Hh4,

G2v, G3, G7v, H2, Bb2v (24); *HistRzym* [39]v [2 r.], 48, 51v, 56v, 57 [2 r.] (23); Abowiemeś ią [duszę] thák łplugáwił tą márną wieżą thego łprołnego ciáá fwoiego/ iż iuż ledwie zyewa przed łtráchem *RejPos* 32, 6v, 10, 13v [2 r.], 32v, 42v (63); *RejPosWiecz*² 93v; *RejPosWiecz*³ 97v; *BiałKat* 36, 158v, 171, 176, 238v, 373v; Známieniuie też w pílmie ciáło/ on grzech/ w człowiecze miełzkáiący *GrzegŚm* 20; A ielli duchem bywaćie wiedzeni/ nie ielestećie pod Zakonem: boć łą iáwne łpráwy ciáá/ cudzołóftwo/ nieczyłtość/ włzeteczeńłtwo/ niepowściągłiwość/ bálwochwálłtwo *GrzegŚm* 32 [przekład tego samego tekstu *WerKaz* 298, *WujNT Gal* 5/19], *GrzegŚm* A3, A3v [5 r.], 19 [4 r.], 21 [5 r.], 22 [2 r.] (45); *KuczbKat* 60 [2 r.], 90 [2 r.], 95, 180, 185 (12); A ten leniwy oíeł/ á to łprołne ciáło iáko piekło nigdy nálycone być nie może *RejZwierc* 104v; Nie łpi rádźeć/ á bierz przykład od tych łwieckich zawodnikow/ háruy thą tępą á leniwą łzkápą to ołpáłe łwowlne á nikkzemne ciáło łwoie *RejZwierc* 130, A3v, A6v, 4, 19 [2 r.], 19v (68); Dołycь wczynienie tedy zowiemy: [...] gdy ten co cudzołóżył/ co łie zápijał etc/ połtem trapiąc ciáło łwoie Pána Bogá łobie przeiedna *WujJud* 93, A3v, 42, 90v, 145, 190 (14); *WujJudConf* 77v, 93v, 189v, 191v; *RejPosRozpr* c4; *RejPosWstaw* [21²], [21²]v, [110³] [3 r.], 111; *BudBib Gen* 6/3; *HistHel* B3 [2 r.]; *BiałKaz* B3v; *BudNT przedm* b2, *Rom* 7/24, 8/3 [2 r.], 9/8, *1.Cor* 5/5, *Iac* 2/26; *CzechRozm* 1v, 2v [2 r.], 83v, 88 [2 r.], 100 (25); Przeto á iákoż ktora z tákich łchadzek odeydźie odnołżąc łerce wolne od włzetecznego łubowánia/ choćiaby też ná cíele łplugáwiona niebyłá? *ModrzBaz* 54v, 55v, 66, 92v; *SkarJedn* 57 [2 r.], 347, 363; *KochPs* 90, 100, 131; wiedzćie ią do nierządney gołpody/ á tám ciáło iey niech łłúży włzetecności łudzi młodych. *SkarŻyw* 444, 13 [2 r.], 35, 36, 57, 86 [2 r.] (66); A my owłzem żywiemy żywot tym wáźniejszy/ Czym nád to grubé ciáło duch ielł słáchetniejszy. *KochTr* 21; *CzechEp* 8, 33, 148, 183, 337; Pierwłza część zámyka w łobie wważánie zápáłczywey gorłiwości Xiędźá Kánoniká/ ielli ielł z Bogá y porządna: czyli z ciáá y bez vmieiętności. *NiemObr* 7, 6, 15; *KochFr* 56; *KochMRot* A3; *ReszPrz* 164; *WerGośc* 263, 267; *WerKaz* 290 [2 r.], 298; *WisznTr* 32; *KochPieś* 9; *ArtKanc* B12, D8v, F10v, L11, M15v (19); *GórnRozm* A3 [2 r.]; *ZawJeft* 19; *Phil* D3; *GórnTroas* 30, 33; Nie przepłácona ielł rzecz rozum/ choć bęđzie czáłem w łłábym/ á w włomnym cíele *KochPij* C2v; *GrabowSet* Fv, G2, I2, K3v, N2v (8); *KochFrag* 53; *LatHar* 135, 186, 259, 270, 333 (13); Lecź dułze ich y náłze iednáko łię máią/ Ták w cíele iák bez ciáá gdyłz nie vmieráią. *KołakCath* C, B4, C3 [2 r.]; Co łię národźiło z ciáá/ ciáło ielł: á co łię národźiło z Duchá/ duch ielł. *WujNT Ioann* 3/6; iż ciáło y niłłza część człowiecza pobudza w nim rozmáite y przeciwné łobie chćiwości/ żądze y namieętności przeciw rozumowi *WujNT* 546; A tákże bráćia/ powinni ielłelłmy/ nie ciáłu/ ábyłłmy podług ciáá żyli. Abowiem ielli podług ciáá żyć bęđziećie/ tedy pomrzećie: ále ielli Duchem łpráwy ciáá vmartwićie/ tedy żyć bęđziećie. *WujNT Rom* 8/12–3, s. 11 [2 r.], *Matth* 6/25, s. 47, 64, 151 (57); *WysKaz* 10, 19, 24, 39; *SarnStat* *7v, 48; Gdy go Dyabeł grzechem zniewolił/ tedy mu oniż niewolnicy iego/ to ielł ciáło y áffekty/ y łam Szátan pánuie *PowodPr* 61, 61; Stáry łádam ciáło y cíelełne rołkołży miłuiie. Ciáło ielł co łię z ciáá rodźi/ ciáłu dogadza y łłúży/ á ducha poniża. Ciáło rołkázowác chce/ á dułzy łłúżyć łobie każe. Zmiátaymyż to przyrodzenie/ á ciáłu iáko bełtyey nierozumney rządźić łię nie dáymy. *SkarKaz* 489a,)(2, 3b [3 r.], 6b, 43b [2 r.], 83a (50); *CiekPotr* 38; *SkarKazSej* 660b, 676a [2 r.]; *SapEpit* [B2]v; pomocą twą nogi Moie nie złtápią z twoiey świętey drogi/ Dokąd duchowi moiemu miełzkánie W tym wáłłym cíele bęđzie *SzarzRyt* Bv, A2, A2v, B2.

W charakterystycznych połączeniach: ciało bujne (4), gliniane, gnuśne (2), grube (3), grzeszne, liche, marne (21), nędzne (17), nieslachtetne (2), nikczemne (3), obłudne, podłe, rozpustne, skazitelne, sprosne (7), swowolne (30), śmiertelne (12), tępe; ciała bujność, dręczenie (4), karanie (4), lubość (2), namiętność (2), niewstrzymanie, plugastwo, powściągliwość (4), powściągnięcie, rozpustność, rozpuszczenie, skazitelność, sprawa (7), swowoleństwo (3), swowolność, (u)martwienie (18), (u)trapienie (18), zmordowanie; ciało dręczyć (9), hamować (3), karać (5), powściągać, skromić, (s)trudzić (4), trapić (9); (u)martwi(a)ć (13), ciała naśladować (2), powściągnąć; ciało folgować (5), lubować; za ciałem chodzić (3), iść; wedle ciała chodzić (5), żyć (żywiący) (17).

W połączeniach szeregowych na oznaczenie pokus (65): obacz iako zawzdy ciało czart świat iako łprzeciwnicy nalfy zawzdy zanami iednemifz łciefzkami chodzą *RejPs* 83v, 74; *SeklKat* T; *RejKup* B, ee4, ee7; *KromRozm III* D2v; *LubPs* B5 marg, G marg, aa3v marg, bb4v marg; *SeklPieś* 19; *KrowObr* 63; *Leop* *A3v[2 r.]; *RejAp* 2; *HistRzym* 100v, 106v, 116v, 117; y któż tu kiedy był aby mógł mieć ták przepáláną biodrę fwoię/ aby mógł być wolnym od pokuły czártá łprofnego/ á od łwowneńftwá ciálá fwoiego? *RejPos* 345v, A4v, 133v, 142v, 180, 210; *BialKat* 91, 226; *GrzegŚm* A2v; *KuczbKat* 155; *RejZwierc* 67,114v, 116 marg, 167, Aaa3; *WujJudConf* 59v; *RejPosWstaw* [143⁴], [21³]v, [110³]; *CzechRozm* 213v, 259v; *KarnNap* B2v; Ktemu też niechayby łobie lekarftwá gotowály/ ktoremiby fię obwárowác mogły przeciwko przenágábaniu Czártá/ ciálá/ y tego światá [*quibus se muniant contra diaboli, carnis et mundi huius insultus*]. *ModrzBaz* 11v; *SkarŻyw* A3v, 14; *KochMRot* B4; *ReszPrz* 23; *WerGość* 203; *ArtKanc* B12, L5v, L8, L9, P8v, S8, S16v; *LatHar* 147, 237, 239, 300, 580, 587, 596; *SiebRozmyśl* L2; Zadna fektá nie miałá nigdy ták ludzi łwiętych y cudownych y vmartwionych światu y ciálu/ iáko Chrześcijánfka w oboiey płci. *SkarKaz* 277a; *SzarzRyt* A2.

Przysłowia: Kiedy fie ciało na fwą wolą vda/ Iuż thám na dułzy rádość bárzo chuda. *RejZwierc* [213]v.

bo co fię ciálu lubi/ to zówzdy dułżę gubi. *ArtKanc* S8.

Trudno wytrwác o iednéy dułzy człowiekowi. Bo iedná ma być w cíele/ á druga w kálécie *KochFr* 111.

Frazy: »dusza przyłączona jest ciálu, do ciała wpuszczona« (1 : 1): ále iż dułżá przyłączona iest ciálu/ tedy być to musiáło/ aby ku ich zrozumieniu vzywála pomocy tych rzeczy/ ktore łmyłem poięte być mogą. *KuczbKat* 110; *RejZwierc* 1 v.

»dusza przyszła k ciálu« (1): którą wzyála przy ozyuanu gdy dułcha przyfzła kyey czyálu *PatKaz II* 84v.

»poki dusza (a. duch) w, przy cíele (stoi, jest, odpoczywa, ustanie)« [*szyk zmienny*'] (9 : 1): *SeklKat* Q4, T; *RejKup* p3v, y3v; *LubPs* ee5; Ad extremum spiritum tuus sum, Poki dułżá w cíele tobiem yeft obowíazan. *Mącz* 112c; Dum anima spirabo mea, Poki dułżá w cíele/ poki ziewam/ na nogách łtoyę. *Mącz* 408c; *GrzegŚm* 27; *GórnTroas* 30; Póki dułżá w cíele mym odpoczywác będzie/ Iestem tobie powolna/ y powinna wfzędzie. *GosłCast* 57.

peryfr. »dusza wyszła z ciała, wyszcie duszy z ciała, rozdzieliła się dusza z ciałem, rozdzielenie dusze od ciała itp.« [*na określenie śmierci*] [*szyk zmienny*] (50): racz tez moyá dułśa w yey łcyála wiłfcy wteyze łafce przijąc *BierRaj* 17v, 22; *PowUrb* 3v; *OpecŻyw* 150v, 179, 180; *BielŻyw* 32, 81;

SeklKat V; *BielKom* C8v; każdy kthoryby yedno chcyał co vmyeć/ ma náuki nigdy z myfli fwey nye fpułfczać [...] z oną fie nye rozftawąć/ aż przy lámym fkonányu á grobye gdi yuż duflá s cyálá wylecyeć ma. *GliczKsiąż* N2; *LubPs* X4 marg; *SeklPieś* 6v; A fkoró duflá s ciálá/ wnet ofádzon będyełz *RejWiz* 164, 121; Támez gdy duflá iey miálá wynidź z ciálá [*egrediente anima eius*] (bo támez vmárlá) wezwálá imię iego Benoni *BibRadz Gen* 35/18; *HistRzym* 94v; *BiałKat* 103v [2 r.], 176; Gdyłz fłowká o thym nie máłz w piśmie/ áby tho fmierć byłá/ oddźielenie iákies Dułze od ciálá. *GrzegŚm* A3, A3v, 14, 15, 29, 49, 51; *KuczKat* 45; *RejZwierc* 4v; *KochPs* 211; *SkarŻyw* 589; *KochTr* 24; Pámieć twoiá w iey fercu zówzdy będzie trwálá/ Póki teskliwa duflá nieodbieży ciálá. *KochFr* 70; *KlonŻal* A4v; A komuś byłá piérwizá wiáre dáłá/ Temu iá choway/ aż duch zbędzie ciálá *PudłFr* 48, 54; *ArtKanc* D13, H14v; *GórnTroas* 63; *GrabowSet* Gv; *LatHar* 146, 253, 280, 639, 669; *WujNT* 309 marg; *SiebRozmyśl* L4; *SkarKaz* 118b, 384a, b.

Zwroty: »być w ciełe« = *dać się rzádzic ciálu* [szyk zmienny] (6): *KrowObr* 54, 231v [2 r.]; *BibRadz Rom* 8/8; A ktorzyć fą w ciełe [*in carne sunt*] (marg) ktorzy ciełelnie żywią. (-)/ Bogu fię podobác nie mogą. Lecz wy nie iefteście w ciełe/ ále w duchu *WujNT Rom* 8/8–9 [przekład tego samego tekstu *KrowObr* 54, 231v, *BibRadz*].

»ciała, u ciála być niewolnikiem« (1 : 1): Ale mądry ma to ifcie pilnie rozwázáć/ áby v ciálá nie był nigdy niewolnikiem *RejZwierc* 113v; *LatHar* 612.

»cierpieć na ciełe« [szyk zmienny'] (2): *OpecŻyw* 187v; ktorą [*krzywdę*] cierpiemy od IchM i na duszy i na ciełe *DiarDop* 104.

»z duszą i z ciálem diabłu się odda(wa)ć« [szyk zmienny] (3): Podzmy do Sylwełtrá wtorego/ izali fie ten z duflá y s ciálem Dyabłu nie oddał/ aby iedno Papieżem zołtał *KrowObr* 38, 37, 137.

»w ciało wlewać duszę; dusza (a. duszyczka) w ciało wl(ew)ana; wlanie dusze w ciało« [szyk zmienny] (1; 8; 1): Gdzież potym rychley niż w oce mgnieniu duflá iego náfwiełtłá byłá ftworzona ij w ciało wlána/ tak ijż ftál fie natychmiáłt człowiek zupelny *OpecŻyw* 9; *PatKaz I* 17, 17v; *PatKaz II* 83; *PatKaz III* 95 [2 r.], 96; *RejPos* 247; *GrzegŚm* A3; ále w ludzkie ciáło wlewa P. Bog duflę/ ktorą z niłczzegoż ná fwoie podobieństwo tworzy *SkarKaz* 208a.

»złączyć (a. złączać) duszę z ciálem; dusza złączy (a. złącza) się z ciálem; dusza z ciálem (a. ciało z duszą) złączona(-e); złączenie dusze ku ciálu« [szyk zmienny] (11; 4; 6; 1): *OpecŻyw* 163, 180; *PatKaz I* 17; Czyły to fzwýąto fzwýączymy yey począczya kyedy pan bog duflá yey złączył zyey przeczyłtem czyalem w ofzm dzyefyąth dny po yey począczyu *PatKaz II* 83v, 72, 77 [6 r.], 77v, 83 [2 r.], 84, 84v [2 r.]; *PatKaz III* 93, 116; *HistRzym* [39]v; *BiałKat* 176; *KarnNap* E3.

»ciało (z)mazać« (2): á dla máłey rofkołzy/ tákiego y ták wielkiego/ ciálá nie máłzmy/ bo krotki grzech/ ále długa zań y wieczna frototá. *SkarŻyw* 279; *LatHar* 444.

Wyrażenia: »chor(y) na ciełe a zdrow(y) na umyśle, rozumie« [szyk 2 : 1] (2 : 1): *UstPraw* C2; ále iefli iefł ná ciełe chór/ á ná rozumie zdrów [...] niech będzie piáno: Chory ná ciełe/ á wízákże zdrowy ná vmyśle/ y przý rozumie będący [*eger et languens corpore, sanus tamen mente, et compos rationis JanStat* 439]. *SarnStat* 759.

»ciało cielesne« (2): Iż ciáło tho widome á ciełelne nic nie iefł požyteczne *RejPos* 89v; *WujNT Col* 2/11.

»część ciała« (1): nie będzie żadney siły dułze twoiey/ ktoraby fwey poćiechy nie miała: y żadney części ciała twego/ ktoreyby roskolz wćziwa [...] nie wwelelala *LatHar* 681.

»ciało grzechu« = *corpus peccati Vulg, PolAnt* (11): *GrzegŚm* 20 [2 r.]; A tu iuz obaczyć mamy ktoreby to były członki ziemskie/ ciała onego nálezego bárzo zepłowanego/ ktore nazwane bywa ciałem grzechu *RejPosWstaw* [110³], [110³]v; *BudNT Rom* 6/6; *CzechRozm* 77, 220v; *WujNT Rom* 6/6, s. 543 [2 r.], *Col* 2/11.

»jedna dusza we dwu cielech« (2): Czo fą przyaciele, rzekł, iedna dułza we dwu cielech przebywaiąc. *BielŻyw* 89; *SkarŻyw* 595.

»krewkie ciało; krewkość ciała« [szyk 27 : 9] (21; 15): *OpecŻyw* 95, 98, 99v; *RejJóz* E5v; *RejKup* r6v; *MurzHist* N4; *KromRozm III* A8; A tak to cyalo me krewkye co fwowolność broi/ Rącz potwierdzić boć w vprzymey złości zawnzi ftoi *LubPs* bb5, A3v, C2, D3, Hv *marg*, H3v *marg* (11); *KrowObr* 47v; *Leop Matth* 26/41, *Mar* 14/38; Wiećie thez izem przez krewkość ciała [per infirmitatem carnis] przepowiedał wam pirwey Ewanielią. *BibRadz Gal* 4/13 [idem *WujNT*], II 120c; *HistRzym* 71v, 94v; *RejPos* 49, 49v [2 r.], 54, 332v; *KuczbKat* 35, 390; *CzechRozm* 207v; *LatHar* 37, 707; *WujNT Gal* 4/13.

»mdłe ciało; mdłość ciała« = *caro infirma PolAnt, Vulg* [szyk 14 : 5] (14; 5): Bog iako oćiec namilościwłzy widząc mdłość ciała nálezego grzechowi poddanego łáfkáwie iá znośi. *BibRadz I* 5b *marg*, *Mar* 14/38; *KwiatKsiąż* A4v; ktory fie krzepczy/ więcey fám łobą/ á fercem dobrem/ niżli/ áby mu ciało mdłe/ co mocy przydawać miało. *GórnDworz* K4v; *RejPos* 53, 54, 222, 332v; *BiałKat* 306, 383v; *RejZwierc* 7, 199v; *BudNT Gal* 4/13; *CzechRozm* 92; *SkarŻyw* 151; *KochMRot kt*; *ArtKanc* H7; *WujNT Matth* 26/41, *Mar* 14/38.

»niemocny na ciełe a z dobrym rozumem« (1): Lezancz wlozu Pan Florian Bothurzinsky bendąc nyemocny na fwim czielie, a wfchakoz sdobrim rozumem, y zdobremi rozmiłlienim [...] wezwal ksobie naprzoth mnye iawnego piársa nyzey napifan^{ego} *MetrKor* 59/75.

»nieobecny (a. nieprzytomny) ciałem ale obecny (a. przytomny) duchem« (4): *GrzegŚm* 20; Ia iście ácz nieprzytomny ciałem/ ále duchem przytomny [absens corpore, praesens autem spiritu] iuzem iáko przytomny oładził *WujNT* 1.Cor 5/3 [przekład tego samego tekstu *GrzegŚm*, 20, *WujNT* 588, *Col* 2/5], s. 588, *Col* 2/5.

»niepomazane (a. niezmasane) ciało, niepomazany na ciełe« (2 : 1): A żadny nie mógł zrozumieć fpiewaniu onemu/ iedno oná fto y czterdzieści y czterzy tyłięcy [...] á ci fą ktorzy fą niepomázani na cielech fwoich/ ábowiem dzyewice fą. *RejPos* 342v; *LatHar* 70, 182.

»ciałem obłożony« [szyk 7 : 1] (8): á ná co chcemy częłto wfpominác/ to łobie ábo ná piśmie ábo na znákách iákich w oczu ftáwiem. zwłáfczá my ludzie ciałem obłożeni/ ktorzy rzeczy duchowne y niewidome wnet wzápomnienie puściam *SkarŻyw* 301, 260, 463; *LatHar* 88, 183, 330, 484; *SkarKaz* 117a.

»pożądliwość ciała« (11): Tu z tego miełcá rozumieć mamy o kádem męžu ktory poddan iest roskolzam/ á požądliwościam ciała fwego/ ktori y fám y ze wfzythkiemi fprawami fwemi iest nieczyłty. *BibRadz I* 66a *marg*; *GrzegŚm* 32; *RejZwierc* 91v; *RejPosWstaw* [21²]; *LatHar* 580; Duchem

fię łpráwuyćie/ á požádlíwoścí cíałá [*desideria carnis*] nie wypełńicie *WujNT Gal 5/16, Eph 2/3, 2.Petr 2/18, 1.Ioann 2/16, Bbbbbb2, Cccccc*.

»(prze)czyste ciało, czysty na ciełe; czystość ciała, na ciełe« [*szyk 25 : 4*] (21 : 1; 6 : 1): Był czyfsteho tziála/ bo wlfytkę rofkołs ciełefną od fiebie odrzutził. *OpecŻyw 5, 157; abouyem oną czyfstołzcz boftwa wfwym przénacyczyfthfzym czyele nołzyla PatKaz II 81v, 46v [2 r.], 48, 68 [2 r.], 69, 71, 82, 83v [2 r.]; iáko dziewica czyfstość cíałá fwego záchował SkarŻyw [474], 16, 69, 112, 152, 230, 341, 362; ArtKanc A4; LatHar 63, 215, 618, 628; WujNT 596 [2 r.], 2.Cor 7 arg.*

»z strony ciała« (12): *PatKaz III 107v [2 r.], 113, 120v; BielKom kt; LubPs A5v; bárzo fzaleni fą ludzye cí/ ktorzy áby dzyatkóm fwym s ftrony cíałá á powági fwiátá tego dopomocz mogli pilnie fie o to ftaráią RejPosWstaw [41²]v; CzechRozm 33v; ModrzBaz 72v; KochTr 10; P. Bog [...] czynił dobrze dla vmártych z ftrony cíałá/ żywym z ftrony cíałá. iáko dla Dawidá/ Sálomonowi/ y wfzytkiemu miáftu Hierozolimfkíemu. LatHar 324.*

»zdrow(y) na umyśle i na ciełe« [*szyk 7 : 2*] (9): *UstPraw C2; będąc zdrowa na ciełe i vmyflie powzdála íeft íemu grunth ZapKóścier 1579/lv; Téz máią bączyc/ íefli íeft zdrowy ná ciełe: á w ten czás może byđ pífano/ zdrowy ná vmyśle y ná ciełe [sanus mente et corpore JanStat 439] SarnStat 759, 637, 684, 1248, 1250, 1251, 1252.*

»zjednoczenie dusze z ciałem« (1): Tenże Bezá wymyfla fobie dwoie ziednoczenie perfon w Pánie Chryftufie/ íedno dułze z ciałem/ drugie BOftwá z człowíeczeńftwem *ReszPrz 78.*

»zupełność ciała« (1):która [*chrzęstka*] gdi nie będzie íuż ofthra albo konczáta, ale rozdwoiona [...] pewne znamíę íeft narufzenia zupełnołci ciała y nie czałóci *GlabGad O.*

»żádzá (a. żádość) ciała« = *desiderium carnis Vulg (4)*: zázwdy nago chodzím y żádzey cíałá náfzego nie wypełńím *HistAl 15v; Leop Eph 2/3; Bo wfzytko co ná śwíecie íeft/ ábo íeft pychá żywotá/ ábo żádość oczu/ ábo żádość cíałá HistRzym 122, 108v.*

Szeregi: »ciało a (i) brzuch« [*szyk 1 : 1*] (2): *WerGość 241; Iáko Muł álbo Ośíel bez rozumni ktemu Czýniąc fię/ cíału fłużá á brzuchowi fwemu. KołakSzczęśl A4.*

»ciało i cielesność; ciało z cielesnością« (3; 1): Dułzá chce do dobrego/ á cíało y ciełefność niechce: y zgołá do káżdey dobrej zbáwíenney rzeczy/ wielką trudność czyní. *SkarŻyw 261, 321; SkarKaz 488a, b.*

»ciało, cześć« (1): ízby mi nie mogli záfzkodzić na dułzy ani na ciełe/ na czci ani w gimíeniu *TarDuch D6.*

»ciało i członki« (1): Ciało ych íeft y członki przíbzytkiem ducha fwiétego. *SeklKat L.*

»ciało i dobre mienie« (1): Ale gdzye też niemiernie/ tám y myfl y cíało/ Y dobre mienie ginie y rozumu máło. *RejWiz 37 v.*

»dowcip, (i) ciało« (3): á ktorzi zás y íędrny dowcip máią/ y cíało moczną [!]/ cí niechay tak o naukach iáko woíowáníu pieczá máią *KwiatKsíęż M, A4v, M.*

»dusza (a. duch, a. duszyczka), (i, a, ale, ani, czyli, nie) ciało; dusza (a. duch) z ciałem (a. ciało z duszą)« [*w tym: na duszy i na ciełe (63), w duszy i w ciełe (14), z duszą i z ciałem (32), duszą i ciałem (14)*] [*szyk 285 : 250*] (518; 17): Bądzze tí moyá radą [...] íj záfłczyenym cyála me⁸⁰ íj dułfe moyey wnyneyflím ziwocye *BierRaj 20, 20; nígdý mu tego záfłuzytz niemożemy dokádefmy żywi/*

a wślakoż z duffą ij s ciałem iego fwięte miłofci dziekuymy *OpecŻyw* 14, 53, 72v, 93v, 99v, 135v (28); *PatKaz I* 4v, 6v, 10, 17v; *PatKaz II* 68 [2 r.] 83v; *PatKaz III* 97, 104, 107v [2 r.], 108v, 109 (13); *TarDuch* B3, D5, D6; *BielŻyw* 31, 103; *GlabGad* P5v; *WróbŻolt* M7v; *RejŁas w.* 46; *RejPs* 57, 58v, 68v, 91v, 116 (8); *SeklWyzn* d4; *RejJóz* A5, H2v; *SeklKat* C3v, C4v, Hv, Iv, I2v (11); Czyalo leży duch fię fyly *RejKup* h2v, e7v, k8v, o2, o3, p2v (15); *HistAl* K4v; *MurzHist* D4v, M, Mv, M3, Pv; *MurzHistSekl ktv*; *KromRozm II* h3; *KromRozm III* A7v, D7, D7v; *DiarDop* 104; *BielKom kt, nlb* 3, 6, C5; *GliczKsiqż* D [2 r.], L5 [2 r.], P3v [4 r.]; Zacnye cye wyznąć muśfę Pánye w duffy w cyele Ześ mi hoyney łáfki twey tu okazał wiele *LubPs* ffv, A5v, Ev, P marg, R3v marg, S [2 r.], gg4v; *GroicPorz* h3v; Iż iáko tylko łam pan Bog tżłowieká wśelkiego Ńtworzył ze dwu rzetzu/ s ciáálá y z Duchá/ ták theřz chce mieć nie połowicę/ ále obiedwie tżęści zupełnego tżłowieká/ y Duchá y ciáálá *KrowObr* 116, 54, 89, 94v [2 r.], 116 [3 r.], 190, 191v, 231v; Bo gdzye chytróć nie Ńprořta to fię o moc kufzą/ By więc tego przypłáćić y ciáłem y duffą. *RejWiz* 77v, 43v, 50, 70, 80v, 87 (10); Duch Ći ieřt pogotowiu/ ále ciáło krewkie á nie mocne [*spiritus quidem promptus est, caro autem infirma*]. *Leop Matth* 26/41 [*przekład tego samego tekstu Mar 14/38, BibRadz Mar 14/38, LatHar* 692, 707, *WujNT*], *Mar 14/38, 1.Cor 7/34, 2.Cor 7/1, 1.Petr 4/6; RejZwierz* 132v; *BibRadz I* 2d 273v, *Iob 13/14, Matth 10/28* [2 r.], *Mar 14/38, Rom 8/9, 10; OrzRozm T2; BielKron* lv, 4v, 137v, 218; *KwiatKsiqż* A4v; Animam debet, Winien y s włofy/ s Duffą y s ciáłem. *Mqcz* 78c, 10b; *OrzQuin* Gv, Z3; *LeovPrzep* b2; *RejAp* 2v, 22v, 23 [2 r.], 31v, 32v (12); *GórnDworz* G7v, H5v, Q7 [2 r.], X7v, Y8v, Ff5, Hh4 [3 r.]; *HistRzym* [39]v, 60, 65v, 69v, 87 (9); *RejPos* C4v, 39, 83, 84v, 89v (36); *RejPosWiecz*² 95v; *RejPosWiecz*³ 97v [4 r.]; *BialKat* 11, 48v, 58, 91, 238v; *GrzegŚm* A3, 17 [2 r.], 18 [2 r.], 19 [3 r.], 34 [2 r.] (18); Bárzo Ńie tedy godziło/ áby ciáálá wśpołek z duffámi Ńwoimi/ Ńlufzney zapłáty [...] dořtały *KuczbKat* 60, 45, 135, 185, 230, 370, 390; Ciáło Ńwowlne ciágnie fię zá fwiátem [...] Duffyczká miła tá bieży zá cnotą *RejZwierz* 116, 62v, 73, 210v, [213]v, 239v, 250; *BielSpr* b3v; *WujJud* 54v, 252v [2 r.]; *WujJudConf* 23v, 70, 85; *RejPosWstaw* [21³]v; *BudBib Iob 14/22, Dan 7/15; HistHel* Av; *BudNT Rom 8/1, 4, 2.Cor 6/19* [7/1]; *CzechRozm* 54v, 74v, 187, 220v, 223 (11); *PaprPan* Ff3; *KarnNap* B2, D3v, E3; *ModrzBaz* 72v; *SkarJedn* 57; *KochPs* 9, 15, 89, 117; ábychmy ná duchu y ná Ćiele oczyřćieni/ godnemi fię Ńlufgámi iego Ńtali/ y iemu fię z duffą y z ciáłem ofiárowáli. *SkarŻyw* 112, A4, 27, 51, 67, 69 (36); *StryjKron* 6; *CzechEp* 19, 199, 201, 311, 362; *NiemObr* 137; *ReszPrz* 3; *WerGořc* 204, 212 [2 r.], 227, 228, 241, 270; *WisznTr* 15; *ArtKanc* 111, K2, L6, M12, M14v (11); tákże teř Wolnořci teņ nie godzien/ kogo ciáło á nie duffá Ńpráwuie. *GórnRozm* B, A3v, 14 [2 r.], K [2 r.]; *Calep* 39b; *GórnTroas* 30, 31; *GrabowSet* B2v, D2, H, H2v, K (9); *LatHar* 18, 26, 45, 71 [2 r.], 73 (51); *KořakCath* B4 [2 r.]; *KořakSzcześl* Cv; nářz Sákráment nie tylko ciáálá/ ále y duffe pořila. *WujNT* 330, *Matth 6/25, s. 27, Matth 10/28* [2 r.], 26/41, s. 132 [2 r.] (43); *SarnStat* 264; *SiebRozmyřl* D3v, L4v; *PowodPr* 11, 49; *SkarKaz*)(4, 6b, 41a, 85a [3 r.], b (24); *CzahTr* Lv; *GosłCast* 36; *SkarKazSej* 700a, 701b; *KlonWor* 44. Cf »nieobecny ciáłem ale obecny duchem«.

»ciáło i (abo) fortuna« [*szyk 2 : 2*] (4): ále iáko vmyřł Ćżłowięczy dáleko zacnieřzy ieřt/ niř ciáło/ ábo fortuná/ thák teř dobrá fortuný/ y ciáálá/ dla tego máią być požáđáne *GórnDworz* li, li [2 r.].

»jedno ciáło, (i) jeden duch« (5): *KromRozm I* B4v; *KromRozm III* E8; *RejPosWiecz*² 94; Iedno ciáło/ y ieden duch [*unum corpus et unus spiritus*]: iáko ieřteřćie wezwáni w iedney náđźiei wezwánia

wálzego *WujNT Eph 4/4* [przekład tego samego tekstu *KromRozm I B4v*, *RejPosWiecz*² 94, *SkarKazSej* 671b]; *SkarKazSej* 671b.

»ciało, (i, albo) majątność« = *corpus et fortuna* *Modrz* [szyk 11 : 3] (14): *SeklKat* Iv; Przynoście dułze łwe ku chwale Bogá łwego/ Kłáđac w niebelpieczęńftwo ciáła y máiętności *LubPs* gg6; *GórnDworz* Q7 [2 r.]; *RejPos* 330v; *RejZwierc* 259; *ModrzBaz* 72v; *SkarŻyw* 27; *LatHar* 348, 601; *SkarKaz* 41a, 457a, 519b, 520b.

»ciało i mieszek« (1): Abowiem to plugáwe Bogu y ludziom poczciwym obrzydłe pijańftwo/ nie tylko łzkodzi dułzy/ ále też łzkodzi ciáłu y miełzkowi. *WerGość* 212.

»mięso i (albo) ciało« [szyk 1 : 1] (2): Przekłety yełt/ kto w człowycze duffa/ á náđzyeyę łwoyę w cýele albo myełye pokłáda. *KromRozm II q3v*; *SkarŻyw* 114.

»ciało, (i, a(1)bo) myśl« [w tym : *myślą i ciałem* (2)] [szyk 11 : 6] (17): *PatKaz III* 129v; *BielŻyw* 105; *RejPs* 107v; *RejWiz* 37v; *Leop Eph* 2/3; *Utrunque laetor et sine dolore corporis te fuisse, et animo valuisse*, *Raduyę łie dla obu rzeczy yżeś y ná ciele czyście zdrów był/ y ná dobrej myłly nie niełchodziło*. *Mqcz* 182d; *RejPos* 70v, 127v, 147; *RejPosWiecz*³ 98v; *RejZwierc* [213]; *Boć y łercem ábo myłłą y ciáłem prácowác trzeba* [*Et animo operandum est et corpore*]/ kto łię do żywotá błogosláwionego mocnie bierze. *ModrzBaz* 37, [38]v, 53v; *ArtKanc* H6; *WujNT Eph* 2/3; *GosłCast* 17.

»ciało i rozsádek; ciało z rozsádkiem« (2; 1): Ale záś gdy przyidzie ku żywotowi Chriłtiáńłkiemu y ku záprzeniu łie łáwego łiebie/ to tu dopiero trudna łáciná/ y ciáłu z rozłádkiem iego bárzo przeciwna. *CzechRozm* 248, 2v; *Stánáwłzy przed Vrzędem wolnomyłne głowy: Obá máiąc y ciáło y rozłádek zdrowy*. *KlonWor* 69.

»(nie) ciało, (i, ale, ani) rozum; ciało z rozumem« [w tym: *ciałem i rozumem* (3)] [szyk 9 : 2] (10; 1): A to dla tego/ że náuczycyele łą by oycowye włáłni/ á to nye cyał ále rozumu. *GliczKsiąđ* N8v; *RejWiz* 119v; *BielKron Cies* 477; *SienLek* 3v [2 r.]; *GórnDworz* G7v; *CzechRozm* 227v; *Iżem pri widziál że żaden zwas/ ktorziście pili/ niewłádał áni rozumem/ áni ciáłem łwym* [*neque mentis fuisse neque corporis compotes*] *ModrzBaz* 52v; *SkarŻyw* 260; *CzechEp* 5; *WujNT* 333.

»serce, (i, a, ani) ciało« [w tym: *sercem i ciałem* (6), *na sercu i na ciele* (4), *w sercu i w ciele* (1)] [szyk 28 : 11] (39): *OpecŻyw* 6, 157; *OpecŻywPrzedm* C3v; *RejJóz* B4; *LubPs* S6v; *BielKron* 82; *GórnDworz* Dd4v; *RejPos* 247v; *BudBib Eccle* 2/3; *BiałKaz* B3; *Iáko dáleko ciężey máią być karáni ci/ ktorzi chcą być widziáni/ że łię ták vrodziłi/ wychowáli/ tákimi łię ná łercu y ná ciele* [*animo et corpore*] *złtali/ áby we włzem nád inłze mieli* *ModrzBaz* 72v, 19v, 37; *SkarJedn* 204; *SkarŻyw* 16, 67, 150, 230, 317, 362; *NiemObr* 84; *ReszPrz* 112; *ArtKanc* K7v, R17; *GrabowSet* Kv; *Turcy zásię gdy ná dobywánié miáłtá/ áłbo ná woynę/ ciáłem ráczey łáwym nie łercem idą* *OrzJan* 46; *LatHar* 20, 70, 182, 206, 267 (8); *WujNT* 12, 358, *Hebr* 10/22; *SiebRozmył* E3v; *SkarKaz* 457a.

»ciało, (i, albo) sława« (5): *Drudzi łą zabiácze ktorzi nieiedno naciele/ albo náłławie zabiáią bliźnego łwego/ ale też y nadułzy* *SeklKat* I3, I2v; *RejWiz* 87; *LatHar* 581; *PowodPr* 49.

»mysł, (i, a, ale) ciało« [szyk 9 : 4] (13): *GliczKsiąđ* F4; *KrowObr* 73 [2 r.], 81, 103, 103v [2 r.]; *WujJudConf* 23v; *BudNT Rom* 7/25; *Toć łą wdzięczne przynęty [...]* ktore łmysły ludzkie głałzcą/

ciała zápaláią [*sensus hominum deliniunt, corpora inflammant*] *ModrzBaz* 53v; *ArtKanc* R17v; *Phil* N; Bądź chwalon wiecznie/łmył y ciało tobie Niech cześć oddawa *GrabowSet* I.

»umysł, (i, a, ale, abo, tudzież) ciało; umysł z ciałem« = *mens et caro* *Vulg* [*w tym: na ciele i na umyśle* (13), *ciałem i umysłem* (6), *w ciele i umyśle* (2)] [*szyk* 21 : 15] (35; 1): czo czyścizęgo nad oną która criłtuła [...] porodzyła gdyż gdyłch [!] panną byłá nyetelko wczyele ale tefz wumyłzle *PatKaz* III 145; *GliczKsiqz* N7; *RejZwierz* 22v; *KwiatKsiqz* B2v, E2, M2, M2v, M3 [2 r.]; *SienLek* 11v; A dla tego każdy fie o to stára/ áby pokrył niedoftátek iefli iáki ma ná ciele/ ábo ná vmyłfe *GórnDworz* Ee8v, G3, Ii. [2 r.]; *RejZwierc* 114v, [213]v; Bo dobrá/ ná trzy części mądry rospísiuá/ Iedné w vmyłfe/ drugie w cíele vkázuiá: Trzećie z stroy przychodzą *KochDz* 105; *KochWr* 25, 30; *Calep* 453b; *Phil* E3; *WujNT Rom* 7/25, s. 547 [2 r.]. Cf *Wyrażenia*.

Wyrażenie przyimkowe: »wedle (a. według, a. podług) ciała« [*o istnieniu cielesnym (jako człowiek); o obecności osobistej; o wcieleniu Pana Jezusa; o postępowaniu według skłonności cielesnych; o ocenie z ludzkiego punktu widzenia; dosłownie*] (111): *OpecŻyw* 53, 161v; *PatKaz* II 84; *PatKaz* III 136v; *MurzNT Ioann* 8/15; Iefli też rzetelz/ iż Kryłtułá według ciálá/ niemálz w kościele śwíety m [...] tedy y ia ták trzymam y wierzę *KrowObr* 10, 64 [2 r.]; *OrzList* e4v; Iefć tłułtofc známionuie być człowiekiem wedle ciálá żywiácem *BibRadz* I 58d *marg*; Przeto nápotym żadnego nie znamy wedle ciálá/ choć thez vznalímy Kryłtułá wedle ciálá/ wízákże theraz więcey nie znamy. *BibRadz* 2. *Cor* 5/16 [*idem WujNT*], I 276a *marg*, *Ps* 41 *arg*, *Rom* 8/12, 13, 1. *Cor* 10/18 (11); *BielKron* 132v; *GrzegRóżn* K3; Takież Kryłtus czáfu męki śwey wedle ciálá począł fie bać gdyż mowił *HistRzym* 90, 122v; *RejPos* 101v, 112, 312v; *GrzegŚm* 34 [2 r.]; *KuczbKat* 135; *WujJud* 52, 70 *marg*, 101v, Mm2v; *BudNT Rom* 8/1, 4, 5, 2. *Cor* 1/17; A ták słowko to/ pierworodny/ będziez mułá nie wedle ciálá/ ábo iego włáłności wykłádác: ále wedle wyrozumienia duchownego *CzechRozm* 61; Po was połátem do Egiptu/ ábo wyprowadziłem was z Egiptu. [...] A oni/ iefli wedle ciálá chćielibyłmy to rozumieć nigdy w Egiptcie nie byli/ áni po nie Bog połyłá *CzechRozm* 144; Coż tedy rzeczemy/ żeby Abráhám oćiec náłz/ náleść miał co wedle ciálá? Bo ieflic Abráhám vřpráwiedliwiony iefł z wczýnkow/ mac chłubę: wízákże nie przed Bogiem. *CzechRozm* 211v, 74v, 92, 97, 105, 115 (24); *KarnNap* D3; *SkarJedn* 318; Oktawa Národzenia Bożego wedle ciálá *SkarŻyw* 1, 62, 363; A iefliby łowito odłzczypác lub iáwnie lub potáiemnie nie mogli: tedyby wždy o tym myłlił/ áby wet zá wet oddáł Iákoż to v śwíátá/ wedle ciálá/ zda fie być rzecz pod czás niekorym nie od rzeczy *CzechEp* 4; w cíele przyść znáczy być człowiekiem prawdziwym według ciálá *CzechEp* 344, 3, 4, 5, 19, 41 (14); *NiemObr* 12, 116; *LatHar* 44; Wy wedle ciálá łádzicie [*Vos secundum carnem iudicatis*] (*marg*) To iefł rozłádkiem ludzkim, nie prawdziwie. (-): ia nikogo nie łádzę *WujNT Ioann* 8/15 [*idem MurzNT*]; Nie máłz żadnego grzechu cięłzkiego/ koryby był godzien potępienia/ w wiernych/ poki nie żyá wedle ciálá. *WujNT* 550, 314, 397, 401 *marg*, 408, 416 (25); *PowodPr* 34; Bo iefli wedle ciálá żyć będziem/ iáko Apołtoł mowi/ vmrzem. *SkarKaz* 489a.

Postać dialogu (4): (Ciało) Iam iefł ná śwíecie łpániále *ArtKanc* S3v, S4 [3 r.].

Przen: O zachowywaniu zewńtrzných práw *Starego Zakonu* (13) : Iefli też [*Chrystus*] częgo zákázowál y co odrzucał/ tedy też nie odrzucał iedno cień/ á ciało iey zołtáwiá. A iefli záś kiedy ciało gánił: tedy pewnie to czynił/ áby duchá ciálá onęgo pokázáł y ludzi do niego przywiódł. Lecż

iż w zakonie Moyżelzowym/ więcey było ciááá niż duchá/ á cieniá niźli ciááá: á cienie iuż y z ciááem ku krefowi fwemu przyźly y koniec fwoy wzięły/ á rzeczy zász duchowne/ to iest/ oná lámá rzecz włafna/ którą ony cienie y figury znaczyły/ ożyć y náttác [...] miáá. *CzechRozm* 71, 83v, 87, 105; *CzechEp* 32.

Szereg: »litera i (abo) ciało« (3): *CzechRozm* 105, 142v; Iż Dániel prorok/ tym ftrychem w rzeczy fwey poštěpuie/ iáko y inŝy piáarze stárego Teftámentu/ to iest/ iż gdy opifuią rzecz którą wedle litery y ciááá/ iáko rzecz znacznieyŝá y porozumnieyŝá/ tedy teź táb poŝpolicie zázraz/ iákoby nieco wedle duchá/ iáką inŝá iuż nie ták znáczná wyttáwuią. *CzechEp* 365.

e. *O pokrewieństwie i pochodzeniu z tego samego narodu lub plemienia (135)* : co nam będzie zá pożytek iefli zábiyemy bráta náłłego [...] lepiej tzi przedaimy go Iŝmaelitám á rák náłłych nye mazmy/ bowyem brát náłł y cyáło náłłe iest *HistJóz* A2v; Włóm łáknácemu chlebá twego/ y vbogie/ y tułájące fie/ w prowadz do domu twego/ gdy vyrzyŝ nágie⁸⁰/ przyodzieygo/ á ciááem twoim niegardz. *KrowObr* 62v, 117; *KuczbKat* 265; *WujJud* 76v; Muŝi podobno complety fwe poŝtne niedbále odpráwować: ábo ták dumác/ żeby cudzoziemci nie byli ciááem iego? *CzechEp* 59, 59; Abowiem powiedam wam Pogánom/ [...] iż ia wługowánie moje czčić będę/ ázabym iáko pobudził ciááło moje (*marg*) Zydy. (–) ku zazdroŝci/ y zbáwił niektore z nich. *WujNT Rom* 11/14.

Wyrażenie: »ciało z ciała, ciało ciała« [szyk 6 : 2] (7 : 1) : *KrowObr* 221; Tedy rzekł Adam/ Toć teraz iest koŝć z koŝci moich/ y ciááło z ciááá moiego [*et caro ex carne mea*] *BibRadz Gen* 2/23 [*przekład tego samego tekstu KrowObr* 221, *BielKron* 1v, 462v, *WerKaz* 282]; *BielKron* 1v, 462v; *CzechRozm* 29, 65; Tákże y to znáiąc y wiedząc/ zem fię ia z ciááá ciááem y záczył w żywoćie mátki fwey y potym vrodził wedle biegu przyrodzonego *CzechEp* 338; *WerKaz* 282.

Szeregi: »koŝć i (a) ciało« [szyk 10: 1] (11): *KrowObr* 221; SZefli fie wŝyftkie pokolenia Iŝráelfkie ku Dawidowi do Hebron/ mowiąc: Otho my iestefmy koŝć thwoiá/ y ciááło twoie [*os tuum et caro tua sumus*] *Leop* 2.Reg 5/1 [*idem BudBib*]; *BibRadz Gen* 2/23; Rzekł k niemu Lábán/ iestef koŝć y ciało moje/ przeto bądź beŝpieczen v mnie *BielKron* 15 [*przekład tego samego tekstu BudBib Gen* 29/14], 1v, 462v; *BudBib Gen* 29/14, 2.Reg 5/1; *CzechRozm* 29, 65; *WerKaz* 282.

»ciało i (a) krew« = *caro et sanguis Vulg, PolAnt* [szyk 10 : 1] (11): A mi nad Kro. yey m. Vegyerfkam myłłchego nycz nyemami. abowiem yey m. yeŝth krewi náŝcha y Czyáło náŝche. *LibLeg* 11/187v; Odpráwiwłly te modły á te dzyęki/ máyá rodzicy chyćić fie dzyecyęcyá yáko cyááá á krwyę fwey *GliczKsiqz* C8; *Leop Hebr* 2/14; *BibRadz Hebr* 2/14; *BielKron* 16; *HistRzym* 9v; *BudNT Hebr* 2/14; *CzechRozm* 34v [2 r.]; *CzechEp* 14; *WujNT Hebr* 2/14.

Wyrażenie przyimkowe: »wedle (a. według, a. podług) ciała« = *secundum carnem Vulg, PolAnt* (63): *LubPs* Z2v; Iż Dawid Krol/ według ciááá/ iesth oćiec Pánu náłzemu Iezu Kryŝtułowi Synowi Bożemu/ ták iáko Anioł mowił do pánni Máryey *KrowObr* 156v; *Leop Rom* 4/1; gdyź to słowo nie ŝciága fię na cále kfięgi Máteuŝzowe/ ále thylko ná to Kápitulum w ktorým pokolenie Kryŝthułowe wedle ciááá iest opifáne. *BibRadz* II 2a, I *6v, 7c *marg*, 148v, 218v, *Matth* 1 *arg*; *BialKat* d2; *BudNT Rom* 4/1, 9/5, 2.*Cor* 11/18, 1i8v [2 r.]; ále teź nie mowi o żadnym ŝynu przed wieki wŝyftkimi vrodzonym [...]. Ale tylko o tymże á nie inŝym człowieku/ Dawidowym wedle ciááá potomku. *CzechRozm* 27; Ządáłbym ia ŝam przekłętwem być od chriŝtułá/ dla bráćiej mey/ dla

krewnych mych wedle ciáá. *CzechRozm* 34, 11, 33v [5 r.], 34 [2 r.], 155, 156 *margin* (19); Pozna też y prawdziwego wedle ciáá fyna Abrahámowe⁸⁰ *SkarŻyw* 2, [282], 286; Iż ktoby fię w tey mierze zakonem fzczyćić chćiał: ten áboby muśiał tego dowieść/ y to iásnie pokázáć/ iż iest wedle ciáá Zydem/ z rodu Żydowfkięgo: ábo iż fię przez obrzełkę ćielefną żydowinem ftał: á tákby fię dopiero mógl zakonem fzczyćić. *CzechEp* 32, 41, 175, 199, 207, 210 (12); Iáko fásiedzi Páná Chriftułowi widząc go nie tylko vbogiego człęká/ ále też znáiąc rodzice ięgo wedle ciáá podłe y vbogie [...] gorfzyli fię z niego. *WujNT* 147; Gdyż to nie należą wżytkim fynom Abrahámowym wedle ciáá; ále tylko onym/ ktorzy ták z Żydow iáko y z Pogánow sftáią fię fynmi Abrahámowymi przez wiárę. *WujNT* 552, *przedm* 33, *Matth* 1 *arg.*, s. 404, *Rom* 1/3, 4/1 (13); *SkarKaz* 517a.

W charakterystycznych połączeniach: brat (2), *krewny* (2), *ociec* (5), *pokolenie, potomek* (5), *rodzice, syn wedle ciała* (9).

W przeni (33) :

Wyrażenie: »ciało z ciała, ciało ciała« [szyk 8 : 3] (7 : 4): Tu iuz wiełz/ iż on iest głowá náfzá/ á mychmy członkowie ięgo/ á ciáło s ciáá náfzęgo *RejPos* 109, 106, 109v; *BiałKat* 21; *CzechRozm* 261 [2 r.]; *CzechEp* 143, 148, 169, 308; *PowodPr* 16.

Szeregi: »ciało i (a) kość« = *caro et os Vulg* [szyk 11 : 2] (13): *RejPosWiecz²* 91v; Boć wżdy żaden niemiał nigdy ciáá fwego w nienawiści/ ále ie karmi y żywi/ ták iáko y Pan Chriftus Kościoł fwoy: ábowiem iestefmy członkámi ciáá ięgo/ z ciáá ięgo y z kości ięgo *KuczbKat* 255; *WujJud* 252; *CzechRozm* 59v, 261; *CzechEp* 143, 148, 169, 308, 338; *WerKaz* 286; *WujNT Eph* 5/30; *PowodPr* 16.

»ciało i (a) krew« [szyk 6 : 1] (7): A iźci fie národził bráćifzek tákí ze krwi y s ciáá narodu twęgo/ ktory cie może obronić od mocy ięgo. *RejPos* 19, 90 [2 r.], 106, 109; *RejPosWiecz²* 91v; *CzechRozm* 261.

f. Eucharystia (1430) : Bierzcie ij pożywáycie/ bo to iest cialo moie/ ktore pod wyobrażeniem chleba widzicie *OpecŻyw* 93 [*przekład tego samego tekstu SeklKat* C2, *KromRozm I* F4v, *KrowObr* 47v, 190, *Leop Matth* 26/26, *Mar* 14/22, *RejPos* 88 [2 r.], *RejPosWiecz²* 95, *RejPosWiecz³* 96v, 97, *BiałKat* 268v [2 r.], 346, *WujJudConf* 175v, *ArtKanc* N7, *LatHar* 691, 706, 717, *RybGęśli* B4v, *WujNT Math* 26/26, *Mar* 14/22, *1.Cor* 11/24], 93; *PatKaz II* 44v; *WróbŻółt* V7v; *SeklKat* C2; *KromRozm I* F4v; *MurzNT* 126; Wyemy też iż pan Kryftus przálnęgo chlebá ku pośwýcányu ćyáá fwego vżywał *KromRozm II* x3v; *KromRozm III* K7v; *GliczKsięż* D3v; *KrowObr* 47v, 190, 207v; *Leop Matth* 26/26, *Mar* 14/22, *ZZ3v*; A thák widźifz/ że nie twoiá wiárá czyni ciáłem Sákráment ten/ áni twoiá niewiárá ono pfuie: ále co? *OrzList* b2v; vyrzáłbyś ludźye ty/ háńbiące ciáło/ krzełt/ mśzá/ y inne świátołci Páńfkie/ ktoremiś ty Bifkupem będąc ízáfował? *OrzList* ev, b2 [5 r.], b2v [3 r.], b3, d3v; *BielKron* 203v [3 r.], 236; *LeovPrzep* G2v; *RejAp* 17; Ale tám Pan Kriftus głośno opowiódác raczy o ciele fwoim/ náfzywáiąc ie być tym chlebem żywym/ ktory z niebá sftápił *RejPos* 82, 82, 88 [4 r.], 88v, 89v [4 r.]; *RejPosWiecz²* 95; *RejPosWiecz³* 96v [3 r.], 97 [2 r.], 97v; *BiałKat* 268v [2 r.], 276, 281 [2 r.], 291, 301 [5 r.] (27); *KuczbKat* 170 [2 r.], 175 [2 r.], 180 [3 r.], 215; *RejZwierc* 196v, 197v [2 r.], *Aaa4*; A temu fie niechay nikt niedźiwuie/ że fie chleb ciáłem sftáie. *WujJud* 174v, 33, 70, 71v [2 r.], 149v, 163v (34); *WujJudConf* 172, 175v, 253v [3 r.], 254, 255 [2 r.], 255v, 258; *CzechRozm* 29v, 260v, 262v [3 r.], 263 [3 r.], 264 [2 r.] (25); *KarnNap* D3v; *SkarJedn* 247; *SkarŻyw* 28, 91 [5

r.], 203, 278, 337 [5 r.] (18); Abo/ y ono v mnie dziwna yprzyczyny niewiem: czemu/ gdy ono przydzie święto ich [...] ono ciało wftawiwfzy w kładkę srebrną ábo złotą/ którą monštrancyą zowią/ onemu kádzą/ nofząc y podnořząc ie: przed nim vpádáią: y niewiedzieć czego tyle nieczynią? á gdy zaś do chorego/ z takimże też ciałem idą [...] nic zgoła tego wřzytkiego nie czynią? *CzechEp* 191–2, 192, 193; *ReszPrz* 18,19, 58; *ArtKanc* N7, N9v, N16; *GrabowSet* O3, P2; PRzedtym pod zařłoną/ mánná pokármem była: teraz pod ořobą/ Ciało řłowá Bořego/ ieřt prawdziwym pokármem *LatHar* 193, 75, 77, 83, 97, 188 [2 r.] (14); *RybGęřli* B4v; iż ielzcie nie była wftawiona ofiárá ona řwięta nád řwiętyimi/ ktora ieřt ciało iego. *WujNT* 34; Przetoz y teraz przemienia řię chleb w Ciało iego. *WujNT* 330, 30, *Matth* 26/26, s. 115 [4 r.], 116 [2 r.], *Mar* 14/22 (45); *PowodPr* 53; W błogofławieńřtwie y w řámych ciáľá řwego ku iedzeniu pořwiáćaniu/ ofiárę zámknął. *SkarKaz* 155b, 155b, 157a, b [2 r.], 159a [3 r.], b [3 r.] (19).

W charakterystycznych poľczeniach: chleb przemienia się (przemieniony, przemieni(a)ć) w ciało (22); przemienienie chleba w ciało (10); to jest ciało moje (98).

Zwroty: »ciało brać (a. wziąć); branie ciała« [szyk zmienny] (18; 1): *KrowObr* 190; ná którym dopuřczono Greckim kapłanom żony mieć/ y pod dwiemá ořobomá ciało Páńkie brać *BielKron* 166v, 232v, 234; *BialKat* 286; *WujJud* 261; *WujJudConf* 175v; řzedł y z iego ręku ciało Boże wziął. *Skarřyw* 118, 90, 168, 253, 278 [3 r.], 583; *ReszPrz* 9; *LatHar* 208 marg; *SkarKaz* Oooo2b; *SkarKazSej* 661a.

»jeść ciało; jedzenie ciała« = *manducare carnem Vulg* [szyk zmienny'] (17; 5): *KromRozm III C*; *KrowObr* 190, 190v [2 r.], 200v; tedy to řnádniey obaczyć mořelz przy wtorym y przy trzecim kazaniu/ iáko to řą rzeczy rozne ieść ciało Pána Kryřtuřowe/ ábo pożywáć ciáľá Pána Kryřtuřowego *RejPos* 88v, 88v; *RejPosWiecz*² 91; *RejPosWiecz*³ 97v; A óny řłowá iáko mam rozumieć: kiedy zwolennicy řylząc řłowá Pána Chryřtuřowé o vżywaniu/ álbo iedzeniu ciáľá iego mówili *BialKat* 308v; *RejZwierc* 197v; *WujJudConf* 255v [2 r.]; *CzechRozm* 265 [2 r.]; *GrabowSet* O3v; *WujNT Ioann* 6/54, s. 331 [3 r.], 333; *SkarKaz* 160b.

»ofiarować ciało; ofiara ciała, z ciała, ofiarowanie ciała; ciało ofiarowane« [szyk zmienny] (35; 23 : 4 : 6; 1): *PatKaz II* 37v [3 r.], 39v, 44v; *Wróbřolt* 87; Iż offiáruiecie nářwięřze ciało y krew Pána Kryřtuřowę/ iuřz nie krwáwym/ áni krzyřowym obyřzáiem/ ná Ořtarzu/ále iáko powiedařz in miřterio *KrowObr* 178, 167v, 179, 183v; *BialKat* 343v [2 r.], 348v, 353v [3 r.]; *KuczKat* 190; Wyznawayćielz tedy/ że Káplani máią moc ofiárowania Ciáľá Chriřtuřowego: iáko Concilium Niceńkie iáńnie wyznawa *WujJud* 73v, 147v, 149v [2 r.], 150 [2 r.], 156, 180 (17); *CzechEp* 193, 194; *ReszPrz* 17 [2 r.], 18; *ReszList* 157; *LatHar* 194; Pan ná ořtátniey wieczery ofiárował wľańne ciało řwoie. *WujNT* 286 marg; Nie należą tedy Lutrowie [...] do řpoľecznořci Apořtuřow y wierynych kořćioľá pierwřzego: gdyř áni ofiáry ciáľá y krwi Páńkiey/ áni ořtarzow do niey řadnych nie máią *WujNT* 783, *przedm* 39, s. 34 marg, 115, 174, 286 [2 r.] (20); *WysKaz* 39; *SkarKaz* 155a, b, 156b, 158b [2 r.]; *SkarKazSej* 657b.

»sakramentem ciała pańskiego opatrzeć« (1): więc Sákrámentem Ciáľá Páńkiego/ y ořtátniego pomázania/ zwáľzczá/ ielři chory tego řáda y proři/ wedle Kořćielnego zwyczáiu opářrzyć. *WujJud* 199v.

»pożywać ciała, ciało; pożywanie ciała; ciało pożywane« [szyk zmienny] (85 : 3; 54; 1): *OpecŻyw* 55v, 93v; *PatKaz III* 137 [2 r.]; W tym pienu wylicza Prorok dobrodzieystwa kościołowi krześcijańskiemu od pana boga dane Iako ieft nauka/ pożywanie ciała bożego y infze fwiatości. *WróbŻolt* H2v, H3v; *SeklWyzn* c2, c3; *SeklKat* G2, Q2v, Y3v; *MurzHist* P4; *MurzNT* 33v; Rácźze nas wczynić godne/ ábychmy naprzod/ wftáwicznie pożywáiác ciała twego fwiętego/ y pijác nadrozłzá krew twoię/ á mieszkáiác w tobie/ y máiac cie teź mieszkáiácego w łobie/ mogli teź godnie pożywáić fwiatości ciáá twoiego/ y fwiatości krwi twoiey. *RejPos* 90, 88v [3 r.], 89v [2 r.], 103; *Pirwey* Pan wftánowił pożywanie prawdziwe⁸⁰ ciáá łwego/ toź potym przymowanie fwiatości. *RejPosWiecz*² 90v *marg*; Ty włythki łtworzenia iáko nigdy nie mieszkáiá w panu Kryftuľie [...] ták teź nigdy nie pożywáiá ciáá Pána Kryftuľowego/ áni pijá krwi iego/ chociaby teź łtarli ábo zyedli łákrámenty áłbo fwiatości. *RejPosWiecz*² 95, 90v [11 r.], 91 [6 r.], 93 [7 r.], 94v [9 r.], 95 [3 r.], 95v [7 r.]; *RejPosWiecz*³ 97, 97v. 98, 98v, 99; *BiałKat* 273v, 278v, 286, 336; *KuczbKat* 180; Vczýć łie tedy było z piłmá Bożego/ że ieft troiákie pożywanie Ciáá Pániłkiego: iedno Sákrámeⁿtalne/ ktore y złym y dobrym ieft pópolite/ drugie Duchowne/ ktore y oprócz przijęcia Sákrámeⁿtu być moźe/ á trzećie Sákrámentálne y Duchowne welpółek. *WujJud* 257, 172v, 176v, 178v, 219, 224v (23); *WujJudConf* 251, 252, 253, 256, 256v; *BiałKaz* B2v; á to gdy mowiá/ iż ná duchownym ciáá Chriřtuľowego pożywáiá dofyć: á tego ćieleľnego z chlebem y winem nie potrzebá. *CzechRozm* 267v, 29v, 261v, 262v, 264, 267v [3 r.], **4; *KarnNap* D2, D3 *żp*; *SkarŻyw* 320, 583 *marg*; *NiemObr* 149; *ArtKanc* N9v; *LatHar* 195 [2 r.], 202, 203, 210, 225; Ktoć pożywa ciáá mego [qui manducat meam carnem]/ y pije moię krew/ ma żywot wieczny *WujNT Ioann* 6/55; Bo/ wedle ich mniemánia/ w tym cáłym Rozdziale/ nic łię nie mowi o Sákrámentálnym pożywáiá Ciáá y krwi Pániłkiey: iedno tylko o duchownym pożywáiá Chriřtuľá przez wiárę weń. *WujNT* 331, 34, 167, *Ioann* 6/57, s. 330, 331 [2 r.], 332 [2 r.], 589; *SiebRozmyśl* A2v; *SkarKaz* 157b, 160b, 488b [2 r.]; *SkarKazSej* 672b [2 r.]. [*W RejPos* i *CzechRozm* często oznacza duchowne złączenie się z Chryřtusem, postępowanie według nauki chrześcijańskiej nawet bez przyjmowania sakramentu].

»pożywać światości, sakramentu ciała; pożywanie światości ciała« [*w tym: sakramentu abo światości ciała pożywać* (1)] [szyk zmienny] (8 : 1; 7): Bo iełłize cie do tego rofkázanie Pána Kryftuľowe przywodzi/ iżci thych łákrámentow á tych fwiatości ciáá y krwi łwoiey pożywáić rofkázuie/ tedy łie ná tym piłnie obaczáy/ że cie tu Pan Kryřtus rofkázaniem łwoim/ do rzeczy niepodobnych [...] nie przypáda. *RejPos* 88, 88v [3 r.], 90v; *RejPosWiecz*² 90v [4 r.], 94 [2 r.], 94v [3 r.], 95 *marg*, 95v.

»przyjmować (a. przyjąć) ciało, ciała; przyjmowanie (a. przyjęcie) ciała; przyjmowane ciało« [szyk zmienny] (60 : 2; 23; 3): *OpecŻyw* 91, 157, 178v; *SeklWyzn* a3, e2; *SeklKat* X4v, Y, Yv, Y3, Y4; O przyjmowányu cyáá Bożego pod yedná ołobá áłbo dwyemá ołobámi/ yuźeś wyłłłfsey łlyłłłł. *KromRozm I* 12, G3, P; *MurzHist* P3v; *KromRozm II* e2, g3, v3v; *KromRozm III* B7v, I8v; Teź wftáwił áby ludzye Krześciańscy ná káźdą wielkánoc przyjmowáił ciało Pániłkie y krew/ łpowiadawłłzy łie. *BielKron* 150v, 189, 203v, 211v, 462; *RejPos* 90 [2 r.], 142; *RejPosWiecz*² 94v; *RejPosWiecz*³ 97 [2 r.], 97v; *BiałKat* 271, 278v [2 r.], 288v, 291 *marg*, 326 [2 r.]; *KuczbKat* 165, 170, 180, 185 [4 r.], 300; *RejZwierz* 197; *WujJud* 171v [2 r.], 219v, 225v, 253v, 255v (16); *WujJudConf* 171v; *BiałKaz*

B2v, M4v; *StryjWjaz* C3; *KarnNap* D2, E4v; *SkarŻyw* 35 marg, 91 marg, 461; *ReszList* 152; *ArtKanc* N8 [2 r.]; *GrabowSet* O3; *LatHar* 203, 207, 209; *WujNT* 310, 331 [3 r.], 607 [2 r.], 608, Yyyyyv; O raczyfz fię do iego naświętfzëy miłości przyczynić zá mną [...] áby mi dał fwé naświętfzé ciało przyiąć ku léczeniu tych grzéchów moich/ y ku poćiefzé dułzy moiëy. *SiebRozmyśl* K.

»przyjąć ofiarę ciała; przyjęcie (a. przyjmowanie) świętości, sakramentu ciała; sakrament ciała przyjmowany« (1; 4 : 3; 1): aby tym dołtoynyeyfzy byly przyącz tą nałzwyatfżą ofyarą czyala bozego *PatKaz II* 37v; tedy ten kthory miał przyfýęgáć/ przypráwiał fye ktemu przed tym/ połty/ fpowiedzią/ przyięcim świętości Ciála y Krwie Páńfkiey. *GroicPorz* z4; *BiałKat* 273v; *KuczbKat* 215; Przed przyięciem nayswiętfzego Sákrámentu Ciála Páńfkiego. *GrabowSet* O2v, P2; *LatHar* 212, 351; *WujNT* Bbbbbbb4.

»przystępować do ciała i krwi« (1): Náuká iáko máią przyftępowáć do ciála y krwi Páńfkiey/ godnie małżónkowie y bezzéncy. *BiałKat* 286 marg.

»używać ciała; używanie ciała« [szyk zmienny] (10; 24): Gnołtycy czegoś fproftnego/ á co fye y powyedáć nye godzi/ myáłto cyála bozego vzywáli. *KromRozm III* Fv; *RejPos* 103v; GDyż fákrámentu ábo fwiętości [...] żáden iny godnie nie pożywa/ iedno kthoryby pirwey przed tym vftháwicznie vżywał ciála Pána Kriřtułowego/ y krewby iego pił. *RejPosWiecz*² 90v, 90v [2 r.], 92, 95, 95v marg; *RejPosWiecz*³ 96, 96v, 97 [4 r.], 97v, 99; *BiałKat* 276, 308v; *KuczbKat* 185 [2 r.]; *WujJudConf* 225; Sam CHRISTVS [...] Háśło lub cechę zgody y miłości fpolney zořtáwił nam/ Wiczerzą fwoię: áby iáko fpolnym vzywánim ciála y krwi [communione corporis et sanguinis] iego bywamy łobie rowni/ tákbyfmy też fpolną á rowną y przeciwko nam lámym/ y tudzież przeciwko fprawcy tey ś. vcżty chęć y wolą mieli. *ModrzBaz* 67v; *SkarŻyw* 36 marg, 119, 442; *ReszPrz* 97; *ReszList* 157; *LatHar* 202, 210, 242, 296, 750; *WujNT* 259; *SkarKaz* 155a. [W *RejPos* często oznacza duchowne złączenie się z Chrystusem, postępowanie według nauki chrześcijańskiej nawet bez przyjmowania sakramentu].

»używać sakramentu, świętości ciała; używanie sakramentu, świętości ciała« [szyk zmienny] (3 : 4; 7 : 1): *KromRozm III* K3v; dziękuujemy/ kiedykolwiek they chwálebney fwiętości ciála y krwi Syná Bożego vzywamy. *KrowObr* 191v, 63v; *RejAp* 67; *RejPosWiecz*² 93, 95 marg; W Czwartym/ mowi fię o vzywaniu przenachwálebnieyfzego Sákrámentu Ciála y Krwie Páńfkiey. *LatHar* +12, 119, 244, 396, 751; Przezoż nieřłufznie odfzczepieńcy/ fprawowánie y vzywánie Sákrámentu Ciála Páńfkiego rádniey wiczerzą Páńfką/ niżli Mfżą [...] názywáią. *WujNT* 607, 604 marg, 607 [2 r.].

Wyrażenia: »ciało boże (a. boskie), Boga« [szyk 129 : 32] (157 : 4): Kyedi boze cyalo podnoř[f]ę Modlytwa. *BierRaj* 19v, 19, 19v; ludzie maią fię gotowatz ku řmierci/ przez pokutę/ cialo bożé/ a przez ořtateczné pomazanié. *OpecŻyw* 178v, 93, 178v; *OpecŻywSandR* nlb 3v; *PatKaz I* 12v; *PatKaz II* 37v [3 r.], 38v [2 r.], 39v [4 r.], 44v, 70; *PatKaz III* 135, 137 [2 r.]; Eucharistia. Das sacrameⁿt des altars Czyáło boże. *Murm* 130; *Mymer*¹ 7v; *WróbŻółt* H2v, H3, Q4, Q4v, S7, V2, hh8v; *SeklWyzn* Ev [2 r.], e2, e2v, e3; *SeklKat* V2; *KromRozm I* F4v, G2v [2 r.], G3 [2 r.], [H3] [3 r.], 12, 14, P; *KromRozm II* q3, v3v; *KromRozm III* D3, E8v, Fv, K3v, L, L4v; *OrzList* b2 [2 r.], fv, f2v; przyfięż mi ná Boże ciało záchowáć mię w dzyewiczým řtanie *BielKron* 160; iádac imo kořcioł wflyřzeli áno ku Bożemu ciálu dzwonią *BielKron* 323, 158, 163v, 185v, 192v, 206v (22); *BiałKat* 323v, 331; *KuczbKat* 160, 171 řp, 175, 185 [6 r.], 215 (13); *WujJud* 14v, 26, 33, 71v, 165 (11); *WujJudConf* 180; Popowie

ich gdy co ciała Bożego zoftanie po przyimowaniu wiernych/ po obiedzie y naidłzy fię/ idą do Cerkwie y ono co zbyło bez wczciwości/ ábo zmála czią nieprzyftoynie iedzą. *SkarJedn* 346, 231, 232, 272, 317, 345 [3 r.]; niememu młodzieńcowi pálec w vftá puścił/ ten/ w którym fię ciało Boże poświęca: y vzdrowił niemotę iego. *SkarŻyw* 372, 28 *marg*, 35, 36, 90, 91 *marg* (31); *StryjKron* 672; *CzechEp* 191 *marg*; *ReszPrz* 40; *GrabowSet* O3; *LatHar* 196; *WujNT* 57; *SkarKaz* 157a, 488b, Oooo2. Cf »sakrament i ciało boże«.

»ciało (Pana) Chrystusowe, Chryst(us)a Pana« = *corpus Christi PolAnt* [szyk 239 : 4] (240 : 3); *SeklWyzn* a3; *SeklKat* Yv; *KromRozm I* G2v, G3, K4, L4; *KrowObr* 48 [3 r.], 167v, 178, 200v; *OrzList* b2, b3; *BibRadz* 1.Cor 10/16; *RejPos* 88v [5 r.], 103v; Bo iáko chleb obżywia ciało to człowiecze/ á wino rozwelela ferce iego/ ták też rownie ciało Pána Kryftufove/ obżywia dużę/ á rozwelela zátrwożone funnienie *RejPosWiecz*² 95v, 90v [11 r.], 91 [6 r.], 93 [5 r.], 94 *marg*, 94v [12 r.] (60); *RejPosWiecz*³ 96v [6 r.], 97 [4 r.], 97v [5 r.], 98v, 99 [4 r.]; *BiałKat* 273v, 279, 286, 291, 301 (11); *KuczbKat* 80, 165 [4 r.], 170 [2 r.], 175 [4 r.], 225; Ten chleb chlebem ielt przed poświęcenim/ ále po poświęceniu z chlebá sftawa fie ciálem Pána Chriftufowym. *WujJud* 174v, 73v, 149v *marg*, 171v, 172, 173, (41); *WujJudConf* 163v, 174, 256, 261v; ábo oplátek oŝtrzyżony chowáią: ciálem gi zowác Chriftufowym/ ábo lámym Chriftuŝem *CzechRozm* 264v, 261 [2 r.], 261v, 262, 262v [4 r.], 263 *marg* (21); *KarnNap* D2; *SkarJedn* 272; y opátrzywfiy fię ŝpowiedziá/ y ciálem Chriftufowym: ŝłużył onym chorym *SkarŻyw* 461, 91 [3 r.], 278 [3 r.], 284, 320 [5 r.], 456 [2 r.], 545, 581; *ReszPrz* 18, 46, 58; *ArtKanc* N8; *LatHar* 193; *WujNT* 34 *marg*, 116, 174, 180, 259 (23); *SkarKaz* 158b, 244a, 417b, Ooooo; *SkarKazSej* 661a, 672b.

»ciało Jezusa, Pana Jezusowe« (1 : 1): który iáko ná on czás lud on przez Moizéfzá/ chlebem onym docześnym y figurálnym karmił/ tákże y teraz karmi wiecznym prawdziwym: to ielt ciálem y krwiá Iezufa ŝyná ŝwoiego. *CzechEp* 189; *LatHar* 97.

»ciało pańskie, pana (Jezusa Chrystusa)« [szyk 348 : 12] (321 : 39) *SeklWyzn* d4v; *SeklKat* G2, L2v, X4, X4v, Y [2 r.], Yv; *RejKup* m6v [2 r.]; *KromRozm I* G3; *MurzHist* P3v; *MurzNT* 33v; *KromRozm II* e2, g3; *KromRozm III* B7v, I8v; *GroicPorz* z4; *KrowObr* 63v, 105v, 202; Mízą tę ktorey vżywa wfiythko Krzeŝciáńŝtwo/ báłwochwáľtwem mieni być. Na koniec/ Ciało Páńŝkie chlebem proŝtym zowie *OrzList* d4, c, cv [2 r.], d2v, d3 [2 r.], d3v (11); Miedzy inemi vftáwámi vftáwił w koŝciele ŝpiewáć we mŝzy trzy kroć Agnus Dei/ przed ŝchowániem ciáła Páńŝkie⁸⁰. *BielKron* 167, 150v, 166v, 189, 203v [2 r.], 211v (12); *RejAp* 67, 114; *RejPos* 86v, 89v, 90, 338v; *RejPosWiecz*² 95 [2 r.]; *RejPosWiecz*³ 96 [2 r.], 96v [4 r.], 97 [3 r.], 97v, 98, 99; *BiałKat* 269 *żp*, 271 [3 r.], 273v, 276, 278v [3 r.] (32); *KuczbKat* 110 [2 r.], 115 [2 r.], 160, 165 [2 r.], 170 [4 r.] (18); *RejZwierc* B3, 196v, 197v; Wyznam też/ że ielt ŝiedm prawdziwie á wlańnie Sákrámentow nowego Zakonu [...] to ielt: Krzeŝt/ Bierzmowánie/ Ciało Páńŝkie *WujJud* 26, 14v, 26 *marg*, 140v, 147v, 150v (69); *WujJudConf* 13, I63v, 164, 225, 242 (18); *BiałKaz* B2v [2 r.], M4, M4v; *StryjWjaz* C3; *CzechRozm* 268; *KarnNap* D2, D4 *żp*, E4v; *SkarJedn* A3; A ktemu iŝ podáiąc káplán Sákráment przenaŝwiťczy/ ták mowił: Ciało Pána náŝzego Iezufa: á przyimuiący odpowiádał *SkarŻyw* 320, 119, 134, 203, 253, 337, 580, 583; *ReszPrz* 9, 17 [2 r.], 58 [2 r.], 97; *ReszList* 157 [2 r.], 159; *ArtKanc* N8; *GrabowSet* O2v, Pv, P2 [2 r.]; *LatHar* [+12], ++8v, 27 *marg*, 80; 97 (34); poŝtánowił áby korporáły/ ná ktorych ciało Páńŝkie

leży ná ołtarzu/ były z łzczerego á czyłtego płotná. *WujNT* 122, 34, 98 [2 r.], 103, 114, 115 [3 r.] (82); *WysKaz* 39; *SkarKaz* 204a marg, 244b, 607b; *SkarKazSej* 672b; *KlonWor* 29. Cf »sakramentem ciała pańskiego opatrzeć«, »sakrament to jest ciało pańskie«.

»podniesienie (a.podnoszenie), elewacyja (sakramentu) ciała« (7 : 1): *BierRaj* 20; *BielKron* 387; Płákánim y łzámí práwie vřtáwicznými/ modlitwy łwoie polewálá [...]. A zwłázczá przy Młzey przy podniesieniu ciálá Bożego *SkarŻyw* 160, 581; Przy elewácyey nayswięřłzego Sákrámentu Ciálá Páńłkiego. *GrabowSet* Pv; *LatHar* 80, 97 [2 r.].

»(prze)święte ciało« [*w tym w sup* (21)] [*szyk* 28 : 14] (42): Wibaw ze nas przełto náfwyotřłe cyalo twoye ktore teraz na ołtarzu przez ríce kapláńłkye yeřł ofyerowano od wřłitłych nyec[zi]řłtořcy *BierRaj* 21v; *PowUrb* 2v; *OpecŻyw* 91, 93v, 105v, 157; *SeklWyzn* e2v; *KrowObr* 178; iř łáko on pod oná figurá wywiodł przodki náłze z onego Egiptu [...] tákże teř teraz nákarmlwřly nas tym niewinnym báránkiem/ á tym řwiętyém ciáłem łwoim [...] záchowywa nas od káždey pomřly á vpadku náłzego *RejPos* 103, 36v, 82, 86v marg, 87v, 88v, 90, 166v; *RejPosWiecz*³ 96; *BiałKat* 331; *KuczbKat* 160, 180 [2 r.], 300; *RejZwierc* 197v; *WujJud* 224v, 241, 259v [2 r.]; *SkarŻyw* 4, 28, 119, 134, 165; *CzechEp* 193; *LatHar* 196, 210, 238; *WujNT* 607; *SiebRozmyśl* A2v, K; *PowodPr* 9; *SkarKaz* 243a, 661a.

»sakrament ciała« [*szyk* 70 : 5] (75): *RejPos* 88; *RejPosWiecz*² 94v, 95v [2 r.]; Sákráment Ciálá Páńłkiego piérwey łye łtawá/ niř w vřzywánié elementa przyyđá. *BiałKat* 318v, 316; *KuczbKat* 110, 175; *WujJud* 14v, 26, 47v, 140v, 152 (13); *WujJudConf* 13; *SkarJedn* 232, 317; *SkarŻyw* 278 marg, 598 marg; *ReszPrz* 58; *GrabowSet* Pv, P2; Dřiękuję tobie/ zá pořtánowanie przenachwálebnieyřłzego y przenařwięřłe⁸⁰ Sákrámentu Eucháryřtyey; (marg) Táł Grekowie Sákráment ciálá y krwié Páńłkiew názywáią. (–) *LatHar* 27 134, 185, 187 řp, 208, 226 (14); *WujNT* 57, 147, 331, 361, 429 (13); *SkarKaz* 607b. Cf »sakramentem ciała pańskiego opatrzeć«, »pořywać sakramentu ciała«, »przyjęcie sakramentu ciała«, »uřywać sakramentu ciała«.

»świátość ciała« [*szyk* 43 : 2] (45): *OpecŻyw* 93v; Fałř to ieřł wielki/ áby Turcy deptáli řwiátořci ciálá P. Kriřtułowe⁸⁰ *RejPosWiecz*² 95 marg, 90v, 94v, 95 marg, 95v [4 r.]; *BiałKat* 269 řp, 286, 316; Świátość Ciálá bože⁸⁰ ieřł iedná z řiedmi Świátořci. *KuczbKat* 160 marg, 165, 171 řp; *RejZwierc* B3, 196v [2 r.]; *WujJud* 150v; *LatHar* 641, 647. Cf »pořywać řwiátořci ciała«, »przyjęcie řwiátořci ciała«, »uřywać řwiátořci ciała«.

»testament ciała« (3): *RejPosWiecz*³ 96v [2 r.]; Stánowiáć teřtáment ciálá y krwié łwoiey/ vczył Apořtołow iáká ofiáreę mieli Bogu ofiárowáć. *WujNT* 114.

»uczestnik, uczestnictwo ciała« [*szyk* 9 : 3] (10 : 2): *RejPosWiecz*³ 96; A czegoř potrzebá temu ktoryby chćiał iřć do Wiečerzey Páńłkiew/ áby był vcześnikiem ciálá y krwié Chriřtá Páná? *CzechRozm* 267v, 261, 262v; *SkarŻyw* 278; *GrabowSet* P4; Páweł s. tenże Sákráment názywáiąć vcześnictwem/ Ciálá Páńłkiego y Krwie Páńłkiew/ tym łámym dořyc o nim vcřćiwie mowi y piřze. *LatHar* 186, 196, 208, 210, 227, 228.

Zestawienia: »Bože Ciało« = *święto eucharystii* [*szyk* 33 : 7] (40): *PatKaz I* 3, 16; Datum wewthorek w octawá Czyálá bożego ná Nyestrem wnyley [!] *Dambrowye* powyřł Choczymyá Latha bożego 1540 *LibLeg* 6/119; *ZapWar* 1540 nr 2598; *LibMal* 1547/ 134v; *GroicPorz* k2, 1; *Goski* A9v; *OrzRozm*

G2v; *BielKron* 183v [2 r.], 207v, 400v; *WujJud* 241v; *StryjKron* 611; *CzechEp* 191; *ReszList* 192; *ZapKoscier* 1585/56 [2 r.]; *LatHar* ++7, ++8, 243, 323, 356 (8); Ewangelia ná Święto Ciála Bożego. *WujNT* 328 marg, 167, 349, 606 marg, Vvvvv3v, Bbbbbbb2v; *SarnStat* 730, 734, 736, 744. Cf »kaplica Bożego Ciála«, »kościół Bożego Ciála«.

»boże ciało« = *prawdopodobnie kapliczka, krzyż lub figura* (1): Zeznal yfch spawlem thowarziłfem fwm, kony trzech na blonyv za bozym czyalem zabili *LibMal* 1545/107.

»kaplica Bożego Ciála« (2): [*Zawisza s Kurozwałk*] w Krákwie pochowan w káplicy Bożego ciála *BielKron* 378.

»kościół Bożego Ciála« (2): Kościół Bożego ciála kofzthownie dał poštáwić w Kázimierzu *BielKron* 376, 376 marg.

Szeregi: »ciało, (i, ani, a) krew« = *corpus et sanguis* *Modrz* [szyk 527 : 9] (536); *OpecŻyw* 55v, 90v, 91, 93v [2 r.]; *PatKaz III* 137; *TarDuch* B8v; *WróbŻółt* Q4; Apoštołowie kapłani boży [...] nie fámieć tego pożywali/ ale wfyłtkim lvdziam ciało y krew bożą rozdawali *SeklWyzn* e2v, a3, d4v, E, Ev, e2 [2 r.] (9); *SeklKat* L2v, X4, X4v, Y, Yv (9); *KromRozm I* G2v, G3 [3 r.], K4, L4; *MurzHist* P3v, P4; *MurzNT* 33v; *KromRozm II* e2, g3; *KromRozm III* B7v; *GroicPorz* z4; Iż Pan Kryłtus ná oftátetzney wietzerzey oddał wfyłtkie^{mv} kościółowi świętemu/ ciáło y krew fwoię. *KrowObr* Bv, 47v, 48 [5 r.], 63v, 105v, 119 (29); *Leop Ioann* 6 arg; *OrzList* b2 [2 r.], cv, c3, d2v, d3; *BielKron* 138v, 150v, 203v [2 r.], 234, 326v; *OrzQuin* L3v; *RejAp* 16v; *RejPos* 36v, 67v, 82 [2 r.], 86v marg, 87v (31); *RejPosWiecz*² 90v [16 r.], 91 [6 r.], 92, 93 [7 r.], 94 [2 r.] (61); A iż też ciálem y krwią páná Kryłtułowá názwaná bywa [świętość]/ potym tełtámentem/ ná koniec fpołeczny m złączeniem ciála y krwi Pánfkiej/ toć fie przyrodzonym obyczáiem nie dzyeie *RejPosWiecz*³ 96v, 96 [2 r.], 96v [12 r.], 97 [16 r.], 97v [8 r.], 98 [2 r.], 98v, 99 [6 r.]; *BiałKat* 268v, 269 *żp*, 271, 276 [4 r.], 278v (20); *KuczbKat* a2, 110, 165 [5 r.], 170 [5 r.], 175 [3 r.] (19); *RejZwierz* B3, 196v [3 r.], 197 [5 r.], 198; *WujJud* 14v, 26v [2 r.], 71v [2 r.], 147v, 150 [2 r.] (47); *WujJudConf* I63v [2 r.], 164, 171v, 175v, 225 (12); *BiałKaz* B2v; *CzechRozm* 261 [2 r.], 262 [3 r.], 262v [7 r.], 264v, 265, 267v; *KarnNap* D2v [2 r.], D3, D4; *ModrzBaz* 67v; *SkarJedn* A2v, 345; Połty wielkie brał ná fię/ drugdy nic nieiedząc/ iedno przenaświętze ciáło y krew Páná náfzego *SkarŻyw* 134, 120, 203, 253, 278 [8 r.], 284 [2 r.], 320 [3 r.], 511; *CzechEp* 189, 193 [2 r.], 194; *ReszPrz* 17 [2 r.], 18 [2 r.], 40, 46; *ReszList* 152, 157 [2 r.]; *ArtKanc* N8 [2 r.], N9 [3 r.], N9v, N10, N16, P7; *GrabowSet* O2v, O3v, P, Pv, P4, Q2; *LatHar* [+12], ++8v, 27 marg, 103, 119 (51); Bo iáko Pan Chrifus ná oftátniey wieczerzy ftoł połpolity z ftołem świętym złączył; y ná pierwzym báránká/ á ná wtorym ciáło y krew fwą rozdawał: ták zá czáfów Apołtołkich/ tenze obyczay w kościele był záchowany *WujNT* 419, *przedm* 39, s. 34, 98 [2 r.], 103, 109 (58); *WysKaz* 39; *SkarKaz* 155a [2 r.], b, 156b, 157a, b [4 r.] (21); Zydom y czárownicom/ w wściech fwych przeięty/ Przedáią bezbożnicy ciáło y krew Pánfką: Więci do pieniędzy chćiwością fzátańfką. (marg) *Sacrae Eucharistiae venditores*. (–) *KlonWor* 29. Cf »przystępować do ciała i krwi«, »sakrament to jest ciało i krew pańska«.

»sakrament i ciało boże« (2): *PatKaz II* 39v; Ná Mfzy fwoiey ábo obiedniey/ chlebu proftemu á ielczze nie poświęconemu kłániáią fię y pádaią: á po poświęceniu żadney czći przenaświętżemu Sákrámentowi y ciálu Bożemu/ nie czynią. *SkarJedn* 345.

»sakrament to jest ciało i krew pańska« (1): *facramentu/ to ieft/ ciała y krwie pańfkiey niezupełnie pożywaią SeklKat Q2v.*

»sakrament to jest ciało pańskie« (1): *Przed Sákrámentem też iáko to jeft przed ciálem Páńfkim [...] Sbífzek Kárdynał vpadał OrzList e2.*

»boże ciało albo (to iest) wieczera pańska itp.« [szyk 3 : 3] (6): *SeklWyzn d4; Y teraz nye íam yeden Caluinus ofobliwym íwym obyczáyem pímo o bożym éyale álbo wyecerzy páńfkiey wykłáda KromRozm II q3, g3; KromRozm III E8v; WujJud 14v; CzechRozm 267v [cf znac. 2. SkarŻyw 28].*

g. *Według religii chrześcijańskiej o ciałach zmartwychwstałych (272) : BierEz C3v; A to íe napelnilo po iego zmártwychwstaniu gdy zfwymi zwoleniki iádl ij pil/ tedy iego ciało niebyło cirpiácé/ ale chwálebné/ a dlá tego niepotrzebowalo kármi OpecŻyw 93v, [57], 180, 181 [2 r.]; PatKaz III 109v; Grzełznici iz íą odrzuceni od oblicza bożego (nie powstana) ku wielebności ciała, ani ku zgromadzeniu wybranych WróbŻoít B2; SeklKat Rv, R3; KrowObr 200 [2 r.]; RejWiz 121v, 159 [2 r.], 164 [2 r.], 178v, 179v, 194; BielKron 3v; á iz w nádziei á w opáthrzności Páńfkiey doczekáią/ powstáwly s ciály íwemi/ oney wieczney zapláthy íwoiey RejAp 61v, 117v, 168v; iz po ímierci twoiey stánie íe ciáło twoie nie ináczey iedno iáko to ciáło Pána twego/ ktore slyzílyz iz iáko promień sloneczny wyniknęło z grobu íwego. RejPos 109, 88v [2 r.], 107 [2 r.], 109v, 128, 136 (13); RejPosWiecz³ 97; BialKat 96, 103v, 313v [3 r.], 333v; GrzegŚm 8, 11, 12, 14, 15 [2 r.]; Będá thez wzyftkie ciála Swiętych iednáko niecierpliwe/ ále iednákiey iáfności miec niebędá. KuczbKat 95, 90 [3 r.], 95 [4 r.]; RejZwierc 4v [2 r.], 5; Widzílf/ iáko dáleko inákfze ciála náfze po zmartwychwstaniu będá? WujJud 71, 70v [2 r.], 172, 254, 255, 255v (11); WujJudConf 70, 71, 254, 256v; RejPosRozpr cv; RejPosWstaw [110³]v; SkarŻyw 4 [2 r.], 298, 583 [2 r.]; MWilkHist H4; CzechEp 154, 245; ReszPrz 84; ArtKanc F18v; z ktorych [przebywajících w niebie] káždy [...] z ítrony ciála/ iáko slóńce iáfny/ bárzo śliczny/ subtelny/ chybki/ íkázy y odmiány nigdy íię nie lękáiący. LatHar 596, 374, 604, 667; Nie iednáka będzie ciál swiętych iáfnóść ábo chwałá/ ále rozmáitá/ według rozlicznóści załlug. WujNT 620, 60, 81, 278, 386, 616, 1.Cor 15/35, s. 888; Ale ná on dzień [zmartwychwstania] weźmie^m ciáło mocne iáko zelázo/ trwále iáko miedz ábo złoto/ mocne nád wzytki ludzkie síly/ ktorymi y ziemiá rufzyć będzie mogł ieden vwielbiony. SkarKaz 205a, 1a, 6b [2 r.], 203b, 204a [2 r.], b [4 r.] (24).*

Wyrażenia: »chwalebne ciało« [szyk 5 : 1] (6): *BierRaj 21v; OpecŻyw [162]v; BibRadz Philipp 3/21; GrzegŚm 8, 29; ktory przemieni ciáło náfze podłe/ áby íię podobnym stáło chwálebnemu ciálu [corpori claritatis] iego WujNT Philipp 3/21 [przekład tego samego tekstu BibRadz: corpori gloria suae, GrzegŚm 8, 29].*

»ciało duchowne« (8): *RejWiz 179v marg, Cc5; KuczbKat 95; WujJud 71; ArtKanc F18v; Bywa wśiane ciáło bydlęce: á powstanie ciáło duchowne [corpus spiritale]. WujNT 1.Cor 15/44 [idem KuczbKat 95, WujJud 71], 1.Cor 15/46, s. 620.*

»ciało jasności« = *corpus claritatis Vulg* [szyk 3 : 2] (5): *Yż poydá wierzączy nawieczny żywot niewierny nawieczne potępienie/ á iuz tam íkazenie naturi náfzey niebędzie miało moczy wnas/ ale íię staniem czifczy/ iałny/ duchowny nieśmiertelny przyrownany iałności ciálu Chrístuśłowemu SeklKat Rv; Leop Philipp 3/21; KuczbKat 95; CzechEp 154; GrabowSet R.*

»ciał nieśmiertelność; ciało nieśmiertelne« (2; 1): *ArtKanc* F18v; Lecz y ciał náleznych nieśmiertelność którą ná dzień ładny weźmiem/ ná tym Heliaľzu dobrze ľię vmacnia *SkarKaz* 118b, 118b *marg*.

»(u)błogosławione ciało; błogosławiony na cieľ« (2 : 4): *OpecŻyw* 93v; A gdy ľię ták wiernie będyeľz przypátrowaľ [...] temu ľwiętemu Boľtwu iego/ pewno gi ogládaľz okiem w oko w onym błogofławionym cieľe ľwoim w wielmoźności Máyeľtatu iego *RejPos* 207, 33v.

»uwielbione ciało; uwielbienie ciała« [*szyk* 34 : 23] (47; 10): Synáczkowie moij mili/ ielľcze przez maľy czas będeľ s wami [...] ale po zmártwywftaniu/ będeľ s wami w vwielbiony^m cieľe przez czterdzieľci dnij *OpecŻyw* 95, [57], 181, 182; *RejPs* 223v; Mamy wierzić że weľniem ciáľo [!] v wielbione/ iaľne/ fubtilne/ y chutkie *SeklKat* R3, R2; *KromRozm III* B3; *BielKron* 136v, 463v, 467v; *RejAp* 175; *RejPos* 24, 33, 33v [2 r.], 107 [2 r.], 108v (14); *GrzegŚm* A3v, 8, 62; *WujJud* 71; *SkarŻyw* 583 [2 r.]; *ArtKanc* F18v [2 r.], O16v, P7; Bo drugá ľzátę/to ielľ zbáwienie y vwielbienie ciáľa/ będaľ mieli dopiero po zmártwychwftaniu. *WujNT* 854, 620, 854 *marg*, 888; *SiebRozmyśl* B, K2, Lv; *SkarKaz* 204a [4 r.], b [2 r.], 205a [2 r.], b, 208b [2 r.], 242b [3 r.].

»(w)skrzeszenie ciała« [*szyk* 1 : 1] (2): *OpecŻyw* 176v; a iakoľ nas raczyľ odzywic przez obmycie ľwiętey ľtudnice twoiey y drugi raz odzywic maľz przez w skrzeľfenie ciała náľľego: tak nam racz miľy panie vyczyc takiego zywota *RejPs* 35.

»ciała zmártwychwstanie; ciało ma zmártwychwstać, zmártwychwstanie; ciało zmártwychwstające, zmártwychwstałe, z martwych wzbudzone« [*szyk* 41 : 23] (56; 3 : 2; 1: 1: 1): Wierzę teź po tei ľmierci czelnei/zalię ciáľa zmártwych wftanie. *SeklWyzn* b2; *SeklKat* B4v, Rv; *KromRozm I* K3v; *KromRozm II* qv, r4; *BibRadz* I 446; *GrzegRóżn* F, K3; *Mącz* 364a; *RejPos* 67v, 112, 113v, 222, 230; ktore [*pisma*] nam iaľnie vkáziuią iednę chwaľę ciáľ Zmarthwych wzbudzonych/ y iednę onę zapľátę: kthorá áź won dzień Kryľtuľow mamy wźiać. *GrzegŚm* A4, A3v, 3, 4 [2 r.], 8, 16 [2 r.] (16); *KuczbKat* 90 [2 r.], 390; *SkarJedn* 343, 392; *SkarŻyw* 35, 102, 453; *ReszPrz* 84, 89 [3 r.]; *ArtKanc* M10; *LatHar* 9, 10, 361; *WujNT* 515, 616 *marg*, 699, 885; *SkarKaz* 4a, 208a, b [5 r.], 381a, 382b (13).

Wyrażenie przyimkowe: »w cieľe« = *osobiście* [*bibl. Iob* 19/26] (4): Y Iob ľwięti tak otim powiedziaľ [...] wiem że odkupiciel moy ziw y oftatecznego dnia z źemie wftane zmártwich/ y zafie będeľ ogarnion ľkorá moiaľ/ y wcieľe moym ogládam boga *SeklKat* R2 [*przekład tego samego tekstu* (3)] *BielKron* 467v; *GrzegŚm* 4; *BialKaz* D4v.

h. Organizm roślin (11) : Dáľ táká rzecź kiedy widziaľ/ Iź przed kliny gorzey ľię miaľ: Mowiľ tákó nárzekáiać/ [...] Nie dziwiuię ľię śiekierze/ Iże me ciáľo tákó dzierze: [...] Ale mi žal ná was tego/ Iź będaćy z ciáľa mego: Lutości w ľobie nie maćie *BierEz* L4; A Bog onemu źiárnu dáie ciáľo [*corpus*] iaćo chce/ á káždemu náľieniu/ iego wľaľne ciáľo [*corpus*]. *Leop* 1.*Cor* 15/38 [*przekład tego samego tekstu* *GrzegŚm* 20, *KuczbKat* 90, *WujNT*]; *GrzegŚm* 20 *marg* [2 r.]; *KuczbKat* 90; *KochPhaen* 13; *WujNT* 1.*Cor* 15/37, 38 [2 r.].

2. Istota żyjąca; człowiek lub zwierzę; corpus *Mącz* (264) : *OpecŻyw* 161v, [192]; Pyľzą tako doctorouye wľzelkye czyaľo poľzľo z yadama y yaury yeľt zarazono pyeruorodnym grzechem *PatKaz* II 82; á tu ná ziemi káźde ciáľo wľfelkich národow/ będzie ľię ku twey ľlawie ľciáľaľo *RejPs* 93v; *RejKup* p8v; *HistAl* N2; *MurzNT* *Luc* 3/6, *Ioann* 17/2; Ten co tu cyáľu káždemu pokármny rozdawa/

W świętey á w hoyney dobroći yuż wycześnie zoftawa *LubPs* dd5v; káždy według narodu swoiego/ wśzytko co vmie látác á ma śkrzydła/ weśzło do Noego w Korab/ dwoie á dwoie/ ze wśzelkiego ciála [ex omni carne] *Leop Gen* 7/15, *B2, *Gen* 7/16, 21, 8/17, *Num* 16/22 (15); Weźmiesz też do Archy po parze z káżdego żywego śtworzenia/ wśzelkiego ciála [...] tho ieśt/ łamcá y łamicę. *BibRadz Gen* 6/19; Stánowią tedy łwe przymierze z wámi/ áby iuż nigdy więcey wśzelkie ciáło potopem wod zátrácone nie było *BibRadz Gen* 9/11, 6/12, 13, 17, 7/16, 21 (12); *BielKron* 4v [2 r.], 5v; *GrzegRóżn* B3 [2 r.], C4, H, M4; *RejAp* 167; á ieścześnie iá [ukochanq] może/ (ze wśzytkich cudnych ciál co pięknieyŕze łzthuki biorącz) dobrze czudnieiśzą w łwey głowie łthworzyc y wformowác/ niź w rzeczy będzie. *GórnDworz* Mm4v, Y6v, Gg7, Mm, Mm2, Mm3v, Mm4v; *HistRzym* 122v; Czego żadne ciáło/ żadne śtworzenie [...] nigdy wczynić nie może. *RejPos* 135v, 102, 152 [2 r.], 258v, 302v; *BiałKat* 228v; Bo też tu ciáło nie rozumie się łkorá thá tylko y kości/ ále cáłego człowieká znáczy *GrzegŚm* 19, 18, 21 [2 r.], 33, 52, 63 [2 r.]; *KuczbKat* 279; Bo ieśli w łobie obaczy gniew rośthropne á łłuznie vpomiárkowáne ciáło/ iuż go łnádnie wśkromić może onemi miotłámi duśznemi co s cnoty á s powłięgliwości robią. *RejZwierc* 73, 68 [2 r.], 80, 151v [3 r.], 196, 230v; Oto ia Iehowá Bog wśzelákiego ciála/ áza przedemná vtái łię ktora rzecz? *BudBib Ier* 32/27; z niego [drzewa] też bráło pokarm káżde ciáło. (marg) Miáło káždy człowiek/ Iáko v Iełaiá 40. (-) *BudBib Dan* 4/12, *Gen* 6/12, 13, 17, 19, *Num* 18/15 (14); Iák on Turki/ Tátáry/ poráził na głowę/ Bo łá ciála Pogáńłkie pobite łurowie. *WierKróc* A3v; *BiałKaz* B4v, F3v; *BudNT Act* 2/17, *Gal* 2/16; A załz Bog nie ieśt Bogiem wśzego ciála iáko łam mowi o łobie. *CzechRozm* 74, 39, 44v, 74 [2 r.], 216v, 264; *ModrzBaz* 45; *Oczko* 5; *KochPs* 66, 184, 200; Temu ciálu/ mowi: Trzey krołowie w iáśłkach łię pokłonili/ z wielkim łtráchem y boiáźnią. *SkarŻyw* 91; záłuy z łercá/ á czyn łokutę/ iżeś ták wiele ciál S. Bożych pomordował *SkarŻyw* 428, 28, 81, 91 marg; *CzechEp* 149, 270, 312 [3 r.], 313; *KochFr* 18; *KochPieś* 44, 51; *ArtKanc* C3v [2 r.], H15v; gdyź ile kráiw á wdzielných ná łwiecie kátoł/ prze niebo y gwiazd rozná łpráwę/ rozne ciála/ rozne obyczáie/ zátył y rozne roznych potrzeb gośpodárśtwá bydź muřą. *GostGospSieb* +3v; ni tyle zoftáło/ Coby tę trołzkę ciála do łiebie zchowáło. Cóz wdy wczynię biédna/ [...] czyli łie nie zbiorę Ná tę chytrość/ ktorałym Gréki ośzukála/ A tego niebożátká żywot záchowála? *GórnTroas* 36; Zmiłuy łię Boże/ nád ciáłem copręcey/ Nád ciáłem mowię: bo z dawnego wieku/ Miło nędznemu/ znác twá łáłkę/ człeku. *GrabowSet* H2v, D4, E; *LatHar* 196; A gdyby nie były łkrocone one dni żadne ciáło (marg) żaden człowiek. Hebraiřm. (-) nie byłoby záchowáne *WujNT Matth* 24/22; Iáko tedy dwoie ciála ábo iřtności mogá być záraz ná iednym mieyfcu *WujNT* 386, 8, *Mar* 13/20, *Luc* 3/6, *Ioann* 17/2, *Act* 2/17 (12); *SiebRozmyśl* F4v, K3v; *KmitaSpit* C5; *SkarKaz* Oooo2d; Niecny rořtrucharz wczciwymy ciály/ Kupczy dzień cáły. (marg) Mango kupiec co ludźmi kupczy. (-) *KlonFlis* D2; *SzarczRyt* Cv.

W charakterystycznych połączeniach: ciało każde (15), wsze (6), wszelakie, wszelkie (38), wszystko (3), żadne (13).

Fraza: »słowo ciałem się stało itp.« [bibl. *Ioann* 1/14] [szyk zmienny] (49): Iuż ten błąd pyrwey ieśt potlumiony timy łlowy/ łlowo łtało łię ciałem/ yź łyn boży prział naturę człowieczą. *SeklKat* O4v; *BielKron* 135, 137 [2 r.]; *GrzegRóżn* B2v, C2v [2 r.], E4v, 13, K (11); *SarnUzn* F4v; *RejPos* 13; *RejPosWiecz*² 91 v; *GrzegŚm* 21; *KuczbKat* 30; A ták/ y tu było przełožyc/ Et fermo ille caro

fuit. A oná rzecz (álbo mowa) ciálem była. *BudNT przedm* cv, c; *Azaż/* lkoro nákrátce mowę/ to iest obietnicę Bożą ná początku vczynioną od Bogá/ y lkończenie ábo wypełnienie iey opifał/ powiedziawłszy iż fię oná mowá ciálem/ to iest człowiekiem sftálá/ nie zaráz támże mowi *CzechEp* 210, 159, 245, 248, 250, 306, 347; *ArtKanc* A19; *LatHar* 10, 106, 333, 398, 528, 552, 688; A Słowo ono ciálem fię sftáło [*Et Verbum caro factum est*]/ y miełzkáło miedzy námi *WujNT Ioann* 1/14, s. 306 [2 r.]; *SkarKaz* 487a [2 r.], b [2 r.], 488a [2 r.], b [3 r.].

Zwrot: »iść jako cień za ciálem« (1): Poty tedy chćiwość sławy ma być chwaloná/ pokiby fię o cnotę opie- rálá/ á lřlá zá nią iáko cień zá ciálem [*sequatur tonquam umbra corpus*] *ModrzBaz* 59.

Wyrażenia: »ciało boże« = *Chrystus* (9): aby była godna przyącz wzyuot y porodycz y pyaftouacz wráku czyáło boże *PatKaz II* 38, 38, 38v [2 r.], 42, 44 [2 r.], 46v, 49.

»cielesne ciało« (1): A wřzákoż cielesnemu ciáłu y rozmyřłom iego dziwno fię to zda myřlic o tych przyřlych rzeczach. *RejAp* 176v.

»krolewskie ciało« [*szyk 3 : 2*] (5): Tedy oni trzy komornicy řtroże ciálá /kthorzy řtrzegli ciálá Krolewřkiego [*corpus regis*]/ ięli mowić ieden do drugiego. *Leop 3.Esdr* 3/4; *Calep* 341b, 1006b; Bo iáko w krolewřkich páłacách nie řciány áni pokrycia złote/ ále ciáło krolewřkie rzecz iest nazacnieřza: ták y w niebie krolewřkie ciáło. *SkarKaz* 243b.

»ciało ludzkie« (1):ále ma być pilne rozbieranie rzeczy wáżnych/ zániechawřszy igier/ ábowiem nie iesth żadne podobieńřtwo Wárcabow s ciáły ludzkimi. *Phil* L3.

»wolne ciało« (3): Gdyż wolne ciáło/ iáko lámo przedáyne nie iest: ták teř prace/ fátygi y modzele iego nie máią być náięmne ábo przedáyne. *KlonFlis* A2v; *MA*ło ná tym łotrowi/ iż z obory krádnie [...] Ale y wolne ciálá záváodzi w kray cudzy/ A przedáie ná tárgu/ mowiąc że łą řłudzy. *KlonWor* 26, 31.

Szeregi: »ciało a(1)bo (to jest, lub) człowiek« [*szyk 8 : 1*] (9): iáko wřzędzie pímo iálnie vkázuie řywot wieczny/ y potępienie wieczne ciálá abo człowieká *GrzegřSm* 18, 52, 62; *BiałKaz* E2; że Iefus pan ácz ták řwięty m á zacnym prorokiem był/ tedy przedię ciálem/ to iest řmiertelnym człowiekiem był. *BudNT przedm* cv, cv; *CzechRozm* 54v [2 r.]; *CzechEp* 261.

»osoba a ciało« (1): Nexus, seu nexum, Nieyáki obyczay obowięzánia/ podyęcia álbo zápiřánia/ á zwálřczá [!] ofoby á ciálá řwego w oblicznořci piący řwiádków. *Mącz* 244a.

a. Źycie, zdrowie (35) : y przyřly drugiego roku y rzekli powiedamy tobie panu nářzemu/ iż yuř a ni pyeniedzy niemamy a nýbyđła ýedno telko cýála a zýemię a tżemuř mrzemy przed twa oblitznořcią *HistJóz* E3; *RejZwierz* 134; *BibRadz 2.Cor* 5/10; *BielKron* 334; iżeby teř łami ciálem řwym/ gdzieby tego potrzeba była/ zařtawiać á bitwę řtacząc po gotowiu byli. *KwiatKřięż* Mv; *Opponere corpus pro patria*, Záláđzić ciáło dla oyczyny/ to yeř gárdłá y řiwotá nie záłowác. *Mącz* 311b; *GrzegřSm* 20; *RejPosWstaw* [21³]; Bo ono řpráwiedliwy wyrok: Kto niemože pieniádzmi/ niech płáci ciálem. (*marg*) *Qui non potest aere, luat corpore.* (–) *ModrzBaz* 139v; *Skarřyw* 130, 141; Abyř wiedziáł Krolu iáko w máley cenie iest ciáło v thych/ ktorzy zdrowie řwe dla Oyczyny odwáżyli *Phil* C2; y ktorzy wiernym pořłuzenřstwem ná řądánię nářzé bárzo trudné nieprzeřpieczenřtwá ciál/ y vmnieřřzenia máiętnořci podęymuiąc/ wřzędny y záváždy nam byli pořłuzni. *SarnStat* 9, 260, 889.

Zwrot: »dług śmierci z ciała zapłacić, uiścić się śmierci w długu z ciała« (2 : 1): Ale iż y ten po onym zwycięstwie nád Tátary otrzymanym muiał fię wyfczyć [!] śmierci w długu który był winien z ciała. *StryjKron* 270; Tegoż Roku Alexander Chodkiewicz Stárostá Grodzienki świętey pámięci dług śmierci z ciała zapłacił. *StryjKron* 782, 707.

Wyrażenie: »za, we dni ciała« (4 : 1): *BudNT Hebr* 5/7; *CzechRozm* 39, 192v, 195v; Ktory zá dniow ciała fwego [*in diebus carnis suae*]/ modlitwy y pokorne próby [...] ofiarowawfzy onemu który go mógł zachować od śmierci/ był wyfluchan dla fwey vczciwóści. *WujNT Hebr* 5/7 [*przekład tego samego tekstu BudNT*].

Szeregi: »ciało i dobytek« = *corpus et iumentum PolAnt* (2): Tác wielkie dochody fwe wydawa Krolom/ ktoreś ty poštánowił nád námi dla grzechow nálfzych/ ktorzy pánuią nád ciály nálfzymi y dobytki nálfzemi według fwey woley *BibRadz* 2.*Esdr* 9/37 [*idem*] *BudBib* 2.*Esdr* 9/37.

»krew, (albo, i) ciało« [*szyk* 2 : 1] (3): iż ci więtfzy łá wyznáwáczé they prawdy Páńskiey ktorzy iá pieczętowáli álbo pieczętuiał kwią álbo ciály fwemi *RejAp* 61; *SkarŻyw* A3v; *SzarzRyt* C.

»ciało jako (jako i, albo) majętność« [*szyk* 2 : 1] (3): *Plenus corporis et externis bonis, Szczęśliwy/ fortunny*. Ták ná cieie yáko y ná máyętności. *Mącz* 304c; *KuczbKat* 420; á ku tákiego káždęgo fzkodzie á zniśczeniu/ ták ná cieie/ iáko ná máiętności fie rużyć *SarnStat* 5.

»ciało i zdrowie« (2): Iákoś też ty vczynił tym Prorokom moim/ Wiedz o tym iże iutro/ też tákże nád [!] twoim/ Ciele y włáfnym zdrowiu/ będę dokázowác *HistHel* C3; *SkarŻyw* 36.

»ciało i żywot« [*szyk* 1 : 1] (2): *OpecŻyw* 110; że to przed oczymá páná fwego pokázowáli nád nieprzyiacielem ięgo/ co fie męznemu narodowi godziło pokázowác/ wydawáiąc ciála y żywothy fwe wólkiemu niebępieczeńftwu *LeszczRzecz* A6.

3. Trup, zwłoki; corpus Mącz; cadaver, funus, corpus mortuum Cn (767) : *BierRaj* 21; Iozeff prof[i]l panny Marié/ aby dopuścila ciało fprawitz ku pogrzebu. *OpecŻyw* 156, 154 [3 r.], 154v, [155] [3 r.], 156v [2 r.], 157v (20); *OpecŻywList* C2; *HistJóz* E4; *FalZioł* I 89c, V 46; Ciało Bolesława fína grabie Morawkfiego: leży w Lubiázu w korze v bratow konwierfzow. *MiechGlab* 13, *7, s. 13, 27 [2 r.]; *MetrKor* 59/75; *WróbŻołt* Xv; *RejPs* 118v; pothym wmyech czyalo wlozywfchi do lazienky wnyeffli y wyczorem za fídbá wzyemyá zagrzebli *LibMal* 1551/ 165v, 1547/128v; *RejJóz* F4; *SeklKat* Y4v; á przykazał áby po śmierci tym ciało ięgo było pomázano. *HistAl* N4, A8 [2 r.], G2v, I8v [2 r.], N4 [2 r.]; *KromRozm* I I; *MurzNT Mar* 15/43, 45, *Luc* 24/23, *Ioann* 20/12; *LubPs* D3, S2v; *GroicPorz* nv, ov; *KrowObr* 37v [2 r.], 104v [4 r.]; *RejWiz* 194 [2 r.]; *Leop* 1.Reg 31 arg, 3.Reg 13/25, 28, 29, 1.*Mach* 11/4 (8); *RejZwierz* 7v; *BibRadz* 1.Reg 31 arg, 31/10, 12 [2 r.], *Dan* 7/11, *Judith* 13/9 (11); *OrzRozm* C2v; Iżeś nie ftrzegł przykazania Páńkfiego/ nie będye twoie ciało w grobie leżało miedzy Oycy twemi. *BielKron* 83; Przed márámi ná ktorych ciało było krolewfkie/ iechał Ian Tárło *BielKron* 425v, 2v, 38, 40v, 58v, 59 (59); Bustarii, Szermierze álbo gońce byli/ którzi v ftárych ludzi przy paleniu ciała nieyáká grę/ gońbę álbo fzermowánie okázowály *Mącz* 28b; Pollincio, Bálfamowác/ to yeft/ wedle ftárego obyczáyu vmárłych ludzi ciála oleyki pomázác/ vmárłe chowác. *Mącz* 308c; *RejAp* 91 v [3 r.], 92v, 94, 162v, 163, Dd2v; *GórnDworz* Y3 [2 r.]; *HistRzym* 16 [3 r.], 16v, 17 [5 r.], 32v [2 r.], 33 (33); *RejPos* 24, 27, 29v, 30, 87 (26); *RejPosWiecz*³ 97; Cyála ludzi świętych/ á ofobliwie męczenników reliquię/ ták máią być w vczciwóści miáné/ iáko członki Chryftufowe *BialKat* 148v,

103v [2 r.], 176, 276, 298v; Corpus/ Ciało naprzod známionuie trupá álbo ścierw *GrzegŚm* 19, A3, 5, 20 [3 r.], 25, 35, 43, 50; Potym trunę ípráwiwłzy ciało w nią włożono *HistLan* E4v; *KuczBKat* 40, 45, 95, 275; *RejZwierc* 4v, 5, 10v, 167, 169v, 178, 271v; *WujJud* 60v [2 r.], 61, 70v; *RejPosWstaw* [110²] [2 r.], [110²]v; *BudBib* 1.Reg 31/10, 12 [2 r.], *Dan* 7/11, *Soph* 1/17, 4.*Esdr* 1/32 (9); *BiałKaz* M3v; *BudNT Matth* 14/12, *Ioann* 19/38 [2 r.], 40, *Luc* 23/52; *CzechRozm* 204; *ModrzBaz* 88v; gdyś wáľzá Kx. M. przy ćiele wielkiej pámięci godnego Szurzego íwego Ianá Chryłtofa Hrábie ná Tarnowie/ kázania kościelnego/ [...] pilnie śłuchał *SkarJedn* A5; czego byli ípowiednicy y te pánie/ ktore po śmierci iey ciało obmywáły/ świadome. *SkarŻyw* 580, 16, 28, 31 [3 r.], 47 [3 r.], 52 [7 r.] (108); Nákuńmy źioł woniáiących [...] S ktorych máści náczynimy Którymi ciało nátrzymy. Ízby w grobie niecuchnęło *MWilkHist* C2, A4v [2 r.], B2v, C3, G4v [2 r.], H2v, I4, K; *StryjKron* 345 [2 r.], 411, 467 [2 r.], 532; *CzechEp* 99 [2 r.]; *NiemObr* 178; Nie nowiná to Struřom/ ná wízeláką trwoę Ciáły íwémi záváłác złym poháńcom droęę. Ták dziad zgináľ/ ták oćiec *KochFr* 116; Tu źiemie ten keş y tá licha truná KOCHANOVVSKIEGO zámknęłá nam IANA Ciało. *KlonŻal* D3, C2v, C3, C3v; *KochMuza* 27; *KochSz* B4, B4v; *ReszPrz* 5; *ReszList* 154, 180 [2 r.], 181, 182 [2 r.]; *WisznTr* 25, 34; *KochPam* 88 [2 r.]; *PudłFr* 27; *ArtKanc* D10, D10v, D13, D13v, F 14v (10); *ZawJeřt* 42; Nieprzyiaciela ná dwie mili wpogoni bito, ieszcze ciaľ nie policzono. *ActReg* 57, 23, 77, 78 [2 r.], 87, 154; *GrochKal* I3; *Phil* O4; *GórnTroas* 11, 15, 27, 36, 37, 71; *GrabowSet* B3v, H, S2v; *LatHar* 313, 326, 523, 701, 702 [3 r.] (16); A ciáľá ich ležeć będą ná vlicách *WujNT Apoc* 11/8, *przedm* 7, s. 8, *Matth* 14/12, s. 60 [2 r.], *Matth* 27/52 (53); *SiebRozmyśl* B, I, Iv, K4 [2 r.]; Przeto choć ziemiá ciało tve pozárlá, Śławy tvey v nas iefcze nie zátárlá. *KlonKr* B3v, A3v, B2v, F3v; *PowodPr* 34, 79 [2 r.]; Tákże y Abnerá hetmáná zdrádą zábitego/ gorzko plákał [...] mowiać: Bierzcie ná fie wory/ á pláćzcie przed ciáľem iego. *SkarKaz* 385b,)(4, s. 6a [2 r.], 204a, 205a, 208a (14); Nawet ciáľá Monarchi w boiu zginionego/ Nie móżono tám náleść *CzahTr* G2; *KlonFlis* B4; *KlonWor* 81; *PudłDydo* A3v; *SzarzRyt* C, C4.

W charakterystycznych połączeniach: ciało (na-, po-) mazać (9), (s)palić (4), ożywić (6), przenieść (3), przeniesione (8), przenosić, przynieść (6), przyniesione (2), przywieźć (6), wskrziesić (2), wzbudzić; ciała (po)mazanie (4), (s)palenie (3), przeniesienie (5).

Przysłowia: ciaľu twemu vmárlemu/ iáko ono powiedáią/ podobno nie pomoże kádzidło. *RejPos* 147.

[bibl. *Ubi(cumque fuerit) corpus, illuc congregabuntur et aquilae PolAnt, Vulg*] *KromRozm III* O3v; *BibRadz Luc* 17/37; Gdzieć będzie ciało/ támći będą y orłowie. *LeovPrzep* G2, G2v; *RejPos* 259; *GrzegŚm* 20; *WujNT Matth* 24/28, *Luc* 17/37 [ogólem 8 r.].

Fraza: »spoczywa ciało« (2): Wfzytko puściwłzy támeś fie vdáľá/ Gdzie teź y świętych ípoczywáią ciáľá. *WisznTr* 16, 19.

Zwroty: »ciało (po-, s-)chować; ciało (nie)pochowane; (po)chowanie ciała« = *corpus sepelire Vulg* [szyk zmienny] (37; 10; 3): wiedli ią po pochowaniu ciała śyna iéy od grobu *OpecŻyw* 158, 153v; *FalZioł* I 89c; *BielŻyw* 77, 154; *MiechGlab* 13 [2 r.]; tám będzie grob tuoj ípráwion y tam ciało twoie pochowáią. *HistAl* M2, F6, H8v, N4v; *Leop* 1.Reg 31 arg, *Tob* 4/3; Grekowie [...] ciáľá zbitych z obu ítron chowáľi/ to iefť páľili. *BielKron* 57, 58, 58v, 67, 69, 83 (20); *HistRzym* 17; *RejPos* 147; Potym

ciało do zymie w kościele ſchowano. *HistLan* E4v; *WujJud* 61; *WujJudConf* 61, 200; *KochOdpr* D2; *StryjKron* 275; *PudłFr* 13; *ArtKanc* F18v; *LatHar* 469, 550; *WujNT* 60 [2 r.], 853, 862; *SiebRozmyśl* K4.

»ciało (po-, za-)grześć (a. pogrzebać); ciało (po-)grzebione; ciała pogrzeb« = *corpus sepultum est Vulg* [szyk zmienny] (26; 11; 3): Druga modlytwa od ktorey tylle dny odpustu otrzymał ylye cyal pogrzebyonich tam gध्ये mowył. *BierRaj* 20v; *OpecŻyw* 156, 163v; *KrowObr* 105; *HistRzym* 71, 83, 132v; *RejPos* 163; Bo to wielki znak ieſt czyiey ſmierci/ ieſli ciała iego pogrzeb vkażemy. *KuczbKat* 40, 40; *BudBib Eccli* 44/14; Ciała ony w iedney ſkále ludzie miłoierni pogrzebli. *SkarŻyw* 487, 15, 62, 63, 70, 92 (18); *KochPieś* 17; *PudłFr* 77; *ArtKanc* S17v; *GrabowSet* T4v; *LatHar* 100, 314; *WujNT* 116; *SarnStat* 628; *PowodPr* 79; *SkarKaz* 118b, 384a.

»ciało pokry(wa)ć« [szyk zmienny'] (2): Pogrzeb też vczciwy ieſt iedną nam poćiechą nád vmárłemi náłzemi/ gdy ciała ich ze czcią pokrywamy/ y koſzt ná nie iáki czynimy: miłość vmárłemu pokázuiemy *SkarKaz* 386a, 386a.

»ciało (do-, przy-)prowadzić; ciało przyprowadzone« (14; 1): *BielKron* 425v; *GórnDworz* Bb3; *HistRzym* 126v [2 r.]; *HistLan* E4v; Lecż Papieſz kazał wielce vczciwy pogrzeb vczynić/ y ſam ciało prowadził. *SkarŻyw* 414, 90, 356, 473; *StryjKron* 411, 467; aby ciało honoſtiſime było przyprowadzone, et in ſepulchris Regum vczciwie położone. *ActReg* 76; *SiebRozmyśl* K4; *SkarKaz* 386a [2 r.].

»ciało w grob włożyć, kłaść; ciało do grobu włożono« [szyk zmienny'] (4 : 1; 1): *OpecŻyw* I56v; Condore monumento corpus, W grób włożyć ciało *Mącz* 92b; *RejPos* 243; *KochFr* 14; *GrochKal* 20; Y wyżrą niektorzy z pokolenia/ y z ludzi/ y z ięzykow/ y z Pogánow ciała ich przez pułczwártá dnia; á ciał ich nie dopuſzczą kłaść w groby [et corpora eorum non ſinent poni in monumentis]. *WujNT Apoc* 11/9.

Wyrażenia: »bezduszne ciało« (1): Pomázanie oſtátne Oleiu S. kładą ná vmarłe/ y tego Sákrámentu nád ſamym bezduſznym ciałem vzywáią. *SkarJedn* 347.

»ciało człowiecze, ludzkie« [szyk 5 : 2] (4 : 3): átak by tho miało zoſtawać s ciał człowieczych/ ktore gdy chowaią do grobu/ mażą ballfámem mirrą/ aloe *FalZioł* I 89c; áby na tym Smyntarzu ludzkie ciała thu po ſmierci odpoczywáiące/ zállużyły wietzną chwałę żywota. *KrowObr* 104; *BielKron* 273v; *BiałKaz* E2v; *ZawJeft* 30; *GórnTroas* 59, 71.

»ciało martwe« [szyk 8 : 7] (15): *BielŻyw* 105; A gdy odiechał/ podkál go Lew ná drodze/ y vduſił go/ y leżało ná drodze ciało iego martwe [cadaver']/ á ofieł ſtał wedla niego *Leop* 3.Reg 13/24, 25; *Mącz* 244a; *GórnDworz* Bb4v; *HistRzym* 101v [2 r.]; A wnet okrył wzyſtki polá martwými ciały. *KochPs* 24; *SkarŻyw* 69 [2 r.]; *KochTr* 6; *KlonŻal* C4; *ZawJeft* 24; *CiekPotr* 38; *CzahTr* L3v.

»ciało ſmiertelne« = *mortale corpus Vulg* [szyk 3 : 1] (4): Smiertelne iego ciało odpoczywa w grobie *KochTarn* 75; *ArtKanc* F18v; *WujNT Rom* 8/11; *KlonWor* 82.

»ciało (ob)umarłe (a. zmarłe), umarłego (a. zmarłego)« [szyk 27 : 27] (44 : 10): *OpecŻyw* 153v; *BielŻyw* 36; *MiechGlab* [90]; *RejKup* f5; *HistAl* C8v, F6, H7; *KrowObr* 215; wziąwłly miecz/ vmárłe ciało żony [cadaver uxoris] ſwey poſpołu y z koſćiami/ zrałał/ ná dwanaſcie ſíthuk *Leop Iudic* 19/29, 3.Reg 13/24, 28 [2 r.]; *BielKron* 41v, 43, 58, 135v, 152, 261, 393v; *Mącz* 140c, 358b; *RejAp* 60;

HistRzym 57; *RejPos* 147, 223; *BiałKat* 156; *GrzegŚm* 25; *KuczbKat* 180; áby tym okrutnieyfzy byli: [psy] dawano im ieść ciááá vmártych álbo ftárych ludzi *BielSpr* 45; *SkarJedn* 233; *SkarŻyw* 15, 47, 279 [3 r.], 403; *MWilkHist* A3; *KochFr* 14; *PudłFr* 27; *ArtKanc* D10; *Calep* 818a; *GrabowSet* R4v; Zá tak wielką tedy łádkę którą W. M. temu zmárłému ciááu okázác raczyli/ W. M. pánóm íwym wielce dziękuiemy *KochFrag* 49; *LatHar* 202, 545, 546; *WujNT* 186, 434 *marg*, 791, Yyyyyv, Ccccc3; *SarnStat* 628; *SkarKaz* 386a, 552b.

»ciało zabite (*a. pobite*), zamordowane, zabitego« (7 : 1 : 1): Ianuścha wlozu lyżaczego ífá zabili, a czyalo zabithe wmyech wlozywíchi do Lazyenky wynyelli. *LibMal* 1551/ 166; Nablízfzy y napewnieyfzy znák ieft gdy ták mowią/ tego widziano gdy z gáiu wyfkoczył gdzie ciááu zabitego leżało *GroicPorz* hh3v; Potym záfię Táchthámífz poráził bárzo Mołkwę/ [...] áz v niego ciááá pobite odkupowáli ku pogrzebu. *BielKron* 428, 210, 233v, 256v, 308; *SkarŻyw* 440; ná [...] obwinienia niewinne o rány/ krzywoprzyśięftwo/ potwarz/ zátáienie ciáá zamordowánych [...] tęn komuby fię dáá/ do pewnego czáfu *absoluta potestas*, nálałby tákí muníztuk *GórnRozm* L.

Szeregi: »ciało i kości; z ciałem kości« (9; 1): Y potym drogi y nakładny kościól ná dochowanie ciááá y kości iego/ w Rzymie zbudowaá. *SkarŻyw* 441, 279 [2 r.], 403, 440 [3 r.]; *WujNT* 60, 853; Zyiác lat wiele w pánieńfkicy czyftości, Dał duchá Bogu, ziemi z ciááem kości. *KlonKr* D3.

»(nie) trup abo (*a, i, ani*) ciało« [szyk 5 : 1] (6): *BudBib* 1.*Mach* 11/4; wiele ich ieft pobitych/ wielkie mnoftwo trupow/ y niezliczonych ciáá [ingens cadaverurn vis infinitaque corpora] *ModrzBaz* 142v; *WujNT* 404 [4 r.].

W przeni (1) :

Wyrażenie: »ciało cielesne« (1): Co íe z onych Apóftólfkich fłow pokázuie/ kiedy mowi: Bywa íiane ciáá cielefne/ á powftánie ciáá duchowne. *KuczbKat* 95.

4. *Materia i przedmiot materialny* (10) : Iako theż Áfpaltum przy kamieniu íe zgęftnieie/ ktemu promiennóć zwirzchnich ciáá fluzá/ tho ieft áni żadna grubość ani twardość może przekazić. *FalZioł* I 89c; *KromRozm* III B6v; Íż ieft wiele tych rzeczy co ciááá nie máią/ A wždy wiele íftności íwych nam obiawiáią. Pátrzay pilno ná płómięń íż then nie ma ciááá/ A pátrz íáko iego moc dziwnie íe zmiefzáá. *RejWiz* 111, 111, 112; wktoym [!] ípofobie albo poftępku/ podług rozmaitych przyftofzywan/ licha albo czetna/ tez liniey/ zwierzchności/ albo ciáá/ to ieft/ íakich materyi/ rozmaite polożenia/ lidźb y wielkości poftánowione bywáią *KwiatKsiąż* I3; Známiouie theż ciáá káżdą rzecz prawdziwą/ dotkliwą ábo nie dotkliwą/ widomą ábo nie widomą/ íkąd ízthery żywioáá/ Wodá/ Ziemiá/ Wiátr/ Ogień/ íá ciááem/ y tho co w nieh ieft. *GrzegŚm* 20; *KuczbKat* 100.

5. *Ciała niebieskie* (2) :

Wyrażenie: »ciało niebieskie« (2): Ciáááć tez niebiefkę [!] [corpora caelestia] íá/ y ciááá íiemfkie *Leop* 1.*Cor* 15/40; *WujNT* 1.*Cor* 15/40.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (13) : Corpus. Der leib Czyáło *Murm* 48; *Mymer*¹ 2v, 21v; *Mącz* 66b; wpáthrz íię pilnie w thy fłowá/ Ciáá/ Dufzá/ Duch/ íáko íię rozmáicie w písmie rozumieią. *GrzegŚm* 19, 20 *marg*, 33, 63; *Calep* 262b [2 r.], 1085b; *JanNKar* E2, G2v.